



Ernest Koliqi



TREGJAR FLAMURISH

Komentuar nga: Leka Ndoja



Ernest Koliqi

Tregtar flamujsh

Novela

komentoi dhe pajisi me shenime

Leka Ndoja

PAKTI 2013

Ernest Koliqi

Tregtar flamujsh

Novela

Titulli i origjinalit:

Koliqi, Ernest; "Tregtar Flamujsh", Tiranë 1935

Pasthënia: Karl Gurakuqi

Komentoi dhe pajisi me shënime: Leka Ndoja

Kopertina: Elvira Çiraku

Botimet "Pakti" 2013

ISBN 978-99928-129-11-6

Seria: © Vepra të komentuara

Tregtar flamujsh

Nji ndjesi e errët, si një neveri e paspjegueshme mbante larg Hilush Vilzën nga dugâja e Gaspër Tragaçit. Kur i duhej domosdo me rëndësi atypari, ecte rrâzë dugâjve kundruell, shpejt e shpejt, pa sjellun kryet, pëzull në frygë mos po del tregtari ke dera m'e thirrë. E një ditë a një tjetër ai e pritte këtë punë, sepse ia kishte borxh një vizitë mikut të vjetër të shtëpis. Edhe mbas dekës së t'et të Hilushit, Gaspri ruejti miqsin si përpara, vinte për festa e për emna edhe u kujdesue në rasi të ndryshme për shtëpi, ndërsa djali banonte jashta Shqipnije m'u shkollue. E Hilushit, tashti qi u këthye në Shkodër, i përkitte m'u pa me të e me ndëjë. Gjallnisht e ndiente at detyrë. Vendonte¹⁾ përditë me shkue. Por diç e shtrëngonte me shty ditë në tjetër.

Një ditë s'pat më kah me ikë.

Tue kalue anës kundruell me Remzi Frashnjetin (kur ndodhte me ndonjë shok i dukej veti më trim) ndëgjoi një krizëm në xham t'asaj dugâje. Iu desht me i sjellun syt e pau tregtarin, mbas xhamit të dritores së parë ku mbante tryezën, tue i bërë shëj me këthye. Me një shqetësim në zëmër, qi ai vetë e quejti vetimeveti qesharak, u dë prej shokut edhe hyni aty mbrëndë.

Gaspri rrinte në këmbë mbas tryezës në krye të dugâjës.

- Po ti hajde! - bani miqasisht tue i shtrë të dyja duert kah i riu. - Pse m'ikë? Ku jë qi s'vjen? S'më kë gjë borxh...

Qeshte tue i thënë këto fjalë. Ai të qeshun nuk ia zbutonte aspak ngursin e ashkës²⁾ së synit, e cila rrinte përherë ngulë në një ftoftësi

1) Vendonte: vendoste.

2) ashkës: qepallës; këtu: bebzë e syrit.

arenzi.³⁾Hollak, me flokë gati krejt të thimun, ndonse jo fort i shrym në mot, flitte me shpirt e me energji, por kumbimi i zânit ashtu si ashkja e synit qëndronte i ftoftë edhe ndër fjalët më miqsore.

Hilushi u ul në një ndëjse para tryezës edhe nisi tue belbëzue të çfajesohej për vonesën e asaj vizite të detyrueshme. Tregtari, pa ia vû veshin çfajësimeve të tija, vazhdoi:

- A i mbarove krejt shkollët? Të lumtë! Sot po lypet, pra, dija. Jam gëzue shumë që k'ë gjetë një nëpunsi të mirë e të rehatshme. A e pin duhanin?

- Hilushi mbështolli një cingare në kuti që ai ia paraqiti.

- Mue më fal se nuk ulem ndëjun; e kam adet e rrij në këmbë.

Heshti sa grima, mbandej prap nisi:

- Ti j'ë djali i mikut më të ngusht që kam pasë...

Zâni këtu i mori një tingull të çuditëshëm përmallimi, por vetëm për një ças.

- Yt-ât (dritë-pastë!) kur diq t' i la shumë ngatrrueshëm punët e shtëpis. Pat b'ë disa gabime... Nejse! më fal që po të flas kështu. Flas për të mirën tande. E kam një farë të drejte; si thue? Do punë, sa k'ë përjashtë, t' i kam rregullue; tjerat k'ë me i ndreqë vetë tash që këtheve. Dishroj që të vëshesh për fije një herë e mirë: a po kujtohe?

Djaloshi u falnderue pështjellueshëm. Ndiente vërevërtë⁴⁾ mirnjoje për kujdesin që tregtari u kushtoi punve të tija kur ndodhej tepër i ri në moshë e larg shtëpis, por i lëvitte⁵⁾përmbërnda edhe një déll kundrështar për at mënyrë aspak të njomë me të cilën ai përmendte emnin e të t'et dhe ndernat e b'ame. S' diq shka kishte dh'ânë n'at ças mos m'ë i pasë për detyrë ato falnderime që, pa ndonji arsye të caktueme, iu dukeshin shumë të randa.

- Sa e ke rrogën?

- Djaloshi çuditej vetimeveti për butësin me të cilën epte përgjigje ndërsa në shpirt ndiesija kundrështare i shndërrohej n'urrejtje të hovshme.

3) arenzi: arenc; çelik.

4) vërevërtë: vërtetë.

5) lëvitte: lëvizte, lëvrinte.

Gaspër Tragaçi, me fjalina të shkurta e të préme, e këshilloi sa me shpenzue në muej për shtëpi, cilat nevojë me plotësue, cilat me i bâ të mângut, sa me ruejtë. Tue folë hove hove siellte, në kolet⁶⁾ të fortë bardh si bora hekurosë mâ s' miri, qafën e thatë plot gjallni dejsh të ngrehun, tash kah rruga mbas xhamit tash gjatë dugâjës⁷⁾ së gjânë e t'ultë deri në fund ku mbas nji banaku rrijsin në heshtje shegertat. Si i tërhjekun magnetikisht prej atij shikimi me feksime arenzi, edhe Hilushi lëshoi syt mbi rafta e mbi banakë mbushë me gjithnduer⁸⁾ mallnash, nëpër të gjitha skâjet e dugâjës plot e përplot me dënga e me arkë, me sendet mâ të papajtueshëm ndërmjet veti, ç'prej⁹⁾ shollit për këpucë deri në parmëndë hekuri, grumbullue pa kurnji kriter estetik, gadi si me dhânë përshtypjen e nji pasunije të pa masë qi përbuzë nevojën e rendimit. Krejt jetën ia kish kushtue fitimit ai burrë i thât, tânë dej, qi flitte aty mbas asaj tryeze. Me mundime e me flije¹⁰⁾ e me qindresë të hekurt, tue nisë gadi prej asgjâjet, arriti edhe kapërcei qellimin m'u pasunue si ç'mos kushi¹¹⁾. Nga skâji ke dritorja e parë e asaj dugâje, gjith ditën në kâmbë, mbarshtronte¹²⁾ shtëpijat, tokët e veta, tregtín e madhe, paret vendue gjithkah me devér¹³⁾. Veç nuk gzonte sympathín e qytetit. I përmbledhun në punën e vet, i vrashëm¹⁴⁾ në fjalë me ata qi bâheshin nevoja e tij, gjallonte i veçuem në mes gjås së pamatun. Aspak koprrac për vete, pa fëmij, gruen e shtëpin i mbante mâ së miri. Por rrall fort ndihmonte tjetërkend. Pak mendime ushqente në trû, por të sigurta e të përpikëshme. Për të jeta shembullente nji luftë, në të cilën mâ i squeti e mâ i zoti njehej ai qi fitonte mâ shum pare. Interesat shpirtnore aspak s'e trazojshin; iu dukshin punë për natyra të ligështa, për mende

6) kolet: it. *colleto*: jakë.

7) dugâjës: dyqanit. Koliqi përdor në vende të tjera: *Tregtizë* për dugâjë, dyqan. Shih tregimin "Vena shtatë vjeçe".

8) gjithnduer: gjithfarë, lloj lloj.

9) ç'prej: që nga.

10) flije: flijim, sakrificë.

11) ç'mos kushi: si askërkush.

12) mbarshtronte: zhvillonte, rriste.

13) dever: *këtu*; me thasë, sa një ngarkesë kali.

14) i vrashëm: i vrazhdë.

15) abnormale: jonormale.

abnormale.¹⁵⁾ Në fund të çdo veprimi i vizatohej vetëm pyetja: sa? Kjo mundesi, qi çfaqej nëpër fjalë të tija, e turbullonte Hilushin. Aty n'at dugâjë mbushë me mallna të kushtueshëm, para atij njeriu energjik me mendime e fjalë të prême, e ndiente veten si padeshtas të vogël, të pazotsi e të pafuqi.

Këshillet e gjata tregtari kështu ia përfundoi:

- Ruej sa mâ tepër qi të mundesh. Roja, më ndigjò mue, roja¹⁶⁾ e ban nieren të pasun. Të pasun e prandej të lirë. Pse, vire në vesh këtë fjalë qi po të tham, veç ai qi s'ka nevojë për të tjerë âsht i lir...

Ky aforizëm i papritun, shqyptue nga ai zâ me tinguj metalikë, ia shpartalloi djaloshit sigurin krenare të zakonshme. Ku e kish thimthin shpotar¹⁷⁾ kundra mendeve të ngushta qi deshoret landore kryekëput robnojnë, ironin e mpreftë me të cilën në tryezë të kafes rrethue prej shokve përpiquej me dërmue prej s'largu trashamanin e përftimit të jetës së shumicës në qytet? Mënyra e tij me kuptue botën, qi i dukej mâ e naltë se ajo e asaj shumice, aty iu trand. E ndieu veten të thyem. E ndieu veten fajtuer para atij gjyqtari me kritere paramune¹⁸⁾, qi me sy depërtues e shikonte tue dashtë të hetoje ndoshta në fytyrë të tij mundësit e ardhëshme në jetë. Sa vlerë mund i epte, ai pushtues pasunije qi matej me kút¹⁹⁾ e njehej²⁰⁾ me numra, pasunis shpirtnore mbledhë prej anderrtarit të ri mbi libra qi mësojnë me përbuzë paren? Bota e përmbrendshme, krijue me mendime të gjata, ndërtue copë copë në heshtje e në vetmi, bota e bukur e veçantë e tija qi do të zbulohej copë copë ndër vepra t'ardhëshme, u terratis dalkadalë n'atë dugâjë, ku qarkullonte, tue depërtue për hundësh në shpirt era e posaçme e atyne mallnave të përziem. Nji dishir i stërfuqishëm m'u çue me dalë, me ikë andej, e dridhi fund e maje. Por s'mujt me luejtë, ngujue aty prej një pyetjeje së tregtarit.

- Më kanë thënë se din me qitë vjerrsha.

16) roja: kursimi.

17) thimthin shpotar: thumbi shpotitës.

18) paramune: të qëndrueshme.

19) kút: njësi mase prej 80 cm. *Këtu* me kuptimin figurativ: me kut, me pash.

20) njehej: numërohej, llogaritej.

Hilushi çoi syt kah ai. Por n'at ças dikush hyni me blé dishka e mbet ajo fjalë ashtu e varun. Pat kohë në këtë ndalim të shkurtë me i mbledhë të gjitha fuqit e veta e m'u përgatitë për një qindresë të fundme. E kuptonte fare mirë taktikën e Gaspër Tragaçit.

"N'emën të një urtije kallpe, tue kujtue se më mëson m'u vù për fije në jetë e me gjetë lumnin ashtu si e kupton ai, tash po më predikon e tash po më porositë mos m'u marrë me punë boshe qi s'qesin asnjë dobí, por kësaj here s'po e lã pa përgjegje!"

Arsyetimi aty s'punonte. Si mund të arsyetohet me një njeri qi prej një shtatorje të hyjnueshme të Praksitelit²¹⁾ orvatet të nxjerri një kambë për shkallën e vet të mermertë?

Në realitet s'e ndiente vetin të sigurtë. Ai dronte se njomsija e mendimeve të kullueta e të ndritëshme, ndry ziliqarisht në fund të vetes, themel i botës së msheftë vetjake në të cilën ai veçohet me jetue ndër çasa mã muzikorë kur vokama²²⁾ e pështjellueshme e ndiesive të dalldisuna harmonizohet papritmas mbarshtrë nga skeptri i hollë i Zânës qi u epte shfrim në kângë, ai dronte se njomsija e asaj bote shpirtnore nuk do të munde të durojë sulmin fyes të fjalve të trasha të tregtarit. Si m'u mprojtë, shka me dhânë përgjegje? Shpëtimin e shifte n'ikje. Vetëm tue u çue e tue dalë nga ajo dugâjë ku i merrej fryma e i turbullohet mendja mund e ruente të pacenueme shëjtnoren²³⁾ e ndritshme të shpirtit, skâjin hyjnuer ku strukej arsyeja mã e çëmueshme e krejt jetës së tij. Por do fjalë të paprituna të tregtarit s'e lanë prap me luejtë vendit. Ishte andërr a zhgjandërr?

- Po, m'i kanë levdue do shkrime të tua... A din sa m'është bâ qejfi! Ka nevojë shumë vëndi për kso gjânash: a po kujtohe? Kena metë mbrapa...

Talleg a por flitë përnjimend? Në zã e në fytyrë Hilushi nuk hetoi asnjë qellim talljeje. E u çudit sa s'ka.

- Pse, e shef ti? Të gjithë në botë e duen vendin e vet, veç nesh. S'ndiejnë këtu gjindja. Por duhet me i bâ me ndie me përdhuni.

21) Praksiteli: skulptor i famshëm në Greqinë antike

22) vokama: vukama; fama.

23) shëjtnoren: tempullin.

Dikur ndër né kishte njerz mâ të xët për kso punësh. Atëherë, pra, s'kishte Shqipni e sot ka. Tash qi ka, s'duem me ditë për të. A po kujtohe? Un, për veti, nuk shof përparim në ket pikë...

Hilushit nisi me i bré zëmra.²⁴⁾ Pse m'e gjikue Gaspër Tragaçin, mikun e t'et, mbas fjalve të botës? S'duhet kurr m'u ngutë e me dënue nji njeri pa e njoftë mirë.

- Duhet qi ju të rijt të punoni. Me folë, me predikue pa u lodhë, a po kujtohe? e me shkruë, sidomos ti qi jé i zoti. S'ka, duhet m'e mbajtë kët Shqipni, me ia mbushë mendën të madhit e të voglit qi me përparue...

Ndiente, ndiente tregtari. Jo vetëm paren çëmonte, fitimin e pares, por edhe dishka tjetër të palandët²⁵⁾ si përparimin e vendit. Veçse tingulli përherë i ftohtë i zânit të tij s'e lënte djaloshin m'u lëshue krejt në besim e n'enthuzejazëm. Nji ndiesí e ndërlikueme e bânte me ndëjë në roje, me pritë fundin e bisedës.

- Si thue ti, ka m'u njallë ndoj mendim për kët Shqipni në masën e ré? Ti mëson aty në shkollë e mund i dijshe këto punë...

Nuk priti përgjegjen e Hilushit, por vazhdoi:

- Mbas luftet të madhe kujtova mâ²⁶⁾ se Shqipnija do t'u mëkambte. Ti e din se mue më mbushet mendja me zor. Sidomos në këso punësh: a po kujtohe? por m'u mbush mendja, po të tham. E drue²⁷⁾ fort se jam gabue.

- Jo – tha Hilushi – gabue s'jé. Nji popull i ri vonon m'u vû n'udhë të qytetnis, pse fillesat janë gjithmonë të vishtira. Por ky i yni tash kapërcen²⁸⁾ pengimet e tash ecë me shpejtí kah përparimi.

- Ty të lumtë goja. Ishalla bâhet si thue ti. Por un drue se kam ra mbrëndë.

Hilushi çoi fytyrën kah ai në mënyrë pyetëse.

- Po, pq; drue se kam rá mbrëndë. Hajde e shif.

24) ...me i bré zëmra: nisi të pendohet.

25) të palandët: abstrakte.

26) kujtova mâ: kujtova se tani.

27) drue: druhem, kam frikë se...

28) tash kapërcen: do t'i kapërcejë.

Kaluen mbas banakve kah një derë qi çe lej midis murit të mbrëndshëm të dugâjës. Djaloshi e ndoqi, mbushë me kureshtë. U përshkuen nëpër një rruginë të terrshme, plot arkë gjithnduer mase e kashûj²⁹⁾ të stivuem njëni mbi tjetrin, e u ndalen ke një derë ode. Gaspri nxori prej xhepit një tubë çelsa, gjeti at të bravës s'atyshme edhe e hapi. Hilushi rrotulloi sytë i çmeritun.³⁰⁾ Ajo odë, mjaft e madhe, ishte plot me flâmuj kuq-e-zî. Vinte n'at odë një erë e posaçme, erë topash pelhure të re grumbullue në një anë të mbyllun qi s'merr ajr.

Në raftat deri në tavan qi rrethojshin katër zdaktat³¹⁾ e odës, tue lânë lirshëm vetëm katrorin e dritores kah oborri mbas dugâjës, rrijshin pilue³²⁾ qinda paketash të trasha mbështjellë në letër zverdhuke. Letra e shkyeme vende vende lëshonte prej do paketash skjepin e ndonji kindi të kuq. Disa gypa të gjatë qepë në beze shifeshin të mbështetun pingul për rafta. Hjedhun në një kand afër dritorje venitej të kuqt e një flâmuri me shîzë veshë në kadife. Përmbante mija flâmujsh ajo odë e ertë. Vjerrshatari i ri, mësue qyshë prej rinis mâ të parë me shndërrue ndiesit e pacaktueme në parafytyrime të gjalla, mendoj: "Mija agimesh epopeje të kuqe fjetë në burgun e një kohe të mugët".

Humbi në një fluturim të vrikshëm³³⁾ mendimesh lyrike. I ndodhte shpesh me harrue shqimit³⁴⁾ vëndin ku gjindej e rrethin në të cilin rrinte, i joshun si nga një muzikë e hollë zgjue vrik në fund të shpirtit kah do largësina ajrore ku rasa³⁵⁾ mâ parandsi, e përshkueme nëpër shëndrita të deshirit poetik, merrte fytyrën e një arratije të mrekullueshme. I pau ata flâmuj të shtjelluem në një dritë të gjallë fitoresh kumbore,³⁶⁾ në krye të një kombi të lir mbi udha plot brohorina t'ardhmenis kur era e larit³⁷⁾ ymonte e pastër drejt qiellit. I pau ato shqipe të zeza tue u lirue nga burgun e errët i një kohe të zezueme e tue

29) kashûj: arka të mëdha. *Këtu*: sëndukë.

30) çmeritun: i fantaksur, i tmerruar.

31) zdaktat: mure ndarës dërrase.

32) pilue: njëra mbi tjetrën.

33) të vrikshëm: të shpejtë, rrëmbimthi.

34) shqimit: fare, krejt.

35) rasa: çasti.

36) kumbore: të bujshme. 37) lari: dafina.

rrahë flatrat nëpër ajri të kuqe si enguj drejtësie kah skâjet mâ të mshefuna të maleve e të fushave t'atdheut.

- A shef si kam rá mbrendë? Tue mbajtë uzda³⁸⁾ se nuk do të rrinte shtëpi pa e marrë ka një, i porosita me turra. Por s'blén kurkush. Më kanë mbetë pa u shitë. Mjaft, pra, ia kam ulë çmimet.

Zâni me tinguj metalikë theu shortín³⁹⁾ e vegimit të largët ajruer. Nji zêmrim i hovshëm iu gjinikue⁴⁰⁾ djaloshit përmbrenda. Donte të thonte dishka për me fye tregtarin; kërkoi me mend një të sháme qi t'i përshtatej.

Gaspër Tragaçi, pa u kujtue për shikim plot neverí qi i flakuroi djaloshi, shkoi e mori një prej gypave qepë në beze, nxori me kujdes një flàmur të mbështjellun, këthei kah Hilushi qi qëndronte afër derës s'odës edhe nisi me shtjellue, cohen e mirë të tij me shqipe të zezë punue mjeshtrisht, tue rrotullue ndër duer shtîzën.

- Gjynah me mbetë pa u shitë ky farë malli!

Ndërsa në dorën e rrëmakët⁴¹⁾ mbante shtîzën, rroku me atë të dhathtën një kind të pelhurës së kuqe e iu afrue djaloshit tue e ndukë.

- Shif sa cohë e mirë!

Po të vronte dy duer të ndyta tërbue n'epsh shtazarak tue u shtrî kah trupi i një krijatyre të njomë e të dashun, përqethje mâ e rreptë s'ia kish tronditë mishin e shtatit. Befas e me rrëmbim vërviti duert përpara e ia hoq pelhurën tregtarit. Ky zgerdhuci⁴²⁾ syt.

Hilush Vilza tha me zâ t'ultë, por të ndezun: . . .

- Mos e prek me ato duer.

Tregtari, varë në çudí e në pezmatim, bâni:

- Ke dalë mëç-a?⁴³⁾ Shka të gjet?

Nji ironí e thellë i shpërthente të riut ke buza.

- Bukur, besa, e paske mendue... Hâni,⁴⁴⁾ ju mësuesa të rij, me folë, me shkruie për atdhë: ku jeni? s'po shiten aspak flàmujt.

38) uzda^{jë}: shpresë.

39) shortín: magjinë.

40) gjinikue: lind, përftoj.

41) rrëmakët: të majtë.

42) zgërdhuci: zgurdulloi. 43) ke dalë mëç: dole mendësh, luajte nga trutë.

44) Hâni: jepini.

Gaspër Tragaçi e kish ngrî çudija në vend. Djaloshi vazhdoi:

- Posi... U bâ Shqipnija. Dalin të marrët e vikasin: Rrnoftë Shqipnija! Ti, i mëçëm, përgjegjë tue bërtitë në kupë të qiellës: rrnoftë, po! e shpejt me porositë flàmujt. Na shkyeju: rrnoftë! e ti shit, bân pare tue tregtue mbi ndiesít tona. Lojë e bukur, por s'të ka dalë...

- Gaspër Tragaçi lëshoi shtëzën e u avit kërcnueshëm kah djali. Flàmuri ra për tokë. Hilushi s'luejti vendit. Shikonte syt e ftoftë qi lëshojshin shkëndija idhnimi. Tregtari u ndal para tij.

- Mos me kënë hatri i miksis së moçme qi kam me shtëpinë tande, dij un...

I riu ia priti:

- Për hatër t'asaj miksiye tash qes bejta me t'u shitë flàmujt.

Me zâ qi dridhej prej pezmit, tjetri ia këthei:

- Po, zatí⁴⁵⁾ ti s'din veç me qitë bejta. Jetó me pralla, bjeru mbas andrrave. Më vjen keq për gjind të tuej se tash i qet në rrugë të madhe, më shka shof un. Hajt, hajt, qit bejta e dueje Shqipnin: bejtat e Shqipnija kanë me të qitë në dritë...

U afrue edhe mâ tepër e pëshpëriti si në një fishkullimë:

- U shitne a s'u shitne flàmujt, qëndroi a s'qëndroi Shqipnija, un kam mjaft, shyqyr, me jetue: a more veshi? e tash, jashtë...

- Kadalë... ia priti djaloshi me t'egër e syt i vetuen: – dal vetë, s'është nevoja me më qitë jashtë ti. Por edhe një fjalë due me ta thânë e të lutem vire në vesh si at këshill qi më dhae pâr⁴⁶⁾ në dugâjë. Ti thue se jeton, por rrëshesh. Ti je shlye prej numrit të të gjallve qyshse je ndry në kët dugâjë mbushë me mall. Ky është vorri i yt. E sa për Shqipni, po të siguroj un se ka me qindrue. Prandej mos bân marak⁴⁷⁾ se edhe flàmujt kanë me t'u shitë krejt. Por rueje shpirtin tand mos t'ia shitish drejt.

E Hilush Vilza doli, lehtësue në zëmër nga ai shkrim, me thithë ajr të kulluet n'udhë sepse era e asaj dugâje i mirrte frymën.

45) zatí: zaten, tamam, vërtet.

46) pâr: më përpara.

47) mos bân marak: mos u druaj, mos ki frikë.

Libri i novelave "Tregtar Flamujsh" është enciklopedia artistike e qytetit të Shkodrës të viteve '29-'35. Përmbledhja, me disa përjashtime, është konceptuar tërësisht në argumentin e botës së tregtarëve, spekulantëve e aventurierëve shkodranë. Qyteti i njohur së shumti si metropol i kulturës e traditës shqiptare, të Koliqi, është i kapluar nga ethet e fitimit dhe të bjerrjes së vlerave tradicionale. Autori jep një parodi të rendjes së Shkodrës drejt qytetërimit duke ia theksuar me tepri stonaturat përmes personazheve tregëtarë dhe intelektualë të shkolluar jashtë si Hilush Vilza e Lec Gurrmolla, këta dy të fundit janë personazhe me një ravijëzim të qartë autobiografik.

Te novela "Tregtar Flamujsh", Gaspër Tragaçi, tregtar shojesh, parmendash e flamujsh, tipizohet me koloritin e filistinëve që tregonin në tempullin e shenjtë biblik. Për Hilush Vilzën, i shkolluar në perëndim, tempulli i shenjtë është dhunuar përderisa Gasprin kërkon të spekulojë me shitjen e flamujve kombëtarë. Kështu që Hilushi, pavarësisht miqësisë familjare që kishte me Gasprin e përbuz këtë, duke thyer zakonet e "konaqeve të mira" gjë që e trondit tregtarin.

Novela "Tregtar Flamujsh" e ka personifikuar dhe bërë të famshëm Koliqin si shkrimtar. Mesazhi i novelës është përvetësuar nga disa gjenerata për shkak të subjektit të thjeshtë dhe gjetjes unike artistike. Tregtari i flamujve paraqitet me një elokuencë të stërholluar atdhetare, duke fshehur më së miri qëllimin e tij final: përdorimin e Hilushit, djalit të mikut të vjetër, si agjent merkantil për rritjen e frymës kombëtare te qytetarët. Kështu do t'i shiteshin kashujt me flamuj stok, por nga ana tjetër, pa i ofruar asgjë në këmbim Hilushit. Gasprin përdor me mjeshtri moralin e tij si bujar, duke përmendur si shkaraz kujdesin e tij për familjen Vilza gjatë mungesës së Hilushit në Shkodër. Ai i thotë Hilushit: "s'më ke gjâ borxh", por i kërkon të propagandojë flamujt kudo dhe të shkruajë në gazetë për "Shqipni", si kompesim moral për atë kujdes që pat treguar për shtëpinë e Hilushit. Më në fund të dy personazhet e përbuzin njëri-tjetrin për konceptet e ndryshme që kanë për flamurin, njëri si mall dhe tjetri si ideal, njëri si përfitim tjetri si tempull virtytesh kombëtare.

“A ta laçë?...”

S’kishim mujtë me gjetë vënd mâ të bukur – tha Shan Arvëni tue folë me gojë plot fugacë,¹⁾ mbasi qi hodhi, për të dhetën herë qyshë se u shtruen të hanë aty në bar, një shikim miratues rreth e rrotull.

Edhe Lec Gurmolla shikoi.

Ishin mbë një shesh të gjânë maje sukave të Dajçit. Prej aty syni soditte vargun e katundeve të Bregut të Buenës me shtëpija të bardha mjes arave e livadheve blerore. Mâ larg, në krah prej verit, do maje malesh ndritshin të kalthera mertisë²⁾ n’avuj; mâ afër kah perëndimi një mal i gjatë mshefte detin.

- Vënde të bukura m’u pá – bisedoi Leci – por të rrezikshme m’u banue: ka kënetë shumë e merren ethet.

- Kënetë? – u çudit Mina. – Po ku janë? Unë s’i shof.

- Qe, zojushë, – kallzoi Leci: – shikonje at fushë qi prej këtej duket e mbulueme me barin mâ të kândshëm qi mungullon³⁾ në verë... e shifni?...: te ai bar është uji deri në gjû e ka bretkoca me mija.

- Prej këtej, pra, tue e shikue, kënaqë synin me blerim aqë të njomë – foli Tonja.

- E po, kështu edhe jeta... – filloi Shani tue qirue një portogal.

- Mos ia nis tashti me filozofin tande! ia këputi fjalën në gojë Tonja, e shoqja.

- Ka arsye... – pohoi tue qeshë Nusha, motra gjashtëmbëdhete vjeçare e Lecit.

1) fugacë: lloj kulaçi i pjekur, bugaçe.

2) mertisë: mbuluar.

3) mungullon: gjelbëron, rritet.

- Kush? Ai a un? – pyeti Tonja.
- Zotni Shani – përgjegji vajza.
- Po si mund e dini, zojushë, shka deshta të tham? Kjo... zoja e ime... s'më la as me mbarue fjalën...
- S'është zor me marrë vesht. Edhe jeta duket për s'largu e bukur, mbandej për s'afërmi...
- ... është të tănë baltë... – vazhdoi Mina fjalën e shoqes së vet.
- I marrim vesht menjihërë këto sende, pse hartimet në shkollë i mbushim me këto lloj krahasimesh – e Nusha qeshte tue thënë kët fjalë.
- Ah, vajzat moderne... – filloi me perligjerue⁴⁾ Shani.
- A na i lëni këto muhabete – bërtiti Tonja; – s'kena ardhë këtu me ndëgjue lecion...⁵⁾ Merrni, se as në gjysë s'i kena çue haenat⁶⁾ qi prûme.

- Un s'mundem mâ – shpalli Leci tue u shtëmangë prej sofrës.
- Atëherë pi, në mos mujsh me hangër – e zojë Tonja ia mbushi gotën me vënë.

Si gjithëmonë në kso rasash, kishin sjellun gjellë për dhetë vetë e s'ishin por pesë. Shan Arvëni me të shoqen e të kunatën, Lec Gurmolla me të motrën.

- A ka mâ pemë? – kërkoi Shani. E shoqja, ndër gjûj para sofrabezit,⁷⁾ shtrûe në bar nën hije të një gardhi, kishte marrë përsipër me ia dá pjesën e vet sejcilit tue nxjerrë gjellët prej zymbylave qi kish për brî.

- Si s'u ngîne mâ? Mâ shum se të gjith ké hangër! – ia shkrepri e shoqja tue i dhënë shka lypte.

- Mos i vëni vesh, zojushë, grues s'eme – i tha Shani Nushës, – pse gjithëmonë më shkarkohet... Shka do qi të bâj, ka për të kritikue... Por gjuen rasën kur janë tjerë me më folë kështu, pse vetëm për vetëm s'guxon...

4) përligjerue: ligjëroj, bisedoj.

5) lecjone: leksione.

6) haenat: gatimet, të ngrënat.

7) sofrabezi: mbulesa e tryezës.

Qeshen vajzat edhe Tonja. Kjo i tha:

- Mos na çajë kryet; a po ndien?

- E vërteta është qi kemi hangër të gjithë lezetshëm – bisedoi Leci tue qitë tym duhani për goje e për hunde.

Shani i dha një shikim të përmallshëm sofrës. Kishin teprue zogj pulash të pjekun, gjymsha kutijash me gjithnduer peshqish në voj, e djathna vendi e t'ardhun, e dy a tri lloje âmbëlsinash. I vinte keq qi në bark s'kishin më vend ku me i shfû. Zakonisht ai s'hante shumë, por ndërrimi i vendit e ajrit i lir ia shtojshin oreksin e shijen. Rrinte tue përçapun me andje më të mbrapmën⁸⁾ rrishtë molle. Mbandej ndezi edhe ai cingaren, u shtrû në bar tue i thënë së shoqes:

- Lëne shtrûe sofrën, pse para se m'u nisë kena me pasë û,⁹⁾ e prap hamë.

Mbylli syt e u lëshue në rrymbë të mendimeve. Pritonte me dalë jashta qyteti, s'i kândte të lënte të dielen mbasdite me kalue pa luejtë letrash në kafe. Kur mbandej, i nxitun e i ngrehun prej ndoj mikut, dilte, kënaqej ndër fusha e mbi kodra edhe i premtonte vetes me bâ për gjithë javë aso shetinash.¹⁰⁾ Aaah, sa mirë punojshin mushkënît n'ajr të dliurët, të tânë shëndet! E të ngrânunit, ndëjë aty në bar, tue e kapë gjellën me dorë, dosido, kishte një shije të veçantë. Aty në hije të gardhit, shtrû prapët, me bark të ngîm, e ndiente veten të lum. Një frymë e lehtë fliladi qi endej maje suksës ia ledhatonte ballin, një kind i kotlles¹¹⁾ së shoqes e përshqitte¹²⁾ nësa ajo ngjat¹³⁾ tij mbliidhte disa prej gjellve e i rendonte ndër zymbyla. I lum!

Leci pushonte, i shtrûm në një krah tjetër. Hija e gardhit e mbulonte prej kreje deri në gjoks: pjesa tjetër e trupit i mbette në diell. Edhe ai rrinte prapët me fytyrë kah qielli. Medonte. Qielli i Shqipnis... Diku tjetër, i shtrûm njashtu, shikonte qiellin, një qiell të huej, në një kohë të kalueme...

8) të mbrapmën: të fundit.

9) û: uri.

10) shetinashi: shëtitjesh.

11) kotlles: kotullës, fundit (veshje).

12) përshqitte: e përkiste lehtas.

13) ngjat: pranë.

Po, e mbante në mend: në prealpet lombarde.¹⁴⁾ Shikonte qiellin me një mall të çudiçëm e andrronte lavdën. Sa kohë kaloi?

Mâ se dymbëdhjetë vjet... Jeta... Krahasset e hartimeve shkollore që vajzat e soçme vëjnë në shpoti. Krahasset banale, por të drejta. Asnji prej shpresave t'ushqyeme në mëngjeset e rinis mâ të parë, asnji nuk u vërtetue. S'kish mujtë a s'kish dijtë... Jeta!... Kishte një nëpunësi: kryente detyrën; tjerët e çmojshin, por ai s'e çmonte veten pse e dinte mirfilli që në Shqipëri një të riut me ndërgjegje s'duhet t'i mjaftojë vetëm të kryemit e detyrës. Qielli shqiptar... Mâ i kalther se ai qielli i huej. A por i gitej?¹⁵⁾

U suell e u mbështet në krah të rrëmakët. Dy vajzat rrijsin përmbys në bar kah të

pámit e Buenës. Me bryla në tokë, me krahnorë të çuem përpjetë, kuvendojshin qetisht, tue pí cingare. Ai shikoi një ças Minën, kunatën e re të Shanit. Mbylli syt.

- Po flëni, zotni Lec-a? – kumboi zâni i Tones.
- Jo, zojë. Kot i kam mbyllë syt.
- A doni me ju qitë një kafe valuke¹⁶⁾ prej thermosit?
- Faleminderës. Me gjith qejf e pí.

Edhe vajzat u suellën. Pinë të gjith kafe, përveç Shanit që shtihet fjetë.¹⁷⁾

- Na me gjumë ngihemi mjaft në Shkodër... – u ankue Mina.
- A din shka bájme? – propozoi Nusha: a losim “a ta laçë”? Asht lezet me ngá mbi këtë bar...
- Aferim!¹⁸⁾ – vikati Shani tue bâ braf në kâmbë.
- Pranohet – tha Mina.
- E ju, zojë? – pyeti Leci Tonen.
- Mbasi kam ndodhë në mjedis të kalamâjve... – përgjegji ajo.

U ngrejtën të gjithë.

14) prealpet lombarde: malet më të ulët para Alpeve, rreth Bergamos: Qyteti ku Koliqi kreu shkollën fillore.

15) gitej: dukej.

16) valuke: të ngrohtë. 17) shtihet fjetë: bënte sikur flinte.

18) aferim: *trq.* ashtu u bëftë!

Sheshi i barosun¹⁹⁾ shtríhej mjaft i gjânë maje suke. Në një anë u prirte paksa në teposhte deri te dy landë²⁰⁾ të mëdhaja ku niste shpati m'u ulun rrëmbyeshëm: për sipër soste te një gardh i naltë nën të cilin, përtej, gjarpnonte një rrugë qerrje.

- A jeni gati? - briti Shan Arvëni. - Un jam bullica...²¹⁾ A fillojmë, pra?

Fëmnat e Leci u shpërdanë nëpër shesh.

Shani iu vû mbrapa Tones, grues së vet qi, fare e pamësue me tue qënë në të ngâm,²²⁾ u zû shpejt prej tij.

- Pse fillove prej meje? - pyeti grueja tue marrë frymë me turr.

- Kot, me të mundue...

Tonja u ngjit kah vajzat qi e pritshin me buzqeshje, të gatshme m'u vû në t'ikun po t'u afronte tepër. Leci i doli para edhe kalorsisht la qi ajo ta zënte mbas një vrap i fare të shkurtë. Atëherë djali u suell prej Shanit edhe e bâni me ngâ nëpër shesh tue e marrë mbrapa pa mëshirë deri qi, tu landët ku fillonte teposhtja, i ndjekuni s'pat mâ kah me shpëtue. E Shani ndoq Nushën, mbandej Nusha Minën e Mina Tonën.

Një haré e hovshme zhgrehej²³⁾ prej atyne trupnave të shëndetshëm n'at log ajruer qi kumbonte me klithma rinije. Lëvizjet plot hir e zhdërvjelltí t'atyne fëmnavë të njoma. Në çdo lakim të shtatit të tyne, ndër vrape e ndër pushime të tërnueme,²⁴⁾ shfaqshin bukurína të paprituna plastike. Mina, me vijat harmonizuese të trupit nijzet vjeçar, tërhiqte syt e Lecit.

- Ta laçë! - i briti Tonja tue i rrahë shpinën me dorë. Ai, krejt i habitun, s'e kish vrojtë gruen kah po i afrohej.

- U lëshue me zânë Minën. Vajza e priti pa luejtë vëndit, ajo dredhoi me shpejtí e i shpëtoi. Të gjithë qeshen. Leci u zëmruë pak në vete. E muer mbrapa tue u dhânë kambve sa ku mujte me vrap. Por ajo ishte

19) barosun: i mbuluar me bar.

20) landë: pemë.

21) bullica: lloj loje që në Shkodër quhet *Bullicash*; e ka kush e ka.

22) në të ngâm: vrap.

23) zhgrehej: shkrehëj, shpërthente.

24) tërnueme: të marra, të shkalluara.

25) bishtnime: kthesa.

e lehtë në të ngám dh'e shpejtë ndër bishtnime:²⁵ iu suell rrotull sheshit, muer teposhtë e, atje në fund ke ato dy lândët, prap i dredhoi e u ngjit përpjetë. Leci i kaloi zëmrimi tue kundruë bukurin e vrapit të saj. Me fytyrë ndëzë prej loje ndërmjet kaçurrelave të shprishun, tue sjellë hov hov kryet mbrapa për të ruejtë lëvizjet e ndjeksit të vet, me at përkulje plot fuqi rinore të shtatit në përpjetje²⁶ dhe me at lëshim në teposhtë me gjoks valvitës përpara, ajo ishte vërtë për t'u shikue gjatë gjatë, me andje.

- Ha mâ, e qyqe – e ngacmoi Nusha, e motra.

Leci mblodhi të gjitha fuqit e veta, iu afrue vajzës, e shtrëngoi me u futun në një skâj të logut, ndërmjet një hendekut e gardhit të naltë. S'kishte aty kah i ikte mâ. Djali ngurroi pak, por qe një ças, e u vërsul edhe ai përtej, mbas saj. U rrëzue në një dhé të butë, të punueme. Suell syt rrotull: në një vënd ku gardhi i naltë, qi vazhdonte edhe në këtë anë të hendekut, ishte i çthurun, hetoi një kind të petkut të Minës. U hodh asajt. Por iu këput turri në gjymsë sa pau në fytyrë vajzën. Shka vronte ajo me ato sy mbushë si me një zymnim²⁷ të papritun? Leci u avit e shikoi. I prîm prej një prifti me kotë e me stolë,²⁸ bajtun në krah prej katër vetve, i ndjekun nga një rrem²⁹ katundarësh të heshtun, afrohej një i dekun n'arkivol të vet. Në një brî t'asaj suke ishte vorreza me kishë në midis, e të dekunit e katundit i siellshin atypari.

Një të përqethun i ftoftë ia ngrîni Leci shtatin rîm³⁰ me djersë prej të ngâmit. Si ai si vajza dihatshin me mushkëni të nxitueme nga lëvizja: Ajo rrinte pa luejtë, por paluejtësija e saj ishte plot jetë: tëfaqej fuqija e rrëmbyeshme e gjakut të ri në valavitje të krahanorit të shqetësuem e në ngrehjen e dridhun, nëpër gjymtyrë, të pëjzave³¹ qi u ndalen befas në vrap e sipër.

E i dekuni, përsjellë nga vargimi i përmortshëm, kaloi para tyne. Ai trup i panjoftun, dikur plot riní e tashti amulluer³² n'arkivol, me

26) përpjetje: malore.

27) zymnim: zymtësi.

28) ...stolë: manteli, tallagani i priftit.

29) rrem: rresht. 30) rîm: njomur.

31) pëjzave: dejtë e muskujve. 32) amulluer: i ndenjtur

gjak të ngrîm ndër fyza,³³⁾ me mishuj³⁴⁾ të zhgrehun në mish qi njomsija e mystershme e jetës s'këndellte³⁵⁾ mâ, kaloi para dy trupnave të rij ndër të cilët gjaku këndonte kângën e vet të shkurtë e të shpejtë e plot nxehtësi gjallnore.

- Të këthejmë; s'po losim mâ; jam lodhë.

Kështu foli vajza tue goditë kaçurrelat e shpupurishun. Këthyen. Edhe të tjerët kishin pá të dekunin. U humbi të gjithve vullnesa e lojës.

U ulen e ndezen cingare.

- Larg i kanë vorret – bâni Shani tue dashtë të zhdavarisi, me një çmim të kotë largsije, mallëngjimin qi kish zbritun ndër shpirtën të tyne: – do të ngjiten me gjith arkivol prej atje poshtë e këtu në maje. Ç'do të lodhet prifti, se sa për katundarët janë mësue...

- Kush do të jët kënë? – pyeti Nusha.

- Kush tha pár se ka ethe shum në këto ana? – foli Tonja si të donte me i shpëtue atij mendimit qi diset³⁶⁾ edhe ku s'ndodhen kënetat.

Leci tue thithë thellë cingaren, bisedoi:

- Jeta... një lojë! Ngasim nëpër bar e, kur hovi i ynë âsht mâ i gzueshëm, ndiejmë një dorë të ngrîtë e të shpulpue³⁷⁾ qi na përket shpinën. "A ta laçë..."? siellemi e shofim plakën, qi âsht nâna e vërtetë e gjith neve...

- Pse me mendue? – tha ngutëshëm Tonja: a doni gjâ me hangër e me pî: na ka teprue gjysa e haenave...

Novelë që përsiatet në kultin e vdekjes. Tregimi shtillet rreth orbitës së filozofisë pesimiste, dhe të predestinacionit Shën Agustinian. Vdekja, shihet këtu nga Koliqi përmes personazhit të Lecit, figurativisht, si nëna e njerëzimit pasi ve në gjumin e amshueshëm çdo gjallesë. Gjithsesi mbyllja e tregimit jep një tablo të përpjekjes njerëzore, nga Tonja, për ta shmangur filozofinë e predestinacionit (paracaktimit të fatit) dhe për të përqaftuar atë të gjallimit ekzistencial.

.33) fyza: enët e gjakut.34) mishuj: gjymtyrë.35) s'këndellte: nuk gjallëronte.

36) qi diset...(njerëzit) mund të vdesin edhe aty ku s'ka kënetat.37) shpulpue: të zhveshur.

Anmiku në shtëpi

N'e diele e n'e marte nadje Simon Rrùkulli s'e lente kurr pa shkue në meshë. Donte me qënë në rregull me Zotin. Aty në kishë, ndër banka të para, lutej për vete e për punët e veta. Natyra e tij, shumë e përshpirshme, nuk e shtynte fort m'u lutë për kend tjetër; por lutej shpesh kundra disave, sidomos kundra anmiqve të besimit të tij. "Faroj,¹⁾ o Zot"! Deri këtu qendronte mbrënda rregulles e zakonit, prandej duhej, në një pikpamje, levdue. Çudija e përshpirtnis së Simon Rrùkullit niste aty kur ai në vargun e anmiqve të besimit futte të gjithë ata që mëniente²⁾ për arsye vetjake. As nuk i shkonte mendja se mund të gabonte në gjikim, kaq bindje ushqente në drejtësinë e në pastrinë e shpirtit të vet. Kur, me gjithë hovin e shpirtit të pastër naltonte kah qielli lutën zharritëse.³⁾ "Faroj, o Zot"! mendja i shkonte ke Tef Ballstani që s'i lënte kurrkah⁴⁾ shteg tash do kohë në tregti, ke kushrini i vet që i qitte fjalë për do tokë të padame, ke një varg i gjatë njerzish që në një mënyrë a në një tjetër ia kishin prishë qejfin.

Veçse shka, dit dit⁵⁾ aty në kishë, të gjithë ata që përmendëme kalojshin në rend të dytë e shigjetat e mënís së tij fetare ai i drejtonte vetëm kundra Tush Kezenës.

"Faroj, o Zot"!

Lutën e bante në shumë, pse Tush Kezena para tij përfaqësonte masën e ré të soçme. Lypte prej qiellit, tue mendue atë, farimin e tij edhe të gjithë shokve që i gitshin.⁶⁾

1) Faroj: Çfarosi!

2) mëniente: urrente. 3) zharritëse: përvëluese. 4) kurrkah: kurrkund, në asnjë mënyrë.

5) Veçse shka, dit dit: Por çfarë ndodhi, me kalimin e ditëve.

6) që i gitshin: që i ngjani atij (Tush Kezenës), përse i përket konkurrencës që i bënin në tregti.

Si shifet, natyra e Simon Rrùkullit prirej mâ fort kah mënjia se kah sympathija. Pak sende ai pelqente e donte në ket botë, por shumë tjera urrente e mënjente. Kishte maraz fletoret si shqipe ashtu edhe të hueja edhe kurr s'i prekte me dorë; kishte maraz marrëdhënjet shoqnore e prandej as vetë nuk shkonte as familjen s'e çonte kundë jetën e përmblihte në shtëpi, në dugâjë e në kishë; kishte maraz e njehte të kota⁷⁾ të gjitha njato punë si s'lidheshin drejtazi a zhdrejtazi⁸⁾ me dobín vetjake. Por, në mënyrë të veçantë, urrente të rijt e soçëm... Animâ⁹⁾ ata qi mbaruen ndonji shkollë jashtë... Gjithëshka në ta e tërbonte.

Mënjente at mënyrë të zhdërvjellët e të sigurtë ecjeje të tyne, fjalët e qarta në çdo rasë, çilterín e sjelljeve, thjeshtësín ndër marrëdhënje.

- Po shifi... shifi...

- Prej dritorjet të dugâjës tregonte me gisht kur përshkohej atypari ndonji sijsht.

- Pse u apin gjith at randsí vetit, xhanem? Ça kujtojnë se janë?

Kur kalonte Tush Kezena s'e zënte vëndi. U hidhte prej ndëjses, shetitte mbas banakut tue u dridhë në një zëmrim të pakuptueshëm. Edhe shegertat u çuditshin për furín e asaj mënjie edhe mendojshin qênjen e ndonji shkaku të msheftë. Por, jo: nga asnji shkak i msheftë s'buronte ajo mëní. N'asnji punë të tregtarit s'ish përzie kurr djaloshi. Ai e urrente vetëm pse shumë kush vinte tue ia levdue.

Tush Kezena, shkrimtar i ri shkodran, shembër¹⁰⁾ i Hilush Vilzës, kalonte habitshëm, para dugâjës s'anmikut ta pa njoftun, humbë ndoshta në ndonji aso përftimesh qi mbandej veshë me një shqipe të harmonishme dilshin ndër libra të tij. Kurr s'i shkonte mendja se aty afër dikush e shánte me të dhánun.¹¹⁾

- Shife si ecë njëherë... I duket se vetëm ai áisht i mëçëm në Shkodër e kurrkush tjetër...

Simon Rrùkulli s'e njihte mirë Tushin. Jo vetëm qi librat e tij s'i këndonte (ai s'këndonte asnji libër) por vonë mori vesht se djaloçi

7) njehte të kota: i dukeshin të kota.

8) drejtazi a zhdrejtazi: neologjizëm për lokucionin: *drejtpërdrejt ose jodrejtpërdrejt* (direkt ose indirekt). 9) animâ: sidomos.

10) shembër: rival. 11) me të dhánun: me shpirt.

shkruente. Filloi m'e pasë maraz kur e ndeshi s'pari në një vizitë për emën, ke një mik i përbashkët. Tregtari i njoftun, krenar për pasuninë e punës të ngrehun, ndëjë në krye të vëndit n'odën mbushë me gjind, kuvendonte tue shitë dije e marifet si gjithmonë. E që hyni i riu... Zûni vënd në një skâj. Dikush e pyeti dishka sa u ul. E sa nisi ai me folë, të gjithë u suellën m'e ndigjue, edhe harruen bisedën e Simon Rrùkullit.

Edhe ky që i shtërnguem me ia vû veshin, tue e mshefë pezmin e përmbërdshëm.

Djaloçi thonte sende e flitte në mënyrë që ai s'kuptonte mirë. Vetëm vënte roe se fjalët e tija, të rrjedhëshme e të sigurta, e mbushëshin me një shqetësim të hollë. Simon Rrùkulli, i cili besonte ngultas në zotsin e trûve të veta, shka do që kapërcente kuptimin e tij, e njehte ja marrë për t'u përbuzë ja mbrapshtë kundra feje e kundra Zotit. Kështu që edhe bisedën e asaj dite, mbajtë prej djaloçit e ndjekë me vërejtje prej të tjerëve, mbasi s'mujt ta përfshijë me kuptim të vet, e njehi të rrezikëshme e trushkyese.¹²⁾

- Ah, ai luterâ.¹³⁾

Nxitohej me dënue fjalët e djaloçit pse ato ia cenojshim parimin gjikues themeluer që tregtari përdoronte me shoshitë sendet e këtij shekulli.¹⁴⁾ Ndiente qartas se për at djalë parja e gjâja, zotsija në tregti, nderi i mbështetun mbi ato rregulla jete që ai mbante me fanatizëm, mendimet që frymzuen e gjithënjë frymzojshin çdo vepër të tij, s'e përmbajshin at vlerë që urtija e përvoja e tregtarit u epte. Tush Kezena peshonte e matte veprat e njerzve me një kandar e me një masë tjetër. Kjo gjâ e terbonte Simon Rrùkullin. Mos me nderue e admirue atë me gjithë at zotsi në rregullim të punëve të veta, mos me pranue me bindje të plotë çdo parim e gjikim të tij që ishte në hir e në rrugë të Zotit, i dukej mëkat e krim. Kush binte në këtë mëkat jo vetëm ishte anmik i tij por edhe i fës. Prandej: "Faroji, o Zot"!

Një ditë, pak para mjesdite, erdhi në dugâjë me ndreqë do llogarî Kel Mashî, burrë bukur i motnuem,¹⁵⁾ mësues shkollë fillore në qytet,

12) trushkyese: që të çan kokën. 13) luterâ: lutrani; div; njeri me trup kaba dhe i zeshkët. 14) këtij shekulli: të kësaj bote. 15) bukur i motnuem: në moshë të thyer, gati plak.

njeri i squet e i urtë. Mbante në dorë një fletore shqipe. Simon Rrùkulli, si kryen punë, pyeti pak si në shpoti:

- Shka thonë këto gazeta?

Mësuesi, ndëjë në karrigë para tryezës së zotit të dugâjës, hapi fletoren, ia suell faqet tue i hjedhë një sy. Tha:

- S'e kam pá ende. Por kjo s'është një fletore me lajme. Merret me letërsí. Paska një artikull të Tush Kezenës.

Tregtari kërceu:

- Shka din me shkruë ai bihude?¹⁶⁾

- Jo, sa me shkruë, shkruen mirë – përgjegji mësuesi qetisht. – shumë kush s'e merr vesht pse ai ka ndiesí të reja e prandej përdorë edhe trajta të reja shprehjeje. Trût tona janë mësue m'u rrokullue¹⁷⁾ mbi shina të një letërsije të vjetrueme. Ai rreh një rrugë të parrahun ndër né deri më sot.

Tregtari shprazi fyshekun qi në të tilla biseda ruente për në fund:

- Paj, un s'kam ngae¹⁸⁾ m'u habitë mbas këtyne sendeve, qi ju njifni mâ mirë. Vetëm tham se për at djalín ka ardhë koha me zânë mënd e me gjetë ndoj punë, pse, kështu është në rrezik me ndëjë pa buk me gjithë nânë e motër.

Mësuesi ndëgjoi kumbonët e mjesditës e u çue tue ia pritë:

- Kurrkush mâ tepër s'e meriton një punë. Ndoshta mos t'ishte aq i zoti e kishte gjetë. Mundet qi tash vuen edhe për bukë. Poetët i ndjek ky fat i zi. Por un tham, n'at emën, se padrejtësi e madhe më duket mos me qënë ushqye prej dheut shqiptar si njëj qi këndon me dashuní të parrëfyeshme bukurít e atij dheut.

E shkoi.

- Kanë dalë mëç të gjithë – mendonte Simon Rrùkulli. Për me pasë të drejtë me hângër duhet me punue. – E ajo qi bân ai... teveqel, s'është një punë.

U ngjit nalt në shtëpí, qi e kish sipër dugâjës. Sofrën e gjet të shtrueme. Dyta, e bija e tij njizet vjeçare, pritte t'án¹⁹⁾ m'u ulë në

16) bihude: i humbur, hutaq.

17) rrokullue: rrotullohen, ecin.

18) Paj un s'kam ngae: Uf, unë s'kam nge (kohë). 19) t'án: babain.

tryezë. Pështetej në kanapeh me një libër në dorë. Si hyni i ati, la librin e i qiti t'et gotën e zakonshme të rakís. Simon Rrùkulli me rakí në të djathtë, shtrëni kot të rrëmaktën kah libri mbi kredencë.²⁰u përdrodh si ta kish hângër gjarpni.

Vikati:

- Si? Edhe këtu në shtëpi tëme?

- Shak ké, more nieri? – pyeti Ganxhja, e shoqja, tue hy n'odë të bukës.

Ai, ndezë në fytyrë, me një furí të tërbueme, shqeu katër copash librin edhe e flakroi në tavan.

- Shka kje? – pyeti rishtas grueja tue u afrue trëmbëshëm kah burri.

Ky as me folë s'mujte prej zëmrimít. I qitte shkumë goja. Shetitte nëpër odë si i çmëndun.

- Po a s'e shef se na ka mblue marrja e turpi? Edhe në shtëpi tëme këso punësh! Ia mbrrijtme edhe kësaj ditë! E ka hangër dreqi vajzën; a s'e shef-a? a i ke syt në ball? Por këtu, sa të jemi gjallë, sundoj vetë. A muert vesht? Sundoj vetë..

E tue u drejtue kërcnueshëm kah vajza:

- E ti, në daç m'u shnerzue...

E âma ndërhyti:

- Shka ke me vajzë: a bân m'e dijtë?

- Deli zot, po; bânu edhe ti me të...

- Shka ka? – u suell e âma e pyeti të bijën. – Shka e ka kapë?

Kjo qi kish ndëjë tue e shikue t'ân deri atëherë me çudín mâ të madhe, u shkund e bânu me zâ të tânë pezëm:

- Për punë të librit, veç...

- Po shka âsht ai dreq librit, mos më bân m'e true?

- Nji libër shqip...

E i ati prap filloi me zâ shpotije t'idhët:

- Po, po; shqip... Sot librin e nesër âtë... Shqip, po. S'âsht për t'u çuditë kur ta gjëjë një ditë edhe atë këtu... Âsht nisë kështu: sot libri, nesër ai...

20) kredencë: lloj mobilje përgjithësisht me ndarëse të hapura në mes për të vendosur libra, punime artistike etj.

- Pashë fën qi kena për kê flet? – pyette gjithënji e âma të bijën.

Dyta, për të parën herë në jetë të vet, u idhnue aty para prindve. Ato dyshime, ato të fyeme të zhdrejta që ia lëshonte i ati, e neveritën. Padrejtësija e qartë i dha guxim me folë ashtu si nuk kishte folë kurr.

-Don m'e dijtë për kê flet? Për Tush Kezenën flet. Më ka gjetë me një libër të tij, e mendon kushedi se shka. Por a doni me dijt një gjâ? Dal e iku e ju lâ, po më folët prap ashtu. Pse këndoju librat e tij, nuk më duket se jam ulë aq poshtë sa...

Ia këputi vaji fjalën. Doli prej odës tue lânë të dy prindt me gojë hapët. Ishte e para herë qi vajza flitte me aq hov në sy të t'et.

- A shef? Njikët vajzë të vetme kena edhe kësaj don me ja shtë dergjën²¹⁾ - i bërtiti e shoqja të shojt e shkoj me pajtue²²⁾ të bijën.

- Simon Rrükulli mbet vetëm para sofrës së shtrueme. U lëshue në kanapeh, i lodhun në trup e në shpirt. Shkaku i atij..., tashti turbullime edhe në familje. Ai luterâ... Çoi syt përpjetë e, me të tânë hovin e shpirtit të përshpirtëshëm, u lut me mënd:

- Faroje, o Zot!

Këso here luta i doli në njëjsë...

Novela trajton temën sociale të emancipimit të femrës në një mjedis të mbushur nga paragjykimet dhe prapambetja social-kulturore, gjë që ndodhte rëndom në qytetet post-orientale të Shqipërisë, pavarësisht se personazhet i përkasin një familje katolike. Gjithsesi mund të thuhet se vajza e tregtarit Simon Rrükulli mund të jetë personazhi i parë në letërsinë shqipe si lexuese (fillimi i viteve '30) dhe që ka një bibliotekë. Vëllai i saj Bobi, do të shfaqet në novelën e famëshme "Djepi arit" si gjeujtës antikuarësh.

21) me ja shtë dergjën: t'i ndjellësh sëmundjen.

22) me pajtue: e marr me të mira.

Dram i vogël

Tef Ballstani ishte, katër vjet më përpara, porsa me thënë tregtar. Dy tri punë të mira që papritmas iu përshkuen nëpër duer, njëna mbas tjetrës mbrënda njëj vjeti, ia dhetëfishuen pasunin. Sot njehet në Shkodër ndër tregtarë të rradhës së parë. Mos të mendohet se e ndihmoi vetëm fati; jo, por që edhe zotsija e papritesa që e rritën në këm. ¹Sidomos njëna ndër ato tri punë – një konçesjon – vërtë që i erdhi pa e pasë kërkuar, por por sa e pati në dorë ai diçti menjherë me ia çmua rëndësin, nuk pritoi më u endun me muej poshtë e përpjetë ku lypej, me shpenzue pa dhimbë të holla edhe kur përfundimi ishte ende i dyshimtë, deri sa i doli në faqe ² me interesue një grup kapitalistash.

Tashti e ka vënë këm në dyst. ³Ka t'ardhuna sa me e çue mjaft bukur ke shtëpia edhe me rrejtë një pjesë të mirë të tyne për gjith vjet tue i vendue me dever. ⁴

Zotni Tefa ka një vajzë shtatmëdhënë vjeçare, Vidën, edhe një djalë tetë vjeçar, Viktorin, të cilin të gjithë e thrrasin Torç, tue ndjekë zakonin shkodran që shtrëmbnon në llastim emnat e kalamajve. Ndërmjet asaj vajze e atij djali kish pasun edhe fëmij të tjerë, por i kishin dekë në vocrrë. Si djalin si vajzën tregtari fatamirë i don sa s'ka. Vidën e kish dë prej shkollë ⁵ e prite – por s'ngutej: ishte aqë e re! – më fejue; Torçin e çonte përditë në shkollë edhe kish qitë

1) papritesa që e rritën në këm: papërtueshmëria ia shtoi pasurinë, e bëri të kamur.

2) i doli në faqe: ia doli mbanë

3) ka vënë këm në dyst: nuk e vret më mendjen nga ana ekonomike, nuk ka asnjë hall

4) për gjith vjet tue i vendue me dever: për çdo vit i palos (paratë) me thasë.

5) e kish dë prej shkollë: e kishte larguar nga shkolla.

6) kish qitë cekën: kishte vendosur.

cekën,⁶⁾ si të dilte prej filloreve, m'e udhëzue në ndoj institut tregtar në mënyrë qi të kryente sa mâ parë e t'iu bânte krah në punët e tija tregtare aqë mbarë të shtrueme.

Tash disa dit i ka mrrîjtë zotni Tefës prej Gjermanije pjanafora e porositun për Vidën edhe e ka vendue në krye të vendit n'odë të miqve, n'at odë miqsh të re "fring" qi i ka kushtue – merret vesht, me halija⁷⁾ e llampadar në mjedis e tri piktura të shtrëjta blé përjashta – kund një njiqind napuljona. Tashti me pianofortë, njiqind e pesëdhjetë. Por s'e kishte kush tjetër një odë pritjeje si atë, në Shkodër...

Mbasdite maji. Vida me nânën ka shkue ke dajat. Tef Ballstani n'at kohë ndodhet përditë në dugâjë, Torçi âsht vetëm në shtëpi me nânëgjyshen. Nânëgjyshja, ndëjë në minder t'odës së bukës, bisedon e bisedon, nëpër derë të çelun, me shërbtoren qi bân punët në kuzhinë edhe i ep zojës plakë hove hove nga një përgjegje të shpejtë e të shkurtë. Torçi, qi lonte vetëm n'oborr, ngjitet nalt e lypë me hângër.

Me bukë në të djathtën e djathë në të rrëmaktën tue dhâmbçue⁸⁾ herë njënën herë tjetrën del në çardak.

Dishka i bjen në mend, drejton hapat kah oda e miqve. Çelë derën kadalë edhe hynë mbrëndë. Aty âsht gadi terr. Kanë mbyllë griljet për mos me u ra dielli orendive, pse i zverdhon. Në krye t'odës, në gjymsaterr, shndritë pjanafora e re, ngjyrë-kështjêjë, të tânë luster. Torçi vên mbi një ndêjse me brrylka, edhe harron aty, bukën e djathin. Avitet mbandej kadal-kadalë, gadi si të dronte se po zgjon dikë qi nuk shifet por qi flên në gjymsaterrin e odës blerue nga ngjyra e griljeve rrahë prej diellit.

- Mos e përkit!

Kjo kish qënëporosija e prême e Vidës, kur ai deshi me i mëshâ⁹⁾ ndonjânit prej éburve¹⁰⁾ të bardhë të tastjerës. Ai nisi me shkrepë kâmbët prej marazit.

- Kjo âsht e Vidës – tha baba qi e llastonte; – ty, kur të rritesh, tash të blej një qemale.¹¹⁾ Por as qemalja së të duhet gjâ: të lën baba pare

7) halija: qilima leshi a mëndafshi me push, stolisur me lule. 8) dhambçue: kafshuar.

9) mashâ: i bie, mëshôj. 10) éburve: tastat e tastjerës prej ebaniti.

11) qemale: *trq.* qemane, violinë.

boll ty, e kur të mbushet mendja me bâ qejf, thurret ehengexhijt, i paguen e mbaron dishirin tând...

Tashti ai ishte vetëm aty n'odë e mujte m'e përkitë sa të donte veglën e bukur. Çelsi i vogël ishte në të. I dha çelsit n'e djathët; ngrehi përpjetë kapakun; hoq rrypinën cohe të qendisun qi mbulonte tastjerën bardh-e-zí.

Nji frigë e lehtë, e paspjegueshme i ep nji të dridhshun në zëmër kur, në të çelun, kapaku krisë pak. Heshtja n'odë lëviz si vala amullore kur nji guralec mbje në të. Merr me ikë prej ode. Dishka mâ e fortë se friga e ndalon aty. Kërcen mbi stol sjellës.¹²⁾ Diftosin e ngrehun e mbështetë për gisht të madh edhe i bjen njânit ndër ëbura të rrjeshtit. Nji tingull i ulët, i gjatë, zymnyer¹³⁾ jehon në gjymsaterr blerak¹⁴⁾ t'odës.

Torçit iu dridh shpirti, por jo prej frigës. Ndiante si nji gazmim të gjallë por të robnuem në nji verigë¹⁵⁾ mallëngjimi.

Dy, tri heresh bâni me kumbue at tingull të trashë. Mbandej çoj gishtin n'anë të kundërt. Kësohere nji tingull i qartë, kristaluer, i naltë tringulloi gëzueshëm. Trimnue prej harës s'atij tingulli, Toçi përkiti me gisht tastjerën në fund e në mjedis e në krye. Nji vistër¹⁶⁾ tingujsh ngatrrueshëm, ndërlikueshëm, mbushi odën tue ra në paq të mbasditës si zâne të nji jone¹⁷⁾ së çudiçme pa fill e pa bisht.

Por ai tërnim zânesh të pa kurnji lidhje ndërmjet tyne ia mbushë fëmis shpirtin me shortí.¹⁸⁾ Përkujton kumbonët maje kumbonareve mermeri, kumbonët qi bijnë ndër prralla mbretësh e princeshash... Jo nuk jan kumbonët e darsmës së princit me të Bukuren e Dheut, qi kallzon Vida, por janë lodërtija¹⁹⁾ qi thrrasin gjinden larg në nji fushë... e cila s'është si fushat tjera!

12) stol sjellës: stol me bosht që rrotullohet.

13) zymnyer: zymnor, i zymtë.

14) ...blerak: gjysmë errësirë e blertë, me sa duket nga drita që përshkon pemët e kopështit në dritare dhe lulet në parvaz. Mesa duket Koliqi është i mirënjohur me instrumentat muzikorë sidomos me pianon që e mbanin në shtëpi, në katin e dytë përballë studios së tij me dritare nga veri-perëndimi, ku banonte i vëllai, Mikeli, më vonë Kardinal Koliqi, që ishte kompozitor i njohur në Shkodër sidomos i melodramave. 15) verigë: unazë zinxhiri.

16) vistër: vijë, varg. 17) jone: melodi. 18) shortí: magji.

19) lodërtija: daulle të mëdha, instrumenta muzikorë.

Nji fushë qi ai ka në mend si m'e pasë pá andërr, e madhe, qi s'mbaron kurr e me male në fund; nji fushë qi ai mendoi s'pari kur u martue daja e këndojshin vallet: "Kapërceva dy tri male, dy trí male e rásh në fushë..." Njajo fushë.

N'at fushë ftojnë lodërtijat. Por s'janë lodërtija. S'din as ai shka janë. Pak dit para mësuesi e kish vû në pendesë, pse së diji me bâ dasën²⁰⁾ si gjithë shokët tjerë. Baba gjithmonë i thonte: "Zên mirë, birooo, me bâ hesap pse kjo ka me t'u dashtë kur të rritesh". Por ai numrat i kishte në mënî. At ditë, qi ndëi në pendesë, shokët tjerë kishin dalë n'oborr të shkollës me luejtë e ai mbeti aty në klasë i ndrym, vetëm, me trí dase të pabâme përpara. Kishte qá. Mbandej, pa i shî lotët, shikoi nëpër dritore drûjt e prillit qi po blerojshin. Zhurma e lojës së kalamâjve i vinte e shutitun²¹⁾ nga nji anë tjetër e ndërtesës shkollore.

Ai hypi mbi nji bankë e hapi xhamat e dritores.

Nji dallëndyshë arrîni si shigjetë n'odë, fluturoi poshtë-nalt e falisun,²²⁾ doli e iku. Ai mendoi kalendarin e vjetër kartuçit,²³⁾ vjerrë n'odë të bukës, me nji dallëndyshë qi ka nji letër në skjep. Me ia dhânë nji letër nji dallandyshe e me i thânë të fluturojë përtej maleve e përtej detit atje në visin plot dritë ku banojnë Zojat me flokë ari të prrallave qi kallzon Vida, mbasi, qi i këndon në nji libër me piktura të bukra. Ato Zoja kanë shtagën mbrekull-bâse.²⁴⁾

Me ardhë fluturim nji asosh e me at shtagë me ia bâ aty për aty daset në tefterë.

- Viktor Ballstani!

Ai del trimnisht prej bankës, afrohet te kathedra, paraqet tefterin shkrue me nji shkrim të mrekullt. Mësuesi hapë syt i çmeritun.

Kaq u shëndue²⁵⁾ Torçi në këtë ngjarje të sendërgjueme²⁶⁾ saqi ndieu nevojnë me i ra dhetë herë rrjesht nji ëburi të tastjerës bardh-e-zí.

20) ... dasën: mësuesi e kish dënuar të rrinte në klasë jashtë orarit të mësimit, sepse ai s'i kishte përfunduar ushtrimet e pjestimit. 21) shutitun: e shuar; dëgjonte vetëm jehonën e vakët të zhurmave të nxënësve në oborr. 22) falisun: çmendur. 23) kartuçit: kartoni.

24) shtagën mbrekull-bâse: shkopin magjik.

25) u shëndue: u mbush me gëzim.

26) sendërgjueme: të konceptuar, të shfaqur.

Aritmetika... por ai s'mujte gjatë me mendue një gjâ kaq të mërzhitshme. Bib Qafeti, shoku që rrinte me të në një bankë, deri në kohë të lëjës bante për qejfi veprime arithmetike – rrëzoje,²⁷⁾ shumime, dase; – të tjera, jo ato që epte mësuesi. Thonte se gjënte më andje tue krye një dasë me numra të gjatë se sa në lojë të “bajrakut”. E, pra, ishte i biri i një këpuctari të vobeghtë e jo djalë tregtari.

“Po mue shka më kande?”

Kjo pyetje iu vizatue e avullueshme, në trût e njoma. Por s'dinte me iu përgjegjë vetes. I bjen me idhnim tastjerës. Ting... ting... ting... Tingujt fluturojnë. Papritmas një dritë mbrënda tij: ai e din: i kande me pa detin...

I dridhet njimend shpirti në këtë dëshir. Oda zgjânohet, shtëpia atnore çelet; ai shef, me sy të mendes së dalldisun, Shkodrën me minare e kumbanore të veta tue u çue fluturim n'ajri e tue vojtë m'u vendue në një breg deti. S'e kishte pa kurr detin... N'andërr e shef ndonjiherë, e ia fytyron vetes si një shtroje gjelbrore uji, krye njëzet hapash²⁸⁾ me ujdheza plot shtëpia të bardha, me avullore të mëdhaja e të vogla që shetisin ujdhezat tue ngarkue e zhgarkue gjind. Por sot shef diçka më tepër. Atje, larg, në fund, ku qielli shëndritë më i lir e deti është më i gjënë shef një pyrg,²⁹⁾ por shumë të naltë, me një flamur, por shumë të madh, sa me mbulue gadi gjymsën e qiellit... merr një sandall,³⁰⁾ vetëm, e shkepet³¹⁾ prej bregut. Sandalli ecë vetë mbi valë që shushurisin si zâne t'ulta që dishka thonë, por s'u merret vesht fjala. Ecë e shkon fill, tue gjarpnue si vetima anames³²⁾ ujdhezave, tue lënë mbrapa barkë e avullore, fill kah deti i gjënë ku ngrihej pyrgu me flëmur, vetmitar midis valve.

Me sy çelë në gjymsaterr t'odës ai shifte shka mendonte. S'e kishin grabitë, jo, mendimet por donte ai vetë me i kallzue vetes një prallë. Me copa prrallash, ndëgjue prej Vidës, hartonte prrallën e detit.

27) rrëzoje: zbritje.

28) krye njëzet hapash: njëzet hapa përtej bregut.

29) pyrg: kullë kështjelle. 30) sandall: barkë e vogël.

31) shkepet: shkeputet.

32) anames: mespërmes.

Tue iu avitë me mend atij pyrgu, i arrinte në vesh një muzikë. Ting... ting... ting... Dikush po i binte pianofortës, atje në maje, në qoshk xhamash.

Sandalli, qe, përshqet³³⁾ pyrgun. Tingujt ndëgjohen mâ qartas. Jone e përmallueshme, qi tretet kah prendimi ku deti po kuqet. Po kush, po kush i bjen asaj pianofite vetmitare n'ajrí e n'uj?

Zêmra i rreh me hov. I duket se aty n'at dét do të ndodhi dishka e mrekullueshme. Po shka? Kërkon me mënd, lodhë trût. Dishka duhet me gjetë të bukur, të re, qi ta mbushi me çudí të gëzueshme. Si mbaron prralla e detit? Ndoshta libri qi lexon Vida e din. Po menda e tij pse s'mundet m'e gjetë?

Befas vegimi i detit u zhdavarit.

Pau odën e miqve të shtëpis, odën e ré "fring" mbushë me orendí të shëndritëshme. Ai e mënini. Donte me pá prapë detin. Mbylli syt. Përpara e shifte pyrgun me sy çelë: tashti as në terr, mbas qepallave të mbylluna, s'mujte m'e gjetë. Kërceu prej stolit, u shtrí në halín e përmbloodhi menden. Jo; prralla qi i kallzoi vetes ishte këputë në gjymisë. Nji pikllim i thellë e shporoi përmbrenda. Shkrepi kâmbët prej idhnimit. U zhgreh në vâj, në një vâj të heshtëshëm qi ia tronditi krejt me të dënesuna trupin e njomë; në një vâj së mëdhejsh:

Dera e oborrit troklliti.

- Torç! – kumboi zâni i Vidës sa hyni mbrëndë n'oborr.

- Torç! Torç! – thirri sa mujti Vida nga fundi i shkallës.

- Torç! Torç! Torç! – erdh tue jehue zâni i së motrës odë n'odë.

- Ai nuk bzâni. Ndiente disi një lecim,³⁴⁾ ndiente si një ngushullim ahmarrjeje të kryeme tu bâ m'u sticue³⁵⁾ Vidën e kêdo tjetër.

- Torç!

Dera e odës së miqve u hap me hov. E motra, shtëng prej çudije, vroi të vllán e vogël tue qá në heshtje shtrí për tokë midis odës, pianofortën e çelun, bukën e djathin harrue mbi një ndëjse me brrylka.

- Shka ké? Shka ka bâ vakí?

33) përshqet: përshkon.

34) lecim: lehtësim.

35) m'u sticue: *it.* stizzo; të acarohet.

Ajo s'kuptonte. Por iu dhimbt: iu afrue; ndër gjûj pranë tij e lëmonte dh'e mirte me të mirë. I tha për m'e pajtue:

- Mos kjáj. Tash po të ndihmoj me bâ veprimet arithmetike qi ké për nesër...

- Ai la vâjin por ishte i mbushun mbrênda me mêní kundra Vidës, kundra vetes, kundra të gjithve.

Edhe mos me i bâ ato veprime arithmetike... S'kishte zor pse rrinte në pendesë të nesërmen. Shka e pikllonte të birin e Tef Ballstanit, të tregtarit shkodran natë e ditë kapërthye në mendime fitimi, ishte pazotsija e tij n'at ças me zhvillue përtej prallën e bukur të detit...

Kjo novelë, përgjithësisht psikologjike, përqs më se në herë te Koliqi përballjen midis botës materiale dhe asaj shpirtërore. Kriza e shprehjes së intelektit dhe talentit në një mjedis kryekëput borgjez shndërrohet në një dramë psikologjike për personazhin fëmijë Torç Ballsatani. Ai kërkon t'u ikë rregullave të familjes patriarkale ku babai projekton në detaje të ardhmen e fëmijëve, ndonëse kundër dhuntive të tyre. Kriza e shfaqjes së personalitetit të tij, përmes personazheve, te Koliqi gjen gjithmonë zgjidhje tek arti, magjia (shortija) dhe poezia. Zhvillimi i përrallës së detit përkon me dyndjen e teorive frojdiane të projekttimeve psikologjike përmes ëndrrave, sidomos të adoleshencës të të rinjve të viteve '30. Por në një interpretim më të saktë të tekstit, zhvillimi i andrrës së detit nga Torçi, interpretohet me zgjidhjen e enigmës së jetës me pafundësinë e saj dhe rreziqet që fshihen pas një tabloje me ishuj, anije dhe të një flamuri në një lartësi ideali profetik. Zgjidhja e andrrës, sigurisht nuk do të përshtatet me llogaritë patriarkale të tregtarit Tef Ballsani, karakteri i të cilit nuk lëviz shumë nga personazhet e tjerë tipologjikisht, të shtresës së tregtarëve, përfutur nga Koliqi tek "Tregtar Flamujsh" si askush tjetër në letërsinë shqipe. Pra interpretimi i novelës mund të zhvillohet si kërkim i lirisë psikologjike të individit; por dhe si zbulesë vegimtare profetike për të ardhmen e pavarur të personazhit kryesor.

Vëna shtatë vjeçe

Lufa botnore e pat zënë Lecin n'Itali, ku mirrte mësim në një konvikt afër Rome. Kështu që iu desht me ndëjun gadi pesë vjet pa u pá me familjen, tue u gjetë Shkodra nën okupatën austriake sa ngjati lufta. Shkoi fëmí të thuesh përjashta, e këthente në vënd të vet tashti djaloç i rritun. E kishte marrë malli për vënd. Por mbas një moji, nisi m'u mërzitë në Shkodër e pritte me padurim të mshefun mbarimin e lirimeve për të dalun prap jashtë më vazhdue mësimet. I ati plak tyranizonte mbarë shtëpín. Heshte gjithçkafja në këtë sa ishte ai pa dalë. Vetëm kur mbyllej në mëngjes dera e oborrit mbas tij, shtëpija mirrte frymë lirisht. Orët kalojshin të bukura ditën me nânën e me motrat nësa tyrani gjindej në Treg të Madh të qytetit. Dy trokllima të forta e të préme – buzë kumbonve të prenimt – shuejshin çdo zâ nëpër shtëpí, bájshin me fluturue rrogtarin në derë e shtríjshin si një tis mërziye odave të motrave e me bisedime të gjalla. Orët e mbrâmjës nuk rrëshqitshin kurr. Leci do të rrinte aty prânë t'et, që flitte pa pushue asnjí herë, me zâ të ngurtë tue i dhânë këshille e mësim jete. Verës hajshin bukë në çardak. Plaku ulej gjithmonë në të njëjtën ndëjse, në të njëjtin skaj, e ndiqte, pa e këputë kurr bisedën, me sy zhbiruesa lëvizjet e shërbtores që shtronte sofrën. Hov hov çonte gotën e rakís. Shishen e rakís e mbante para në një tas me új pusi të ftoftë. Mbushte vetë putirin.¹⁾ E të gjitha mbrâmjët endeshin të njëjshme²⁾ me një kadalí dërmuëse.

1) putirin: gotën.

2) të njëjshme: të njëtrajtëshme.

Leci mendonte përmallshëm dritat e Romës edhe valët e kalimtarve para xhamave vezulluesa të tregtizave, aty në çardakun e zditun me dritën e zbët të kandilave me vojguri.

Sa e shpikte³⁾ shishen e rakís – e Leci vrente padurueshëm uljen në shishe të pijes verdhake – Cin Gurrmolla iu avitte tryezës së shtrueme e zënte kryet e vëndit. Të gjith atëhere delshin në çardak e uleshin në sofër. Çija, zoja e shtëpís, n’e rrëmaket të zotnís; Leci, n’e djathët; dy motrat, njâna kah e âma e tjetra kah i vllai. Simoni, rrogatari, shërbente. I zoti i shtëpís, kur s’ndodhej Leci në Shkodër, bisedonte, tue hangër, me rrogтарin. Ky përgjegjte shkurtas tue vû e tue çue çinijat⁴⁾. Edhe në sofër plaku flitte pa lânë kënd tjetër me bzâ. Hante pak, me kafshata të rralla, tue shikue me rënd të gjithë pjesëtarët e familjes, si të donte me ia njehë sejcilit copat e bukës qi shtënte në gojë. Leci i qitte vënë vetes me masë, tue e dijtë se i ati ndiqte çdo të luejtun të tij me sy depërtues. Tue u plakë, ai vinte tue u bâ edhe mâ dorërrudhët. Me gjith qi në shtëpí s’lënte me mungue kurrgjâ të nevojshme, prap se prap shifej e ndihej shtrëngesa e madhe qi ai kish vû në jetesën e përditëshme të familjes. Vëna qi siellej në sofër ishte gjymsë me új. Leci, tue u mërzitë në heshtje, pritte çasin qi plaku të çohet me ra. Ai binte me fjetë i pari i të gjithve e ishte mbandej në kâmbë të nesërmen me katërqind sabahe.⁵⁾ Sa hynte zotnija n’odë të vet, rrogatari shpejt e shpejt ngitte e nxirrte nga pusi shishen e vënës së porositun qyshë në mbasdite prej djalit të zotnís. Simoni mbushte gotat. Lecit mâ parë: Çís jo, pse s’e pinte vënë; vajzave vetëm nga një gjymsë gote; në fund një gotë edhe vetes, me lëjen e Lecit. E rrijshin aty deri vonë tue bisedue me zâ t’ultë e tue këndirun⁶⁾ ndër mësalla gazin qi u shpërthente papritmas.

Edhe ajo natë maji kishte nisë si të tjerat. Plaku flitte gjithmonë tue pí gotë gotë rakín, e tue e përsjellë me meze. Hove hove lëshonte ndonji urdhën idhnak kah oda e zjarmit tue shkaktue një burbuje⁷⁾ të

3) shpikte: hiqte tapën e shishes.

4) çinijat: pjatat.

5) me katërqind sabahe: përditë, gjatë gjithë mëngjeseve të vitit.

6) këndirun ndër mësalla: duke vënë pecetat ndër buzë për të mbytur të qeshurat.

7) burbuje: shungëllim, zhurmë e shoqëruar me dridhje.

turrshme kâmbësh të zdathuna shërbtorje nëpër drrasa të dyshêmes. Mbandej prap zâni vazhdonte ndëshëm bisedën, një ças të këputun, me Lecin e me Çin, qi vinte e rrinte edhe ajo aty afër të birit.

Dritoret e mëdhaja të çardakut ishin hapë kah oborri. Nonse⁸⁾ asnji frymë ere s' lëvitte, degët e dënduna të mandit⁹⁾ aty para dritoreve, qi drita e zbët e kandilave dilte me zditë paksa, epshin tue i shikue si një ndije freskije. Sipër gjethve mâ t' epër, një qiell pa hânë, por përplot me hyj. Qielli i Shkodrës qi aq âmbëlsisht priret mbi qytet ndër net maji bânte me fluturue mendimet e Lecit. Ishte natë me dalë, mos m'u ndry aty mbrëndë, me dalë e me thithë ajrin e natës së kulluet, me ikë nga ajo mërzi qi e ngërthente aty pranë plakut, i cili predikonte papushue, tue mos u kujtue aspak se maji ishte shumë mâ i fortë se urtija grumbullue prej tij në gjashtëdhetë vjet jete.

Nisne me ngrânë. Befas, por larg, një zâ mandolinash tringulloi në heshtim të lehtë. Edhe erdh tue u afrue.

"Shani me shoqni" tha me vete Leci edhe ia pat smirë shokut at liri qi kishte me dalë e m'u sjellë kah t' i tekej.

Tringullima e veglave muzikore u ndalue do kohë në krye të rrugës, e mbandej u avit (a por i gitej Lecit?) kah dera e oborrit.

"Dreq! mos duen me m'ardhë në shtëpi?", mendoi tue u trëmbun djali, e shikonte t'ân me bisht syni. "Po ata t'em-ât e njofin mâ mirë se un: s' e besoj se ma bâjnë kët rreng..."

Zotni Cini, gjâ e jashtazakonshme qi e shqetsoi edhe mâ tepër Lecin, kishte heshtun. Me fytyrë të mvrojtun ndëgjonte edhe ai jonën tue u ngjitun në paq të natës së majit. A thue i shânte mbrênda vetes ata trazuesa të qetis së natës? Nata âsht bâ me fjetë, jo me këndue...

Mandolinat mên¹⁰⁾ në një ças. Jehoi një thirrje, me një qartësi të pamëshirshme, në heshtim.

- Lec! o Lec!

- Lecit zêmra filloi me i rrahë me hov.

- Lec! Lec morë!

8) nonse: ndonëse.

9) mand: mani.

10) mên: ndalën, pushuan.

Dronte ai me i çue syt kah fytyra e plakut.

- Lec!

- Dera e oborrit krisi.

Ai ndëgjoi zânin idhnak të t'et qi i thonte rrogtarit:

- Po del, morë Simon, e shikó kush ásht e shka duen.

Rrogtari mori një kandil e zbriti.

Leci përçapte krye-ulët një kafshatë qi s'mujt kurrsesi m'e kapërdi.

U ndëgjue dera tue u hapun. Mbrëndë n'oborr kumbuen zâne të shumta shokësh. Mandolinat nisën me ra të gjitha përnjiherit shí¹¹⁾ nën dritore të çardakut.

- Mbrâmjia e mirë, zotní Cin.

Plaku tue u mbështetë me të dyja duert për tryezë u ngrejt në kâmbë. Lecit zëmra iu ndal.

Mendoi se po çohet me i shá e me i qitë jashtë.

- Mirë se u ka prû Zoti, djelmoça! po njënjtu me pí një gotë vënë.

- Leci s'donte me u besue veshve. Muzika prâni.¹²⁾

Zâni i Shanit kumboi prej së poshtëmi:

- Falënderës, zotní Cin: s'dona me e trazue zotnín tande; kena ardhë vetëm me t'u lutë me na lëshue sonte Lecin.

- Plaku përgjegji tue qeshë:

- Nuk iu lëshoj, jo, pa ardhë njëherë nalt me pí 'i gotë vënë me mue. Príju, morë Simon, të njiten.

Mbandej u suell prej të birit qi ish me fytyrë kah dritorja e i urdhnoi me zâ të prém:

- Çou e delu para shokve të tû.

Vajzat, si mbas zakonit të mbrapshtë tonë, lanë sofrën shpejt e shpejt e iken me u mshefë ndër oda.

Zotní Cini doli në krye të shkallës me i pritun miqt. Ishin një dhetë vetë. Ndëjën rreth e rreth tryezës së çardakut. Plaku i shikoi buzqeshun një nga një e ata qi s'i njëfte i pyette të bijt e kujt ishin.

Leci e Simoni suellën gotat e dy boca¹³⁾ të mëdhaja me vënë.

11) shí: mu, tamañ.

12) prâni: pushoi, heshti.

13) boca: shishe. 14) hallate: vegla muzikore.

Mbasi qi biseduen do kohë e çuen gotat e para, i zoti i shtëpis ia bâni:

- A po na i bini njiherë atyne hallateve?¹⁴⁾

- Lecit gjithënji s'iu bânte me u besue as syve as veshve të vet.

E filloi ehëngu. Gotat u plotuen edhe u shpikën herë të panjehuna.¹⁵⁾Simoni siellte boca mbas bocash mbushë me vënë të kuqe.

Zotni Cini vetë pinte pak por i nxitte djelmoçat me pí. Në nji shëj kohe nisi edhe ai me këndue. Leci e shikonte i çuditun. Ai s' ishte mâ i ati qi njihte. Syt e tij të qeshun nuk njehshin numrin e bocave qi shprazeshín pajadá.¹⁶⁾Por çudija e djalit shkoi në kulm, kur plakui i bâni shëj m'u qasë e i tha në vesh:

- Thuej Simonit të shkojë e të nxjerri n'ahër¹⁷⁾ shishet e vënës së bardhë. Thuej vënë shtatë vjeçe, se merr vesht. Edhe të na i ndërroj gotat.

- Shka e çmeriti Lecin, rritë larg shtëpije, ishte zâni i plakut qi kumbonte i âmbël kur i siellej miqve e këthente i ngurtë, urdhënues, kur iu drejtonte atij.

Erdhi vëna e bardhë. Ehëngu u nxé edhe mâ tepër. Kaloi mjesnata.

Dy tri herësh shokët e Lecit muerën me u çue, por plakui s'i lënte. Në fund kur u bâ ora nji s'ndëgjuen me ndëjë mâ gjatë.

- Simon, kandilin! – briti zotni Cini tue u çue. I përsuell miqt deri në krye të shkallës. Ia shtrëngoi dorën me miqsí të përzëmërt të gjithve. U tha:

- Tash qi âsht Leci në Shkodër, mos na harroni: eni prap në ndoj mbrâmje me pí nji gotë vënë së bashku.

Lecit, qi i përsiellte me Simonin deri te dera e oborrit, shokët i thojshin:

- Morë, paske ç'farë babe!

- Krejt si djalë i ri!

- Tash vijmë shpesh me pí aso vënet!

15) Gotat...: *rindërto*: "Gotat u mbushën dhe u zbrazën kushedi sa herë".

16) pajadá: pa ndërprerje.

17) ahër: haur, kantinë.

Leci buzqeshte, i mbushun edhe mâ tepër se shokët me admirim për t'ân. Kur u ngjit nalt me rrogтарin, gjet plakun qi po i pritte në kâmbë para tryezës, në çardak.

Pyeti:

- Simon, sa shishe janë pí?

- Rrogтарi njehi shisheet boshe edhe i diftoi.

- Merri ato dy shishe qi kanë mbetë në gjysë. Ato, po. Shpraze at vënë në njânën sosh. Ashtu. Vënja shtupën. Këtë çoje prap n'ahër. Shpraze tashti at vënë qi ka teprue ndër gota në shishen tjetër. Kadalë, pa e derdhë. Ashtu. Këtë rueje me ia qitë ndoj puntorit. Sa shishe thue kanë mbetë, n'ahër këso vëne të bardhë?

Rrogтарi i diftoi.

- Dalin mjaft, n'ardhshin edhe nji herë tjetër. Natën e mirë.

Novelë që sillet nën shenjën e Bahtit të verës dhe dëfrimit. Edhe brenda atmosferës së ahengçive shkodranë, nxjerr kryet momenti psikologjik i mosnjohjes së anëve të veçanta të karaktereve edhe brenda familjes. Leci student në Itali, është shkëputur nga mënyra e jetesës në Shqipëri, ai nuk e rrok arsyen e disiplinës dhe të kursimit të të atit, Cin Gurrmolla. Cini përfaqshues i shkëlqyer i traditës së mikpritjes, me ardhjen e ahengçive në shtëpi të tij, tjetërsohet para syve Lecit, të birit, dhe zbraz thujse gjithë rezervat e verës për miqtë. Leci tronditet nga shfaqja e bujarisë shqiptare tek i ati që ai e njihte gabimisht si “tiran” të shtëpisë.

E gjeti mbas shimshirit¹⁾

Tri nuse i fliteshin Vik Gjinaziut. Për disa arsyena, qi s'lypset këtu me rrejshtue, ai nuk pëlqente asnji ndër të trija. Deshironte me marrë një të katërt: Pashkën, të bijën e Pjetër Abrashit, e cila nonse bante at emën katundarje, përmbliidhte në vete shumicën e cilsinave qi Viku lypte në grue të vet. Mbas martese ai dau ta thirrte Paskalinë, jo Pashkë. Ky emën asaj i kish mbetun trashigim prej një gjyshje 'a katragjyshje. Por Pashka s'u bâ Paskalinë, d.m.th. Pjetër Abrashi s'ia dha vajzën e vet Vik Gjinaziut, kur ky e lypi zyrtarisht, me anën e një shkuesje. Djali qi s'e pritte at refuzim, mbeti keq edhe e la – nemòse²⁾ për do kohë – mendimin e martesës.

Kjo ndodhte në fillim të frorit:³⁾ animirë⁴⁾ kah mbarimi i majit Viku u fejue. Me këtë? As me ato të trijat qi iu flittshin paprâ, as me Pashkën; me një të pestë. Kur u martue, çuditej se si nuk i ra në mend se i erdh mendimi me gjetë nuse, për këtë të pestën, e cila kishte lindë me qënë grue e tija. Porse ndodhë shpesh qi gjân e kushtueshme, kur e kë gjithmonë parasysh, fillon mos me e çmue. Habitesh e kërkon gjithëkah pa u kujtue se rrin njaty para teje.

Ra perdja me kohë⁵⁾ për Vikun; ai s'u hutue e kreu punë.

Kundruell shtëpis së Gjinazezve rrijshin Lerejt. Dikur motra e madhe e Vikut, Roza, qe nuse n'at konak. Kish dekun e re pa lânë fëmi. Miqsija, veç, mbet e ngushtë ndërmjet dy familjeje fqînje, edhe pse Gjoni, burri i së dekunës, u martue rishtas mbas do vjetësh. Viku

1) shimshiri: bushi; shkurre përherë e blertë me dru të verdhë.

2) nemòse: të paktën.

3) frori: shkurti.

4) animirë: gjithsesi.

5) Ra perdja me kohë: iu dha mundësia në kohën e duhur.

për festa e për emna, hynte e delte ndër Lerej. Marrëdhânjet, midis dy konaqeve,⁶⁾ kishin qëndrue të përzëmërta.

Dritorja e odës së Vikut shikonte në rrugë dhe shi kundruell saj hapej dera e oborrit e Lerejve.

N'at mbasdite fundi maji, mbas gjumit të zhegut, Viku po veshej me dalë tue mos mendue aspak se shi at ditë do të mirrte një ndër vendimet mâ me randsi të jetës.

Ndëgjoi një zâ në rrugë të qetë e qiti kryet me pa.

Nakja, e motra e Gjon Lerës, në derë të vet po pritte që “dedermahxhiu”⁷⁾ t'ia mbushte një gotë me akullore.

- Me fé po ia bâke⁸⁾ – s'mujt me u durue pa i thënë djali. – Po më çohet edhe mue goja lîng...

- Vajza ngrejti syt e qeshun kah dritorja e përgjegji:

- Hajde, se po e dajmë për gjysë...

Ai shpejtoi m'u veshë e u ul.

- Urdhnò – qeshi prap vajza me gotë të bardhë, që djesitte prej të ftoftit, në dorë.

- Viku hyni n'oborr të Lerejve dhe kapaku i derës së madhe u mbyll tue gjimue e tue shungullue mbas tij.

- S'po të thrras nalt – ia bâni vajza. – Prit pak se erdha.

Shpejt e shpejt u ngjit për shkallash në çardak të çelun n'e moçme.⁹⁾ Viku u ul në një bankë drûni para tandës hardhijash. Oborri i haptë dhe shtëpija në fund të tij heshtëshin. Gjoni ndodhej në punë jashtë; e shoqja përherë e zânë me djalë të vogël; e âma e Nakes, e ngûjueme nga pika¹⁰⁾ në ndoj odë të largët përpara ndoj dritorje që çilej mbas shtëpije. Vetëm një shërbtore u duk me dy kova edhe mbushi uj në pusin e rrethuem me shimshirë.

Vajza s'u vonue fort; erdhi me një tabake ku shëndritshin dy gota me uj të ngritë, dy gota tjera me “dedermah” e dy lugë. I uli aty në bankë në midis, e ndëi edhe ajo. Tabakja i dante.

6) konaqeve: shtëpive; familjeve. 7) dedermahxhiu: *trq.* shitës ambulant akulloresh.

8) Me fé po ia bâke: Ç'po ia bën mirë!

9) çardak të çelun n'e moçme: koridor i hapur i stilit të vjetër në katin e dytë për të pushuar gjatë verës.

10) pika: pika e diellit, i nxehti i zhegut.

- Të bâna me pritë, më fal, - tingulloi zâni i qartë i saj; - e kam dá tamam përgjysë... Zgjidh cilën të dësh...

- E qeshte. Ai mori njënën gotë e filloi me ngrânë lugë lugë akulloren e bardhë. E tue ngrânë bisedonte:

- A të bjen ndër mënd, Nake, sa shamatë bâjshim kur dájshim ndoj sënd në vocrí?...

- Faqezí jé kenë gjithmonë. T'i fitojëshëm arrat në lojë e m'i merrshe prap me përdhuni!

- Por edhe të delshëm zot kur të tjerët dojshin me ta bâ me hile...

- Po mâ, krejt i keq s'ishe, me kallzue të drejtën...

Viku shikonte për rreth.

- Të tânë camërdhokët¹¹⁾ e mahallës i mblidhshim këtu me luejtë. Ndoshta pse oborri i madh.

- Edhe ju e keni mjaft të madh. Por, te ju, delshin orë e ças e na bërtitshin. Këtu s'na thonte kush gjâ.

Heshten të dy e udhtuen me mënd kah largsija e parrîzeve¹²⁾ të humbuna të fëmijnís. Djali tha mbas do kohe:

- Ata shimshirët e mëdhaj brî shtëpís janë thá. Këta të pusit kanë qindrue mirë.

- Ku po të shkon mëndja te shimshirët? - pyeti vajza.

Nji përmallim i hollë i rrëshqiti atij në zëmër: përkujtoi motrën e dekun qi dikur endej n'at oborr, e ré e páshme. Nji valë tjetër kujtimesh ia treti at mendim të trishtueshëm.

- Lojshim "kukë"¹³⁾ e u mshefshim mbas shimshirve.

Shtëni në gojë lugën e fundme të "dedermahit" edhe uli gotën në tabake.

- Kohë e bukur! Kur lojshim "kukë", mjaft maraz më vinte me ndëjë te muri nësa tjerët ngitshin m'u mshefë...

- Je kënë gjithmonë madhështuer!

- Sa bërtitte dikush "kukë", fill e mbasë shimshirve u nisshe me kërkue së pari.

11) camërdhokët: djemtë e vegjël.

12) parrîzeve: parajsave.

13) kukë: loja "kukamshefti".

Vajza foli:

- Un ta lojshëm lojën bukur. Rrijshtëm njëherë mshefë në skutë tjetër e, mbasi qi ti shikojshe mirë e mirë mbas shimshirve të pusit, un vija she tinzë aty mbas tyne. E ti pëlsitshe tue më kërkue. Vonë e vonë më gjëjshe...

- E më vinte maraz...

- E un u kënaqshëm...

- Tjerve nuk iu mshefshe ashtu. Po mue pse?

Tue thënë këto fjalë, papritmas Vikut iu duk se po e shifte për të parën herë at vajzë.

Iu shqye si një tis qi deri atëherë ia kish ndalue të pámit. At fytyrë t'âmbël e të njomë, shikue me mija heresh, e pau papritmas me një sy të ri. Si nuk ishte kujtue përpara për at âmbëlsí e për at njomsi? Bori¹⁴⁾ aty për aty zhdëvjellín qi pat mje¹⁵⁾ n'at ças e qi vjet e vjet marredhânjesh familjare u dhânë shoqnís së tyne. Ajo, tue pá se heshtja po kalonte cakun e zakonshëm, çoi syt e qeshun kah ai. Dishka desht të thonte, por shikimi i ndrruem i tij e turbulloi. U dridh në zëmër.

Vajza ndieu një nevojë të stërfuqishme m'u çue e me ikë, por një forcë edhe më e madhe e shtângoi aty. Priti, tue mos dijtë se shka po ndodhte, po tue parandie se heshtja e tij ndrynte fjalë përfunduese, të reja ndërmjet të atyne q'ishin rritun bashkë, aqë t'âmblla sa me të kapë friga.

- Gjenarinë...

- Ai e thirrte për të parën herë jo me mbiëmën fmijnuer por me ëmën të saj të vërtetë. At ëmën ai e shqyptoi ultas, tue i zgjatë disi rrokjet me një zâ qi kurr përpara ajo s'ia njofti. Ajo u dridh. I rrihte zëmra me i plasë: U kuq e u ndez zjarm në fytyrë.

- Gjenarinë... Pse më je mshefë deri sot?

E shifte fare qartas jetën e vet në kohë t'ardhëshme. Pse ai vërbim deri at ditë? Pse ato kërkesa ngjeti,¹⁶⁾ kur lumni qindronte aty para tij?

14) bori: humbi. 15) mje: deri.

16) ngjeti; gjetiu, tjetërkund.

- Por të gjeta e së të lâ me m'u mshefë mâ...

Asaj i shëndritën syt.

Ai kapi duert e saja të vogla edhe ia shtrëngoi dashunisht. Pëshpëriti:

- A flas me Gjonin sonte? A don?

Ajo pohoi me krye, tue u kuqë edhe mâ tepër.

- Të kam pasë përditë para sysh e s'jam kujtue aspak...

Ajo bâni me një fije zâni, ku tingullonte gëzimi i gjallë:

- S'të binte ndër mënd me shikue edhe një herë mbas shimshirit!...

“E gjeti mbas shimshirit” është një romancë idilike shkodrane. Shfaqja e dashurisë idilike mes dy të rinjve nuk e kapërcen pragun e zakoneve tradicionale por vetëm sa e përforcon forcën e traditës. Një prekje duarsh tregon një emocion të përfutur nga gjendja e veçantë e përkujtimeve femënore përforcuar nga një kujtim mortor të së motrës të Vikut, gjë që e i jep *shtysë mistike* për ta realizuar raportin e fejesës me Gjenarinën. Në një eksplikacion social-antropologjik lidhja mes “konaqeve” bazohet tek përtëritja e martesave, ndonëse të parat kanë përfunduar fatalisht. Ky tregim i Koliqit, i hedh një petk modern zakoneve të konsoliduara shqiptare dhe bëhet interpret i besnik i tyre si rrallë herë në tregimet e tjera. Ndoshta pasi Viku nuk është “student” i ndonjë shkolle perëndimore, ai është thjesht tipizimi i shkodranit tradicional.

Vaji i qitun

Edhe një muej e gjymsë mbushej viti. Çintja memzi zënte besë se kish kalue aqë shpejt koha. I dukej si me pasë ndodhë vetëm dy javë para ajo punë. Përshtypjet qindrojshin gjithënjë të gjalla në të. Mbante në mënd hollsisë më të imta: krizmën e papritun natën në derë të oborrit, lëvizjen e trëmbun nëpër oda e në çardak, dajën Loro me rrogtarin e vet në krye të shkallës, dajën Loro që rrallë herë në jetë të vet ishte gjetun jashtë në at orë të shtyme të natës, i zbët në fytyrë, tue bëlbëtue¹⁾ dishka me një letër të marrun, mbi një smundje të rëndë, tue u pështjellue edhe më tepër ndër pyetje të ngashrueshme të atyne që pritshin spjegim për at ardhje të jashtzakonshme. Porsa u muer vesht se flitte për Kolën e se ajo letër vinte prej Milanit, të gjithë patën përshtypjen e ftoftë dhe njëherit të qartë se smundja e rëndë ishte eufemizëm e se reticencat e dajës dojshin disi me lehtësue lajmin e kobshëm. Vllau i madh i Çintos, Kola, kishte deké. E morën vesht të gjithë edhe shpërthyen në britma e në vāj. Pak më vonë daja, tue lotue edhe ai, nxori e tregoi telegramin. Në at copë katranshe²⁾ letre zverdhake, me dhetë fjalë në gjuhë italisht mbrëndë, me dhetë fjalë ardhë në Shkodër nëpër ajrë, dhënë e pritë zyrë në zyrë prej telegrafistave të përgjumshëm, me dhetë fjalë të vetme tregohej se mbas atij çasi një fytyrë e adhureshme kurr s'do ta zdritte më at shtëpi, një ëmën i dashun më për jetë aty s'do të kumbonte, një vend në tryezë kryesue prej babës do të rrinte përgjithëmonë i shprazët. Kolën, djalin e parë të Mati Vallnis, shkue në Milan për tregti para dy javëve, e kish këputun në pak ditë një polmonitë e shpejtë. Një shkodran, banues në Milan, i kish shkruar dajës së dekunit mbi

1) bëlbëtue: bëlbëzuar.

2) katranshe: të nxirë nga shkronjat e telegramit.

smundje të rëndë të nipit, e tashti i telegrafonte dekën e këtij tue e lutun me ia kumtue familjes.

Çintja, njiherë, mbet si i prekun prej rrufës në midis të çardakut. Pa qitun kokërr loti prej sysh, shikonte at mjerim aty para tij, tue e kujtue veten në një ândërr të keqe. Me krye të bardhë ndër duer, i lëshuem mbi një ndëjse, gjimonte³⁾ i ati; daja, aty afër tij, me lot për faqe edhe ai, përpiqej me i dhânë zëmër. Midis çardakut për tokë, ku i kish rrëzue pikllimi i parë, qajshin grumbull të përçafuna e përzie krénash e âma me dy motrat dhe me Kushën, shërbtoeren e plakun në shtëpí të tyne. Vetëm zâni i kësaj ndëgjohej tue njehë me të dënesun:

- Kukú, bir! u nise prej shtëpís sate shndosh e mirë si topi, bir! Po pse m' i nylene kështu me karabojë⁴⁾ nânën e motrat, bir?!

- Krisi dera e oborrit. Me rrogat të vet, daja u kish çue fjalë ilakáve⁵⁾ mâ t' afërm. E para qi erdhi nënja⁶⁾ e axhës: Dani me brandavrekë,⁷⁾ ç' prej atij çasi, mori në dorë rregullimin e shtëpís për at natë. Shkonte, vinte tue u dhânë urdhna me zâ t' ulët e të prëm Kushës, rrogatit të dajës, shërbtores së vet qi kish çue me thirrë e një punojtes qi erdhi. Motrat e Çintos i la të qeta njiherë aty në çardak, por t' e vona⁸⁾ ia befi e i tha mâ së rés:

- Hâ, Shut, çoju e ndihmou pak gráve qi po zhgatrojnë⁹⁾ shtretënt n' odë të Matís.

Kishte kalue mjesnata. Tue u përpjekë me bâ sa mâ pak zhurmë, të gjithë ishin shpërvjelë në punë, veç babës qi tashti heshte në mendim tue ndëjë me dajën, e nânës qi me motrën e martueme qajshin në një skâj, pa çue zânin. Ai, Çintja, kishte ndezë makinalisht¹⁰⁾ një cingare e s' dinte kah me ia mbajtë nëpër shtëpí as shka me bâ. Me pasë ndëgjue një trill të përmbërdshëm, ai do të kishte dalë me shetitë nëpër terr të natës e me lânë at pikllim m' u hapë lirisht në shpirt. Të gjithë ajo lëvizje aty e mërzitte, e pezmatonte. Të tâna të domosdoshme ato punë, po; por prap se prap zâni urdhnues i nënes ia egërsonte dejt. Filloi m' e mëní at grue, tue e dajtë mirfilli se gabonte.

3) gjimonte: vajtonte me zë. 4) karabojë: bojë e zezë, me të zeza.

5) ilakáve: rrethi familjar. 6) nënja: nusja e dajës. 7) brandevrekë: benevrekë.

8) t' e vona: pak më vonë, dikur. 9) zhgatrojnë: zbërthejnë. 10) makinalisht: mekanikisht.

Filluen me ardhë ilaká tjerë t'afërm.

Ai iku n'odë të vet. S'deshironte me ndëgjue ngushullimet e kurrkujt, s'donte me pá kurrkënd. Mendoi e për të parën herë ndieu tmerrin e fjalës "kurrmâ". S'do ta shifte kurrmâ! E loti iu ngjit te syni.

Qau përmbys në shtrat të vet, tue derdhë n'at váj të thellë dhimbën qi ia ndrydhte fundin e shpirtit.

- Këtu, n'odë të Çintos! Këtu!

Zâni i Danit kumboi në rruginë e dera u çil. Sillshin shtretënt e odës së t'et aty. Oda e t'et do t'u pregatitte për grá qi do të vijshin të nesërmen në mort. Çintos iu desht m'u çue e me dalë. Jashta ode gjet Shukun, kushrinin.

- Kjoshe vetë! – i tha ky shpejt e shpejt tue ia shtërngue dorën e mbandej vazhdoi: Duhet me qitë lajmin nesër ndër shtylla; ec ta përpilojmë bashkë.

Çintja e ndoq kushrinin pa folë. Hoqne zor me gjetë një vënd të lir për me shkruë.

Shtëpija vlonte me ilaká, trima e grá shpërdamun nëpër të gjitha odat, disa tue u ndihmue atyne qi ndreqshin andej e këtej, mâ të motnuemt ndëjë pa zâ rreth të zott të shtëpís, mâ të rijt tue thithë duhan nga karriga, me sy të kuq prej së lotuemi, rrogtari i dajës po u sillte kafe. Çintja e Shuku hynë n'odë të miqve prej kah kishin nxjerrë halín¹¹⁾ e kuqe dhe poltronat, e shtrue një qull¹²⁾ e rrjeshtue ndëjse gjithkund brî zdaktave. E filloi për Çinton tortura me gjetë fjalë banale¹³⁾ për me lajmue në qytet dekën e vllaut. "Ka ardhë lajmi i zí..."

- A ta fillojmë kështu? – pyette Shuku në tryezë me lapës në dorë.

- Çintja tha me zâ të ngutshëm:

- Të lutem, bâne ti si të dijshe; un s'mundem: më dhemb kryet.

E doli. Në çardak iu afrue Gjoni, një kushrî tjetër, i cili e pyeti tue i dhânë shumë rândsî punës për të cilën flitte:

- A i keni telegrafue Zefit?

11) halín: qilimin. 12) qull: qilim, rrugicë.

13) banale: të rëndomt, të thjeshta.

Zefi, i shoqi i së motrës, ndodhej edhe ai n'ato dit diku përjashta. Me përpilue shpalljen e përmortshem, me i rrahë tel¹⁴) Zefit, me ndreqë shtëpín, me... pa shka i duheshin atij këto punë? Kishte idhnimin e vet; donte m'u përmbledhë n'idhnimin të vet; donte m'u zhytë n'at idhnim, vetëm, pa iu përzie kush, pa i ndërhy të tjerët.

Iu mbush zëmra me egërcim. Ah, me mujtë e me i qitë jashta shtëpije ata qi i kishin zaptue shtëpín! me mujtë e me e mbajtë mbyllë derën e oborrit e mos me pritë kurrkënd!

- A ké petka të mbyllta?¹⁵) Shko e ndirroju se me ato qi ké veshë s'rrihet.

Prap e gjithëmonë zâni i nënes në vesh të tij. Qe tue i këthye një përgjegje të panjerzishme. U ndalue me kohë. E shkreta, ndiqte zakonet! Ashtu lypej në Shkodër.

Çintja u fut n'odë të vet. Nëpër shtëpí s'ndëgjohej mâ kush tue qá. Punët e shumta dukej se ishin krye. Pse lëvizja kish më e gjithshkafja rá në fashë.¹⁶)

Hyni mbrëndë me një rubë të zezë në krye Gjyli motra e martueme. Sa e pau, atij i shpëtuen lott. Ajo hapi krahët edhe e shtërngoi fort në parzëm. E ndëjën të dy, ashtu të rrokun, një copë herë, aty në shtrat, tue qá heshtas, tue ndie një lehtësim n'at vetmí t'odës, pa gjind trazuesa, të lirë me shfrye, pa folë asnjí fjalë, idhnimin e tyne. Por Gjyli s'mujt me ndëjë shum. E pritshin andej.

Iku.

Ai u çue e lau faqet. Makinalisht tue përsritun gjestet e përditshme, nxorri briskun e filloi me i vû sapun fytyrës për m'u rrue.

- Shka po bân? – briti i shkandulluem¹⁷) Shuku, qi vinte me ia lexuem shpalljen për shtylla, përpilue prej tij. – a s'e din se s'duhet m'u rrue?

- Çintja pa iu përgjegjë hoq sapunin fytyret. Miratoi prozën¹⁸) e kushrinit edhe e falnderoi për kujdes. Lypi kafe për të dy. Ndezi edhe cingare. Nji gjâ nuk i hynte në krye. Pse me qënë të detyruem

14) me i rrahë tel: t'i dërgoj telegram. 15) të mbyllta: të errta.

16) ra në fashë: u qetësua. 17) shkandulluem: lemerisur. 18) prozën: fjalën, ose me kuptimin e fjalës së papërshtatshme.

m'u habitë mbas njiqind punve të kota për hatër të shekullit,¹⁹⁾ a thue se ai kob s'ishte vetëm i tyne por rasë me përmbushë një varg veprimesh lypë prej zakonit e lypë prej gjindes s'huej qi rrijshin gadi me shá po të harrohej sendi mâ i vogli? Harrohej i dekuni, send kryesuer, por s'harroheshin njiqind ndërlikime të zakonit qi dilshin në rënd të parë!

Kolë! Kolë! Nji pyetje e tronditë Çinton: "Ku do të jët në kët ças?" Hapi dritoren. Shikoi qiellin. Po agonte. Ai thithi àjrin e freskët të mëngjesit të parë e i la mendimet m'u zhvillue lirisht. Herën e fundit, n'automobil para se m'u nisë. Ai, i shkreti, kurrkund s'e mendonte se nisej për herën e fundit. Ai flitë gëzueshëm, qeshte. Në një odë hoteli, vetëm, pa asnjë njeri të vetin aty pranë. Duer të hueja tue ia mbyllë qepallat. Ndër oda tjera tue vazhdue jeta si mos t'ishte kurrgjâ. Përsjellja e përmortshme, nëpër zhurmë të qytetit të madh, me katër vetë të paguem mbrapa, me at mikun shkodran banues në Milan. Kolë! Kolë! Jo, diku ishte, diku ishte edhe tash... Prap shikoi qiellin. Ah, të dije m'u lutë! Ngushullimi i lutës qi njofti në moshën fmijnore... U përpoq me i gjetë ato fjalë, do prej atyne fjalve... Qielli sqarohej²⁰⁾ përherë mâ tepër. Në heshtje, kumboi një zâ kumbone. Qielli mëngjesuer i Shkodrës u mbush me tinguj t'afërm e të largët qi këndoishin përshëndetjen engjulllore. Ai la kumbonët m'u lutë për të. Nga një nga një edhe kumbonët erdhën tue heshtë. Mbet vetëm ajo e Kishës së Madhe, qi me vajtim të këputun, zymnuer, ushtues dha lajmin e dekës së vllaut të tij, qau për Kolë Vallnín në qiellin e qytetit.

Qau edhe ai prap, me lot të heshtun qi u rigojshin²¹⁾ mollzave. Në buzë ndiente shijen e ngjelmë²²⁾ të tyne. Sa orë ndëi aty para dritores, rrëmbye n'idhnim të vet?

Kur doli në çardak, gjithëshka ishte gadi me pritun miq e të njohtun për krye shëndosh.²³⁾ Grát i gjet të rrjeshtueme n'odë të t'et, të gjitha mbulue kryet me ruba²⁴⁾ të zëza.

19) shekullit: njerëzve të botës. 20) sqarohej: kthiellohej. 21) rigojshin: i rrjldnin pikë pikë

22) ngjelmë: njelmë, të kripur.

23) krye shëndosh: ngushullim. 24) ruba: shami, mafër.

Krisi dera e oborrit. Trimat po fillojshin me ardhë.

- Hâ, grá, – kumboi i prém zâni i Danit.

Nji brimë e zgjatun shum zânesh të përzieme jehoi e naltë n'odë. Mbandej nji plakë nisi me njehë tue i rrjeshtue fjalët në nji mekâmë²⁵⁾ të përvájshëm.

Shtëpija ishte ndrequn, kafja ndër xheze, i zoti i konakut në krye të rrjeshtit n'odë të miqve, kunora e gráve rreth s'âmës s'dekunit n'odë tjetër.

Ajo brimë²⁶⁾ e ai váj, fillue mbas shêjit qi dha Dani, niste zyrtarisht, si mbas zakonit, vargun e veprimeve qi lypen krye në Shkodër tonë ndër morte.

Çintja vûni roe se e âma, midis rrjeshtit të grávet, s'qante mâ. Kishte qá në heshtje papushue deri njatëherë. Tashti, ish rêndi i të tjerave, qi dridhshin zânin me mjeshtrí...

Tregimi i titulluar: "Vàji i qitun" (Vajtimi i derdhur) përshkruan në detaje procesin e përgatitjes së një shtëpie shkodrane për të pritur lajmin e vdekjes dhe organizimin e ceremonialit mortor si një "shfaqje" duke mos u lënë kohë të afërmeve ta vajtojnë lajmin e humbjes së të dashurit. Fazat e ndryshme të kësaj përgatitjeje vinë në porporcion të zhdrejtë me kujtimin që autori kërkon të ngjallë tek të afërmit e Çintos për vdekjen e të vëllait, Kolës. Tregimi përqëndrohet tek falsiteti i zakoneve që le mënjanë perkujtimin e heshtur e fisnik që pretendon Çintoja. Ky ka përqaftuar etikën e qytetërimit perëndimor ku dhimbja nuk kapërcehet me dyndjen e gjithë fisit në shtëpinë e të shuarit duke shkundur kulm e themel orenditë për një "krye shëndosh" që mbahet nën syrin kureshtar të qytetarëve, si vëzhgues të hollësishëm të zbatimit të të zakoneve të ceremonialit mortor. Është një triumf i zakonit mbi faktin e kobshëm, një garë e ethshme e të gjallëve për t'u pëlqyer të gjallëve, gjuetarë zakonesh. Ky tregim i Koliqit është një udhëtim ende bashkëkohor për Shkodrën tradicionale.

25) mekâmë; vajtim mortor, melodi.26) brimë: vome, vajtim me kuje.

Bylbylat e plepishtit

Gadi për gjith ditë afër mbrâmjës rreth orës gjashtë Hilush Vilza shkonte e e merrte ke shtëpija Loro Shegorin, shokun e vet mâ të ngushtë. Loro Shegori, i biri i Mark Shegorit, një ndër tregtarët mâ të njoftun të tregut të Shkodrës, njetëherë ngjitej prej Tregut të Madh, lahej petkash edhe dilte bashkë me Hilushin. Me mot të mirë bâjshin zakonisht një shtetî kah Foljetat e Puntorve¹⁾ e para se me këthye në kafe për të kalue një pjesë të mbrâmjës deri sa afrohej koha e darkës.

At dit Hilushi e gjet Loron tue dalë prej derës s'oborrit, i rruem i lām i ndrruem.

- Sa mirë qi erdhe – i tha Lorja. – Po shkojmë e shofim makinën në garazhë, pse më duket qi ma kanë goditë.

Si arrijten ke garazhi, gjeten mekanikun tue i lëshue shikimin e fundëm *Fordit* të Loros.

- A i ké pá gomat? A i ka mirë? – pyeti ky.

Mekaniku tundi kryet tue fishkullue në shêj pohimi.

- Po veglat a janë të gjitha në vënd?

- Të gjitha.

- Mirë: qite në rrugë.

Mekaniku hyni n'automobil, ndezi motorrin e, tue ecë përmbropa, duel me makinë në rrugë.

- Po bâjmë një të sjellun – tha Lorja tue zânë ke volani²⁾ vëndin qi i lëshoi mekaniku. Hilushi u ul përbrî.

1) Foljetat e puntorve: foljetat, pemët e caracit. Në këtë vend pranë qendrës së Shkodrës administrative, dilnin shpalljet e kërkesave për punë dhe mblidheshin punëtorët pasi shërbente si treg i punës, kryesisht me mëditje për qytetin me rrethina. Vend i përmendur nga mjaft r eportazhe dhe krijime të kohës.

2) volani: timoni.

- Tashti ecë me fë³⁾ – ua bâni mekaniku tue e mbyllë derën prej së jashtmi.

Motorri shungulloi, makina u shkep vëndit me një të trëndun e u drejtue kah Fusha e Qelës.⁴⁾ Në lakim të një udhe, për pak sa s'qe ndeshë në një kalimtar.

- Ai dreq a s'i ka syt në ball-a? – u idhnue drejtuesi i pamësuem, me shikim të ngulun përpara e me dej të ngrehun në mbajtje të volanit.

- Si kapërcyen në shesh mâ të gjânë, Lorja e pyeti Hilushin:

- A e njoftë kush kjé?

- Cuk Raja. Ura e Maxharrit

Shegori buzqeshi. Shoku tha:

- E di, pra, po të tham – ia prit Hilushi. – Por, pashë Zotin, vënja menden makinës, pse shka më duket s'po dahena shndosh sot. Sielle të dalim kah Ura e Maxharrit.⁵⁾

Këthyen. Mbas pak minutash po ngitshin me mâ të madhen shpejtë mbi rrugë të Vrakës.

- Elé?!⁶⁾ – pyeti njatje vonë Lorja: – Ku e din ti pse qeshem un?

- Lëne mâ mirë; s'po na duhet gjâ.

- Kallzò, kallzò.

- Dashke veç m'e dijtë? Pár qi kjé tue e sakatue për pak e gjâ Cuk Rajën, u qeshe pse ky tash një dhetë dit të ka folë vajzën.⁷⁾ ka pasë uzdajë të madhe se po ia merr. Por ti e nise shkuesin me një grusht miza.⁸⁾ Kjé edhe tue e zânë me automobil. Ç'do të jët tue të shá...

- Si i merr vesht ti këto punë? – u çudit Loroja.

- Si i marr vesht? E kam pá at nierin qi bân shkuesína tue dalë prej shhtëpís sate. Mas do ditve ka trokllue edhe në derë teme... Natyrisht kuptova se s'ká krye punë se ti e... po ma msyente⁹⁾ mue.

- Po ti?

- E din mirë, zotni Loro, se jam kundra martesës... – u tallë Hilushi.

- Të gjithë na jemi kundra martesës deri sa... nuk martohemi!

3) me fë: me kujdes, ngadalë. 4) fusha e Qelës: në lindje, në të dalë të Shkodrës.

5) Ura e Maxharrit: ura e lumit Kir. 6) Elé: çfarë ka?

7) ka folë vajzën: ka prerë fjalën për të fejuar vajzën.

8) me një grusht miza: me fjalë të rënda, duke e mos e pranuar shkuesinë.

9) po ma msyente mue: po nisej drejt meje, po më sulej.

Mbrâmja e korrikut po kaltheronte udhën qi *Fordi* vînte tue përpî. N'e rrëmakët, syni rrëshqitte prej blerinës së mbyllët t'arave e të livadheve n'argjant të shëndritshëm të liqënit sipër të cilit, në breg të përtejme, tërthorja e Taraboshit mbushej çdo ças mâ tepër me farfurin pûrpuri¹⁰⁾ të prendimit. N'e djathët malet e murrme kah fundi i Fushës së Shtojit dukeshin në gjysmaterr karvan kamilesh të përbindshme n'udhtim kah Veriu.

Mbas një heshtjeje, Hilushi me zâ t'ulun e tue shikue para vetes lëshoi kët pyetje:

- Pse s'e merr Çiljetën e Cuk Rajës?

Shoku përgjegji qetisht:

- Po për at arsye qi të shtyni edhe ty me thënë jo. Si mund të martohesh pa e njoftë aspak vajzën qi m'u bâ grueja e jote e ka me kalue të tănë një jetë me ty? Jo, mâ, thonë, por âsht shtëpijet të mirë, e urtë, bojagi¹¹⁾ e hijeshme, e rritun me kujdes, me shkollë e ku dij un. Tamam. E mbandej? Po me bâ mos me përkue natyra e saj me temen? Po, me të gjitha cilsit qi thaçë, mos me pasë ajo kurgjâ qi me zgjue në mue një interesim të veçantë? Besoj qi vajza e cila do të bâhet shoqe e përhershme e jetës seme duhet të kët dishka qi të më nxisi m'e zgjedhë shi atë ndër sâ tjera. Si thue? Un due të njoft përpara. Nuk e lidhi veten për gjithmonë me një vajzë, e cila do të jët, pa dijtë njëherë se ç'mendime e deshire ushqen, ç'mëndesí ka, shka ândrron. S'âsht punë me luejtë; krejt një jetë do të kalohet bashkë!

- Sa për këtu në Shkodër me këso mëndimesh s'ké m'u martue kurr, po të tham vetë – vërejtí Hilushi. – Vonë e vonë ka me dalë ai zakon qi m'u njoftë e me ndëjë edhe para fejese vajza me djalë.

- Mirë, atëherë vajzat tash mbesin pa u martue; na tash marrim grá përjashta.

- Grue përjashta, ti?! Nuk e besoj. Kur s'e ké marrë nësa ishe atje për me studjue, s'e merr mâ.

- Kushëdi...

Hilushi nisi m'u tallë;

10) farfurin pûrpuri: vezullimin e kuqërremë.

11) bojagi: bajagi, tepër.

- Po pse e ndërlikojmë na kaq fort punën e martesës? Mâ të lum ishin baballarët tonë qi ndiqshin doket e vjetra. Nusen e njëfishin ditën e darsmës edhe shumë prej tyne shkuen jetë mâ të mirë se këta qi po e zgjedhin vetë edhe po e njoftin para se me vû kunorë. Edhe ti, n'e paç vû at uj në zjarrm, thuej babushit tand me ta gjetë ai, përse në pritsh adete mâ të lira, ¹²⁾qe besa, po plake e po mbetë pa u martue. Ké me ia lypë atëherë ti vetë vajzën Cuk Rajës, por, atëherë, s'ka me ta dhânë ai...

- Luej, luej, – përgjegjte Lorja: – kollaj fort qi ashtu ka me më ndodhë, si po thue, por nuk do të disprohem, pse kam me të pasë ty shok. E tash e kjajmë at hall bashkë...

- Un ia lâ nânës seme me ma zgjedhë nusen...

- Ti tallesh, por, si letrar qi e mban vetin, mâ tepër se kurrkush jë në nevojë m'e njoftë përpara, mirë, atë qi do të quhet zoja e jote. Me bâ me të tokue ndonji turulluqe: ¹³⁾lamtumirë, vjerrsha! mbaron inspiracioni. Mbandej, në fund të fundit, un e marr edhe përjashta: dal edhe e gjëj një: por ti, si poet shqiptar, e ké me detyrë të marrish një vashë shqiptare... A s'â kështû?

Pyetjes së tij iu përgjegj krizma e një gome qi u shpue.

- Fol keq, fol për shokun! – u shpotit vjerrshatari.

Lorja zbriti, shikoi rrotat, hoq setrën edhe çeli arkën e veglave. Doli edhe Hilushi e shikoi në zgrip të rrugës, për me soditun ngjyrat e venituna të prendimit. Ndëgjoi Loron tue shá. U suell.

- Po tash? – bante djali i tregtarit. – Ai faqezí ka harrue me shtî krikun. Edhe e pyeta, pra, a janë veglat në vënd të gjitha...

- Si po ia bájme? Ásht vonë. Këtej kalojnë rrallë automobila. Drue se tash po mbesim gjithnatën në rrugë të madhe. Makina s'lëhet këtu vetëm.

Shkuen për rreth me njoftë vëndin. Mund t'ishin një një orë automobili larg Shkodre.

12) në pritsh adete mâ të lira: nëse kërkon të presësh zakone më të lirshme.

13) turulluqe: e lehtë, tarallake.

II

Lorja, ndëjun në pedanë¹⁴⁾ të makinës, shikonte – sigurisht pa i pá – dritat e zbëta të qiellit përtej Taraboshit. Befas brofi në kâmbë, shikoi udhën para vetit si të kërkonte dishka me sy edhe i bâni Hilushit:

- Hyp.

- Ku do me shkue me gomë për tokë?

- Hyp, po të tham, – përsëriti ai edhe kërcei mbrëndë tue kapë volantin.

Nisën me ecun çal më çal.

- Kah dreqin po ia mbâjmë këtej?

- Âsht një shtëpí mbas njatyne lândve. Po i thrasim katundarët në ndihmë.

Me të vërtetë, kund një dyqind metra n'e djathtë të dromit,¹⁵⁾ mbas një rrjeshti të bukur plepash të gjatë e të ndrejtë, dallohej në hijet e para të muzgut një ndërtesë e bardhë. Lorja përdrodhi volantin e *Fordit*, u fut në një shteg mjaft të gjënë, ndërmjet dy gardhiqesh, qi çonte fill kah ajo shtëpí. Sosën ke një derë drûnash, para një livadhi.

Klaksoni¹⁶⁾ lëshoi me poterë bulurimën e vet të shqyeme në heshtín e mbrâmjes, qi mbulonte si tis i hollë arat me kollomboq përçark, livadhin e gjënë edhe shtëpín qi ngrehej në fund të tij. Një qên filloi me lehë tue ndëgjue klithmën e klaksonit.

- Të bâjmë zhurmë të dalin ndokush – bâni tue qeshë me përdhuni Lorja e tue i shâ¹⁷⁾ si me mllef pullës së klaksonit.

Në çardak të çelun të shtëpís, atje larg, u vrue një lëvizje. Do figura të pacaktueshme në rrezet e fundme të ditës kishin dalë me shikue kah shtegu ku qitte dera drûnash e livadhit.

- Jena në Plepisht – diftoi Lorja qi, si gjuetar, njipte rrethet¹⁸⁾ e Shkodrës. – Kjo âsht shtëpí e veçueme: katundin e mshefë njëj prozhëm¹⁹⁾ atje poshtë.

¹⁴⁾ pedanë: shkallina e derës së automobilít. ¹⁵⁾ dromit: rrugës. ¹⁶⁾ klaksoni: *it.* boria e makinës.

¹⁷⁾ shâ: mëshuar (butonít). ¹⁸⁾ rrethet: rrethinat.

¹⁹⁾ prozhëm: pyll i vogël.

Nji katundar gjatojë²⁰⁾ doli prej shtëpis edhe erdhi tue u afrue nëpër livadh, pa u ngutun fort në t'ecun: Si u avit sa me mbërrijtë i qartë zâni, Lorja i vrriti:²¹⁾

- Aman, burrë i dheut, na bje një hû të trashë edhe eja na ndihmò pak m'e luejtë automobilin sa të nxjerri një rrotë qi m'âsht çartë.²²⁾

Iu desht t'i përsërisi fjalët tri herë deri qi ai kuptoi. Katundari këthei e mori shka iu lyp edhe ia befi, tue i dhânun disi mâ shpejt kâmbve, me hû në dorë.

Me ndihmën e hûnit edhe të burrit të katundit, djelmocat ngrejtën përpjetë një anë të makinës. Lorja hoqi rrotën, ia nxorri gomës shikën²³⁾ e ajrit, diktoi birën e shkoi kah arka e veglave të marri shka i duhej m'e mbyllë. Prap nisi të shajë me tërbim.

- S'ka zâm.²⁴⁾ Ka harrue me ma shtëf edhe zâmin.

Ndëjen do kohë tue shikue shoqishoqin, pa folë.

Katundari, me hû në dorë, thei heshtjen e bâni:

- Po ju ndalonju këtu sundte. S'keni ku shkoni natën për terr. Hajde urdhnoni.

Lorja i tha Hilushit:

- S'kena ai ia bâjmë ndryshej, neser heret ka me kalue ndoj automobil rugës e tash gjëjmë shka duhet për me e ndreqë gomën.

E tue u sjellë prej katundarit:

- Mirë se të gjetme, i zoti i shtëpis – ia bâni tue qeshë.

Hynë në livadh.

Ishte errë. Hijet e natës po mbulojshin fushën. Në heshtëf çohet përherë mâ e shtueme tringullima e grillujve.²⁵⁾

Nji nuse fytyrë-rrumbullake e kâmbë-zbathun i priti dy të rijt me një kandil në dorë në krye të shkallës edhe u fal²⁶⁾/ me ta, ndërsa poshtë nën çardak lehte me turr një qën leshatak i lidhun me hekra. Doli një vashë katundare hollake mbas nuses. Drita e kandilit ia ndriçonte fytyrën e hijeshme dhe të qeshun.

20) gjatojë: shtat-lartë.

21) vrriti: i foli me zë të lartë. 22) çartë: shpuar.

23) shikën: kamerdaren. 24) zâm: zamk, mastiq.

25) grillujve: it. grillo, bulktha.

26) u fal: u përshëndet.

Miqi, i zoti i shtëpis, i qiti në një odë të dliur me tavan që kish katër dritore në dy zdatke të saja. Nusja shpejt e shpejt me zhdërvjelltë shtroi një plaf²⁷⁾ në krye të odës edhe rreshtoi mbi të nënkrejsa të kuq. Dy djelmocat u ulen, Hilushi zymtë prej mërziqe dhe Lorja të tânë gaz mbas ishnimit të krikut e të zâmit. I thonte shokut m'e gërgá:

- Del, del me shofera që s'e dinë mirë zanatin...

- Kanë me ndëjë në kasavet²⁸⁾ ndër shtëpia – ankoj Hilushi.

- E pat kjo, tash. Zëne se erdhme për qejfi. E ka bukurin e vet edhe bûjtja në katund.

Dy kandila vojguri që suellën e varën në gozhda, në dy anat e votrës, bâjshin mjaft dritë.

Katundari hupi do kohë tue i lânun vetëm, e këthei i ndruem petkash e i goditun. Kishte veshë petkat e kremteve: brakesha të lãme, xhamadan, xhakëtë, si për Zojë të Shkodrës, e një parë shputa²⁹⁾ të reja. Ky kujdes për ta e çuditi Hilushin edhe ia bâni qejfin, – atij që dashunonte aq fort ngjyrat ndër zakone tona. Burri erdh e ndëi në plaf me ta kâmbëkryq e u mbështolli cingare në kuti duhanit të madhe që lëshoi para vetes sa u ul. Flokzi, me një moshë ndërmjet katërdhetë e pesëdhetë vjetve, shikonte për rrëshqit Shkodranët e rij me sy vëzhguesa si të donte me ua këndue emnat në ball. Lorja bisedonte me të. I kallzoi si iu prish goma e automobil, mbandej kapi punë gjoje.³⁰⁾ Si pau se edhe katundari ish marakli, e zgjatoi edhe e zgjanoi bisedën sa s'dijti kurr me mbarue.

Në këtë ndërkohë nusja faqe-kuqe e fytyrë-rrumbullake solli uj të freskët e kafe. Hilushi, të cilin gjuetija s'e interesonte, buk bzântue tue shikue me mirakande ândrruese lëvizjet e shkathta të katundses së ré. S'ish mâ kâmbë-zbathun: mbathte këpucë të kuqe me majuc plot lajle të prarueme. Tue e përsjellë me sy kah dera e hapun e çardakut, kur ajo doli me tabake në dorë, iu duk si me hetue në terr dy tri fytyra që po shikojshin mbrëndë në odë. I mprefi syt, por s'dau³¹⁾

27) plaf: velenxë leshe.

28) kasavet: në merak.

29) ...shputa: opinga. Numërohen veshjet festive të bujtësit si ajo fetare e Zojës së Shkodrës, Shën Mërisë.³⁰⁾ gjoje: gjuetije.

31) s'dau: nuk dalloj.

gjâ. Erdhi prap katundsa e bukur me rakí edhe djathë të njomë e qepë për meze. Mbas so³²⁾ hyni edhe ajo vasha hollake fytyrë qeshun qi u doli para në krye të shkallës. Veshë goditë edhe ajo si të tjerët, shtroi një mësallë të pastër edhe vndoi çinín e djathit e të qepve pranë miqve. Prûni edhe një çiní me bukë të bardhë të prême copa copa.

- Âsht vajza e eme - tha i zoti i shtëpis tue vrojtë se edhe atê Hilushi po e shikonte në të gjitha lëvizjet plot hijeshí.

- Po ajo qi na priti te shkalla, nusja e jote âsht? - pyeti Hilushi me lirin plot çilteri fjale qi kanë do të rij të sotshëm.

- Âsht, si urdhnon, ndjerka e vajzës seme. Nâna i ka deké, po bâhen dy vjet.

Në zâ të katundarit u dridh porsá një tingull dhimbe, qi Hilushi vûni roe me të shpejtë, me at vesh të hollë mësue me gjetë, në ndrim mâ të pashënueshëm të zâneve, sfumaturat e ndiesís. Nisi t'ushqeje sympathí të papritun për at burrë qi përmendte aqë njomsisht e zhdrejtazi gruen e dekun tue dishmue me përmallim të zânit dashunín qi pat për të. E desht me kuvëndue me të edhe ai si Lorja, por e habiti hymja n'odë e një grueje të motnueme me brandavrekë Shkodre e me bohçe³³⁾ të bardhë. Dy djelmoçat, tue shikue me çudí, u çuen në kâmbë për me ia marrë dorën e m'u falë me të.

- Mos loni, mos loni - u lut ajo.

Si u përshndet me miq, grueja shkoi e çeli një arkë nusesh te perdja e odës pa dritore edhe e ndihmueme prej vashës hollake qi i pëshperiti do fjalë në vesh, dishka nxorri e doli andej. Hilushit iu duk se pau në duer të saja, si për rrëshqit, një petk jo katundaresh.

Lorja flitte gjithënjë e pinte cingare mbas cingarjet. Hilushit iu zgjue një kureshtë e therëshme përmbërnda. Kush ishte ajo grue shkodrane aty në katund? Shka nxorri prej arkës tue u ruejtë aqë fort mos ta shifshin miqt? Fantazija e vjerrshatarit veshi me myster të kândshëm të dukunt e pamenduem të grues me bohçe të bardhë, pëshpëritjet e katundseve fytyrë-qeshuna. Muer me pyetë katundarin për at

32) so: saj

33) bohçe: përpayse.

shkodrane, por kjo këthei n'odë e u ul në plaf bri të zott të shtëpis. Hilushi përpiquej me përkujtue ku e kish pá at fytyrë të njoftun, por e lodhi mënden kot, sepse asnji emën, asnji vënd, asnji rasë e caktueme në lidhje me at fytyrë nuk i përgjegjëshin kureshtës së tij. E cila u shtue e arrini në kulm kur nusja e vasha erdhën prej çardakut tue bartë një tryezë qi vendosën midis odës edhe shtruen mbi të një sofrabez qi s'dukej kurrkund punue në katund e bënë gadi sofrën për katër vetë tue i vû sejcilit çiní të cekët e të thellë, mësallë, lugë thikë, pirû. Sollen edhe tri ndêjse e një stol.

- Në kjoftë gadi buka, po hamë – tha Lorja tue sjellë kah shoku fytyrën plot çudi për at pregatitje.

- Kur të dueni gati e keni, por çoni një herë putirat – iu përgjegj katundari tue mbushë gjithënjí, i ngrehun në gjúq të mëdhej mbi plaf e i përkulun kah djelmoçat.

Këta e pinë rakín, e u ngritne edhe u rreshtuen në sofër. Loro Shegori ndêi në krye të vëndit me fytyrë kah dera e Hilushi në të djathtën e tij. Kundruell Loros, ajo grueja zûni vënd mbi stol.

I zoti i shtëpis rrinte në kâmbë:

- De! – e ftoi Hilushi tue i shënjue ndêjsen e shprazun.

- Kollaj: un tash po há mbandej – tha katundari.

Sofër e shtrueme me takam³⁴ të mirë. Bukë gruni të bardhë. Po supa qi qitte tym të shijshëm në sahân sjellë e vû në tryezë prej nuses, e cilá shpejt e shpejt prûni edhe një garuzhde? Kaq i përparuem Plepishti?

- A po dán ti, Kushë? – bâni nusja grues me bohçe.

- Marrim vetë, marrim vetë – ia priti Lorja tue kapë garuzhdën. Por i shpëtoi garuzhdja doret mbrëndë në sahân, ndërsa në sy drejtue kah dera iu shkruente papritmas mrekuillija mâ e gjallë. Hilushin e bâni m'u sjellë me hov në drejtim të derës ai shikim i shokut. Rrafi qepallat tue mos i besue shiseve. Të dy djelmoçat u ngrehnë në kâmbë njëheret.

E stolisun me një petk ngjyrë qielli të qartë me topa të bruztë, flokët e prém të dâmun më një vijë të ndrejtë midis krës, tue urue “J”u bâftë

34) takam: servis.

mirë” me një zâ të këthiellët, nonse pak të dridhshëm, kish hy në odë, edhe erdhi e zûni në sofër vëndin mbetun shprazët, një zojushë shkodrane.

Dy të rijt e njoftën sa e panë; ishte Çiljeta e Cuk Rajës.

III

Shka i çmerit dy të rijt, edhe më tepër se dukja e saj e pamendueshme në at sofër katundi, që zhdërvjelltija e hirshme me të cilën ajo erdh e u ul në tryezë me ta, shtjelloi mëhallën e e vûni në prëhën; kapi lugën e nisi me ngrënë minestrën.³⁵⁾ Të gjitha këto veprime i kryente me një natyrshmëri të kandëshme si t'ishte qënë njoftun gjithmonë me dy djelmoçat. Të pavadituna si janë të rrijnë në shoqëri me djelm, shkaku i disa zakoneve të vjetrueme që ngjasin marrishtë në vënd tonë, shumica e vajzave shkodrane toriten³⁶⁾ para njerzve të huej. Në rasën e Çiljetës, zori me ngrënë në një sofër me Loro Shegorin e me Hilush Vilzën duhet t'ishte i dyfishuem. S'mujte ajo mos me dijtun se pak dit para kish çue i ati shkuesin njëherë ke njëni mbandej ke tjetri pa arrijtun në një përfundim. E atëherë ku e mori at guxim të rrallë ndër vajza tona me u dalun shi nja tyne që disi, në një farë mënyre, e përbuzne tue mos e pranue si shoqe për jetë? At shoqim në sofër sigurisht ajo vetë e deshroi mbasi që shtëpia mjaft e gjënë e katundarit lëjonte përbujtjen e miqve pa e shtrëngue aspak zojushën m'u ndeshun në ta. Prâ të befunit e saj midis tyne kishte qellimin e vet. Këtë mendoi Hilushi. Një qellim i guximshëm që deshmonte besimin e plotë në tërheqsin e hireve fëmnore me të cilat dinte vedin të pajisun. Gjuejti rasën e jashtzakonshme t'asaj pjekjeje të papritun me ia hângër zëmrën ndonjënit prej tyne. Donte t'i dali në skaj ajo vetë, tue përdorue me mjeshtri të sigurtë mjetet e saja joshëse, punës që shkuesi s'që i zoti të kryej. Ky ndjet³⁷⁾ luftarak në një anë ia zbritte disi pahin³⁸⁾ vajzës para atyne të rijve, por në anë tjetër zgjonte

35) minestrën: *it. supën.*

36) toriten: *tuten, fshihen.* 37) ndjet: *sjellje, përgjasim.*

38) pahin: *dukjen, paraqitjen.*

në ta një kureshtë plot shqetësim me vërtetue se për të cilin s'ish ajo ushqente më fort sympathí, edhe si do të vinte tue e zhvillue lojën e vet. Gjith'at dinakí guximtare në Çiljetën e Cuk Rajës, një zojushë si njëqind tjera shkodrane, ata s'e pritshin. Por gjithëshka po ndodhë në këto kohnat tona.

Me pak ndryshime i pari prej të dytit, njëkso mendimesh bluejshin Lorja e Hilushi tue kapërdí hurma hurma³⁹minestrën. Habija e madhe ia kish pré fjalën të dyve e asnjani s'dinte si me thye heshtjen, në të cilën krisshin lugët tue u përpjekë në çinija. Hilushi, mbas do çasash, ngrejti syt edhe e shikoi vajzën qi i rrinte kundruell. Nonse shpesh i tokoi ta ndeshte rrugës në Shkodër, iu ngjía se po e shifte për të parën herë. Pa kapelë, dukej shumë më e hijshme. Fytyra e bardhë, e ndryme ndërmjet flokve të lëmuet, shkëlqente me një pastrí të qartë vijash prej së cilash gufonte si një dritë e kthiellët me të ngushullue synin. Jo, qe i shtrënguem të mendojë Hilushi, shpirti i paqët, qi ajo fytyrë pasqyronte, s'ka si me ushqye ndjete të stërholla. Zojusha çoi edhe ajo syt e shikimi i djalit u kryqzue me atë të sajë. Ah, ata dy sy! Hilushit prap i këthyen dyshimet. Syt e kështëjtë kishin një thellësi përpise. Mbi ta, vetullat e holla s'rrijshin kurr të qéta.

Lorja më i pari ndieu nevojën me thënë dishka, me i dhënë fund asaj heshtjeje për mos m'u bâ të dy qesharakë. Pyeti, sa me nisë një bisedë ç'faret do:

- A ka shumë dit, zojushë, qi jeni në këtë katund të bukur?

Ajo, si të pritte qi dikush t'ia drejtonte fjalën, çoi fytyrën nga çinija e tha:

- Pardjë kam ardhë. Me Kushën.

Mbandej, tue sjellë syt me dashuní kah grueja e motnueme qi hante në sofër me ta, shtoi:

- Kusha tash katërdhetë vjet e më është te na. Kjo më ka rritë. Ndojnë – e i buzqeshi katundarit – Kusha e ka nip. Qyshë e vogël kam ardhë shpesh në verë me kalue një javë a dy këtu.

- Flitë me një thjeshtësi fare të natyrëshme, tue shikue qetisht herë njënin herë tjetrin. Zani iu dridhte paksá. Ah, ai zâ! I thellë e depërtues.

³⁹) hurma hurma: me gllënka.

Letrari gjeti me një herë një farë analogjije të çudiçme ndërmjet zânit e shikimeve të vajzës.

Ndoja, i cili tue ndëjë në kâmbë rregullonte shërbimin qi bâjshin në sofër – të vërgjilta⁴⁰⁾ e buzqeshuna – e shoqja dh'e bija, ia priti, sa zojusha mbaroi fjalën, tue iu drejtue Shegorit:

- Por s'ndëgjon, zotni, kurr m'u ndalë mâ tepër se pesë a gjashtë dit. Paj⁴¹⁾ shka âsht me ardhë verës e me kalue një muej te na? me të vërtetë qi hiqet keq, si në katund mâ, por e kena vëndin e bukur.

- Sakt i bukur! – ndëi gadi t'ia levdojë Lorja për me ia bâ qejfin.

Zojusha përgjegji me zâ qi vinte tue fitue siguri çdo ças mâ tepër:

- Mërzitem. Kur t'i kësh shetitë dy tri herë arat, livadhet, prozhmin, bregun e liqënit, shka të bâjsh tjetër? Në mal s'mërzitem kurr, as në dët; por këtu, s'e di, mbas dy ditësh më merr mâlli për Shkodër. E, pra, te Ndoja jam si në shtëpi teme.

E çoi syt e thellë kah katundari e i fali një shikim plot dritë e plot mirsi.

- Me të vërtetë – foli Hilushi tue u zgjue prej hutimit qi e ndrydhte qyshë në fillim të bukës – me të vërtetë qi as mali as deti nuk të ngijnë kurr me të pame.

Dy katundset e reja qi shërbejshin suellën mbas supës një pjatë me pula të zieme e mbandej një tavë mishi me oriz.

Lorja, qi e kish në krah, e lutte zojushën të marri e para.

Hilushi, i cili foli pak deri aty, nxitë ndoshta nga dheshku⁴²⁾ i hollë qi shlironte pranija e vajzës, u lëshue në një bisedim lirik. Flitë si me një zâ gazi për me ia marrë pak shkëlqimin fjalve qi mos m'u dukë tepër të zgjedhuna.

- Mali e dëti! Keni vû roe, zojushë, se ç'veshtrim të thellë kanë për në Shqiptarët? Udhët e lira të detit na bijnë idët e reja. Mbi valën e tij rreh fryma e gjânë e Oksidentit. Na, tue ia soditun kaltherin prej brigjesh, androjmë bukurinat e panjofituna të një bote ndryshej përftue dhe rilindje të paprituna në jetën e kombit tonë. Para valve qi

40) të vërgjilta: të shkathta.

41) Paj: vërtet, pse.

42) dheshku: zekthi (i dashurisë).

43) pitë: mpirë.

shushurisin fjalë tepër guximtare për natyrën e pîtë⁴³⁾ tonë, na bâhemi të shqetë. Nësa qi mali na i fashitë deshîret jashta mase të ndezuna. Ai me madhnin krenare e t'amshueshme të shkambijeve qi nuk dyndën e nuk ndrrojnë, na flet për qindresën titanike të fisit e për themele të patrândëshme të traditave. Mali âsht kalesa qi ka rrânzat e shtrîme thellë në tokë të të parve. Deti shembullen ardhmënin plot ftime⁴⁴⁾ të të përtrîmi dhe ugure lavdije. Kombi i ynë duhet të ndëgjojë kângën e detit pa u zhgulë nga tradita e malit.

Lorja duertrokiti përpiqeshët⁴⁵⁾ edhe këlthiti: "Bis". Ajo e ndoq me një buzqeshje t'âmbël at përligjrim kumbuer, në të cilin zâni i djaloshit mbahej në një drejtpeshim të sigurtë midis gazit e të rrëmbimit. Kur ai mbaroi, tha:

- Ju jeni poet, zotni Vilza, e mali e deti, sikurse besoj edhe çdo send tjetër, ju falin mendime qi né s'na kalojnë kurr nëpër trû. Veç, të shprehuna ashtu si i shprehni ju, i kuptojmë e na i kande. Un jam lexuese besnike e shkrimeve tueja.

Lorja, tue deshtë edhe ai me fitue një lavd prej atyne buzve të njoma a një shêj miratimi prej atyne syve të thellë, ia çeli shtegun, me dy tri tallje plot thimth,⁴⁶⁾ një kuvendimi të gjatë mbi zakonet e reja e të vjetra, mbi qytetnimin linduer e prendimuer, mbi veset e mira dhe të liga të Shqiptarit dhe mbi mundësît e tija përparimi.

Vilza, me parafytyrime të gjalla, bânte apologjin e traditave mâ të shndoshta tona. Shtjellonte thezën e vet të vjetër. Duhet m'u përtrî, pa u dyndë⁴⁷⁾ prej përftimesh kryesore trashigue nga kalesa.

Shegori, me epizode komike tregue mjeshtishtë me gjallnín mâ të kândëshme, u rrekte t'ia qesi poshtë Hilushit pohimet plot enthuzijazëm edhe të dîshmojë se kurr gjâ të mirë s'la kalesa e se për me përparue duhej nisë jetë e ré tue thye çdo lidhje me zakone të trashigume. Kallzonte ngjarje të jetës sonë anakronistike tue i krahazue me doke të jashtme. U zgjatte sa mujte mbi kujtime, qi i bijshin për shtat bisedës, t'udhtimeve të shpeshta përjashta. Hilushi tregohej mâ i kulturuem, ai mâ i shetitun.

44) ftime: ftesa. 45) përpiqeshët: nie zhurmë, nxehtë.

46) plot thimth: thumbuese. 47) pa u dyndë: pa shmangur.

Zojusha e ndigjonte bisedimin e të rijve me vemëndje. Dy a tri herë qi tokoi rasa e çeli gojë, jo vetëm foli me mëndesquetí, por me njoftime mbi çâshtje qi tregojshin lexime të mira edhe ndiesina të holla. Djelmoçat dyluftuen gjatë me fjalë, Shegori përherë gaztuer, Vilza mâ i nxehtë në mendime e mâ i fuqishëm në shprehje. Në fund lypne gjikimin e zojushës. Ajo çoi përtpjetë me një lëvizje plot hir supat e krahvet edhe, tue shikue âmbëlsisht herë njënin herë tjetrin, foli:

- Un jam vajzë e, për mâ tepër, vajzë shkodrane; me dhânë këso gjikimesh kaq të zorshme njëherë qi s'dij e mbandej edhe s'më përket. Me gjithëkëtë po e flas edhe un fjalën teme. Mue më duket se keni arsye të dy. Duhet nderue zakonet qi patme prej të vjetërve por kena nevojë edhe, besoj, me ia hapë në kapakë dritoret asaj fryme qi na vjen prej detit, si thotë zotní poeti. — E këtu buzqeshi lehtas kah Hilushi. — Na s'mund të rrijmë gjithmonë kështu. Lypet çilë një rrugë e ré qi të na nxjerri prej gropës ku kena rá e ku, po ndëjmë pa luejtë vëndit, përveç se bierena⁴⁸⁾ kot bâhena edhe qesharakë, si thotë zotní Shegori. — Kso rradhe suell syt e qeshun kah Lorja. — Zakonet e vjetra duhen nderue, por vetëm ato qi s'na pengojnë në jetë e në përparim. Un s'dij, por më duket se veç ndër né kanë qindrue do zakone të marra qi...

- E la frazën në gjymsë. Hilushi e Lorja u shikuen: të dyve njëheret u vojt mëndja ke zakoni i fejesave me shkues.

Ndoja mbushte gjithënjë gotat e vënës në sofër. Kishin mbarue nga hera të ngrânunit. Hilushi çoi gotën e vet tue urue:

- Zojushë, po pijme për shëndet të një Shqipnije të përtrîme e të lume mbi trunkun e atyne zakoneve tona qi s'pengojnë bukurín e një jete të nderëshme.

- Ajo përgjegji:

- Mirë, po pijmë tue shpresue se ajo jetë e nderëshme edhe e lirë të nisi sa mâ parë.

Vûni porsa në buzë gotën dhe e uli.

48) bierena: birremi, humbim.

Ajo bisedë u la. Shndrruen për do kohë fjalë kot, tue ftuë në kuvënd herë Ndojën herë Kushën. Mâ tepër flitte Lorja se Hilushi. Orët kalojshin shpejt tue ndritë e tue u shkimë⁴⁹⁾ në hir t'asaj pranje të kândëshme. Mbas një heshtjeje që ra midis tyre si degërmí⁵⁰⁾ e ndërþáshme qindisë me mendime të njoma e me dëshirë të pa guximshme pse tepër t'âmbëla, Lorja e pau me udhë t'i thonte vajzës:

- Kur t'ûrdhnoni, zojushë, na ju lâmbë të lirëshme.

- Jo, jo; un bie gjithmonë vonë. Në daçi, po ngrehim pak gramafonin. Por, në kjo fshi lodhë, po u thona me iu shtrûe.

- Zojushë, na automobilin s'e kemi bartë, por automobili na ka bartë né...

- Mirë, atëherë. Palinë, mos prito na bie këtë gramafonin.

Nusja shkoi e e mori dh'e vendosi mbi arkë.

Çiljeta u çue, zgjodhi një disk edhe e vûni. Rrotulloi disku, u gërdhisht në gjylypanë: gazmore kumbuen notat e gjalla të një *fox-trotti*.⁵¹⁾

Ajo ndëi pak ashtu me shpinë këthye djelmocave, të cilët ia soditshin shtatin e drejtë dhe të lakueshëm. Mbandej u suell kah ata e qëndroi në kâmbë, e mbështetun për arkë.

- I bukur, ás? – tha për *fox-trottin*.

Lorja e muer fjalën e saj si një ftim m'u çue me kërcye. Por, si iu afrue m'e marrë, një hije e shpejtë iu përshkue asaj nëpër syt plot gjallëni, një hije dyshimi a ndiesije ngurruese. Qe një ças. Me një të tundun kreje u shkep prej arkës e erdh te djali tue bâ:

- Me kërcye-a? – e u mbështet në krah të tij.

Hilushi e Ndoja kapën tryezën dh'e qitën jashtë për me lirue vëndin. Katundset, tue shikue shënd e venë ata të dy që nisen me vallzue nëpër odë, larguen ndëjset.

49) shkimë: shuajtur. 50) degërmí: napë, tis.

51) *fox-trotti*: foxtrot, lloj muzike dhe vallëzimi me hapa të ngadalshëm e të shpejtë.

IV

Kërcente e lehtë tue valavitun bukurisht në rythmin e *fox-trottit*. E kishte ves të kândëshëm me tundë hove hove kryet si të donte të shmângte flokët e râm mbi fytyrë. Në trup, e mbajtur pa asnji ngurrin ndër lëvizje, e zhdërvjelltë pa asnji shëj lëshimi e llase,⁵²⁾ ajo të bânte me përdhuni një herë m'e nderue e mbandej m'u dashtë. Hilushi çuditej ne të sidomos për thjeshtësín e adhurueshme të mënyrave, për at siguri të hijeshme e plot marëshmení qi kishte në çdo të luejtun të shtatit. Vûni një disk tjetër, sa mbaroi copa e parë, e shkoi e e mori edhe ai për një kërcim.

Andje e hollë shqetësuese m'e ndie të mbështetun në krah at trup të njomë prendveruer qi marrishtë përbuzi. Gjire⁵³⁾ të kadalshme e përpise vallzimi, rrotullim deshirash e ândrrash në t'avulluem t'atij parfumi të pacaktueshëm qi lëshojshin flokët e lëmuet. Rythëm i matun hapash qi duen por s'munden të këtthejnë mbrapa në kalesë të pandrrueshme për me thânë një fjalë pohimi prej së cilës varet lumniya e krejt jetës. Rythëm pa frë hapash qi duen të lëshohen n'ardhmënin mâ të shpejtë për m'u lidhë në një nye ari qi veç deka zgjidhë.

Si kërcyen edhe një herë për shoq, ajo refuzoi âmbëlsisht me vazhdue.

- Kam të xët – tha. – A dalim pak në çardak?

Kur duelëm, shka me pá! Rrollja⁵⁴⁾ e hânës së plotë rrinte pëzull në firmament⁵⁵⁾ mbas rrjeshtit të plepave. Plepat gjasojshin anës livadhit një rend shtyllash të drejta e të murrme, mbas të cilit hapej ai vegim i mrëkullt: një qiell vezullues. Lumej rrezesh të prârueme rrjedhshin heshtazi n'ajrí. Kroje drite fantastike çurgojshin në heshtje an'e kand mbi ara livadhe prozhme, tue rrethue gjithëshka me një âmbëlsí të farfurishme ndërmjet tokës së fjetun e qiellit zgjue në haré. Fllade të paprituna fryjshin si flatra t'erandshme hyrîsh⁵⁶⁾ qi rrahin një ças në

52) llase: llastimi.

53) gjire: shtjella, vorbullla.

54) rrollja: disku.

55) firmament-o: *it.* kupa e qiellit

56) hyrîsh: nimfa përajsore.

gjumë. E piprojshin n'at frymë gjethlat e plepave të largët, andej në dritë këtej në hije, si të rrëshqitte mbi ta një përqethje rrëmbyese andjeje. Mjesnata e katundit, me kandil arit të hânës mbi krye, përkundej përgjumshëm në kângën e grillujve qi grÿjshin heshtjen me tringullima të pamëshme.⁵⁷⁾

Të gjithë u mbështetën për parmakë të çardakut çelë kah ajo pamje e mrekullueshme.

Heshten bukur do kohë në soditje.

Zojusha e para foli, por me zâ shumë t'ulët si të dronte m'e prishë magjën e natës së prarueme.

- Vetëm me pá kso netsh vî në Plepisht. Më çojnë mállin e fininis. Por çudë si s'po këndon bylbyli, pse ka edhe bylbyla. Qe, qe.

- Edhe me të vërtetë, mbi tringullimën e panumër të grillujve, vërvitej përpjetë, grusht xhevahiresh hjedhun n'ajri, një cërcërrim i rrallë e i shkurtë bylbyli.

- S'kênka në qéf sunde – spjegoi Ndoja. – Por tash po ia thotë kângës mâ vonë.

- Ku këndoi ky bylbyl? – pyeti Hilushi.

- N'at prozhëm, njatjë. Qyshë se leva e u bâna kaq gjithmonë verës njatje n'at prozhëm ka bylbyla. S'farohen kurr. Sa plakët bylbyli i çerdhes së vjetër, del ndoj zog i tij e s'e lën shurdhë vëndin. Por sundte s'po ndiehet fort.

Kângatari i Plepishtit, s'po kishte at natë trill këndimi. Dridhte hov hov një fërshtizë⁵⁸⁾ mjeshtrore tue e këputun në gjymsë. Hâna ngjitej mbi rrjesht plepash. Ngjiteshin edhe zëmrat e reja në qiellin e ândrrimeve. Çfarë duersh të pa dukëshme êndshin në myster të natës një rrjet të hollë ndiesínash të dridhuna në të cilën ngatroheshin zëmrat e tyne ashtu si majet e plepave n'at rrjet rrezesh hâne pëzull n'ajrí? Çohej e qetë hâna, dy gisht për çdo thirrje të bylbylit. Edhe nga fundi i zëmres çohej një ândërr tue u dridhun, ndiellë prej një shprese qi nisi të këndoje në msheftësi me zâ të shkurtë e të këputun si cërcërimi i rrallë i kângatarit të prozhmit.

57) të pamëshme: të pashterrshme.

58) fërshtizë: melodi.

- Tash më falni: un po shkoj e bie. Natën e mirë.

Edhe një herë syt e qeshun derdhën dritën e gjallë plot mirsi kah njëni e kah tjetri. Shikimet e përsollën me mall shtatin e hjedhët e të vërgjilët tue ecë nëpër çardak kah dera qi ua grabiti syve ândrruesa.

- E bukur! – s'mujt m'u durue pa fshâ⁵⁹⁾ Hilushi.

- Hâna-a? – ia priti me të tallun Lorja.

- Po, hâna! – përgjegji pak si vrashtë vjerrshatari tue ia këthye shpinën pamjes, qi s'kish mâ asnji tërhjeksi për të.

U drejtuen të dy kah të shtruemet e pregatituna po n'at odë ku darkuen. U zdashën pa folë, tue plasë me ia çelun shoqishoqit të vetmen bisedë qi njehshin të dëjë m'u bisedue. Por një ftoftësi e çudiçme, e paspjegueshme, u ndë për të parën herë midis atyne dy shokve të vjetër. Ia uruen të mirë natën njëni tjetrit edhe ranë me fjetë. Në fund t'odës, prej një dritorje lânë çelë, hynte drita e hânës.

Hilushi kurr, mbrapa s'e harronte at natë. A fjet ndoj fije? Nuk mujt me dijtë. Mbante mënd vetëm se papritmas çeli syt e pau dritën e madhe të hânës në fund t'odës. Vûni roe se edhe shoku siellej e përsiellej në të shtrueme e kuptoi se as atë s'e mirrte gjumi. Por nuk i foli. Ndëi pa bâ zâ e pa luejtë, i rrëmbyem nga cërcërrimi dalldues i bylbylave qi tash me harë vijshin tue ia thânë kângës e tue ngadhnjye mbi tringullimën e grillujve. Sa bylbyla ishin? Dy a tre në prozhëm, njiqind në shpirt.

Bylbyla të Plepishtit, lajkatarë të hânës qi ngjitet mbi rrjeshtin e bukur të plepave, – kurr, – jo, kurr, – dy zëmra të reja zânin tuej mballëngjyes s'kanë për ta harrue. Shka u dridh në heshtjen e tyne në një natë pa gjumë, ju ua kallzuet plepave të livadhit edhe qiellit zbardhue në lumni të dritës s'âmbël. Gurrni hareje ku shpirti mbytej e humbte përsjellë nga zâni i juej qi këndonte; torturë dyshimesh, mardhë e shpirtit, qi bânte kângën tuej m'u dukun vâj. Pyetje të ngashtrueme⁶⁰⁾ vizatue në terr! Përgjegjet, qi vetëm një gojë andej afër mund t'epte, herë terratisshin ardhëmenin herë e lulzojshin me agime të pashoqe. Bylbyla të Plepishtit, at natë s'keni këndue e qâ

59) fshâ-j: psherëti.

60) ngashtrueime: të shpalosura.

vetëm gzimet e hallet tueja, por ua dhatë shprehjen muzikore gzimeve e halleve të dy zëmrave të heshtuna qi rrihshin në terr, mjesa⁶¹⁾ syt, përkitë vonë me flatër të butë prej gjumit, shifshin në tubën e rrezeve, hy n'odë nëpër dritore, hirin e një fytyre të kulluet, e cila ndritte e afërme dh'e largët mbi mendime, si hâna mbi prozhmin e çerdhes suej.

Mbasi torturoi gjatë e gjatë vedin, tue përsritun në kujtim ndër hollsit mâ t'îmta ngjarjet e fjalët e asaj mbrâmjeje plot ndërlikim përshtypjesh t'errta, me vërtetue a kish tregue Çiljeta e Cuk Rajës, ja në sjellje ja në bisedë, pëlqim mâ të theksuem për të a për shokun e vet, Hilushin, njaty prej dritet, e zûni gjumi, pa i dhânë dum në kurnji mënyrë punës. Kur u zgjue, pau Loron në kâmbë tue u veshun e Ndojën ke dera e odës. Ky, dalë heret në rrugë, kishte ndalë një automobil, shoferi i të cilit, qi i njihte djelmoçat, pranoi me një herë me ia mbyllë birën shikës s'ajrit të shpueme.

- Çou e veshu – ia bâni Lorja tue dalë.

Hilushi piu kafen qi i solli nusja. U vesh shpejt e shpejt edhe doli në çardak. Nusja vetëm u gjet m'e përshëndetë. U drejtue, ngurrueshëm, kah shkalla. Në krye të saj ndeshi në Loron qi po ngjitej.

- Hajde. Ku jë? Shum u vonove? – tha ky, vrântë.

Por Hilushi kuptoi pse këthente, kur vërejti drejtimin e shikimeve të tija. Por ajo derë nuk u çel.

Dy djelmoçat, me zëmra të rrudhuna, iu ulen shkallve përsjellë deri poshtë prej nuses. Ndoja u fal me ta ke dera drûnash e livadhit. Hynë n'automobil të ndrequn e u nisen tue lëshue syt edhe një herë kah parmakët e çardakut. Por kot.

I kaluen për brî rrjeshtit të plepave e duelën në drom.

Rrugës, heshten të dy një copë herë. Hilushi soditte me shikim endës, të pangulun, âvujt e bardhë mëngjesorë mbi ara t'afërme e mbi ujna mâ të largët të liqënit. Rrezet e para të diellit shiporojshin si shigjeta ata âvuj e vijshin tue i bâ të ndërþashëm si degërmija të qindisuna. Mbandej, në një shêj kohe, foli pa e shikue shokun:

61) mjesa: ndërsa.

- Do të kenë ndëjë në kasavet per né ata të shtëpís.

Tjetri e mirrte me mënd mirfilli se ai kujdes n'at ças s'e lodhte asnji grimë, por s'bâni zâ. Ndieu nevojën edhe ai m'u përgjegjë makar shkado, sepse heshtja e zgjatueme zmadhonte ndërmjet tyne një farë zorit të ri qi të dy ndiejshin tue ndëjë me shoqishoqin. Prandej tha:

- Bâme mirë qi u nisme heret. Sot kam punë në pazar.

- Edhe Hilushi mendoj se shoku n'at ças pak fort randësi do t'u epte punve sado të ngutëshme të tregut. Shokët e padám qyshë së vogli u kuptojshin në heshtje dhe asnji ndiesi e njânit nuk i shpëtonte tjetrit. Vûnë roe të dy n'at mëngjes se mbas sa vjetsh miqsije, kishin humbë për të parën herë at lirí marredhânjesh shpirtnore, frymën e sinqertë marrëveshtjeje qi përbânte themelin e lidhjes së tyne të ngushtë.

Lorja e çoi Hilushin deri te dera e shtëpís. Mbandej çau kah shtëpija e vet, u ndrrue petkash e doli në treg të madh të qytetit. Vërevërte at ditë iu donte m'u gjetë në magaze. Punoj gjith paraditën, ngrâni drekën në kâmbë e në dorë edhe u përpoq me krye punë sa mâ parë. Vetëm kahë ora pësë mbasdite mujt m'u ngjitë në qytet.

Msyni fill derën e shkuesit.

E gjet në shtëpí. E shfínë n'odë të miqve. Priti sa ndora,⁶²⁾ mbandej shkuesi, plak me brandavrekë, flokbardhë e vetulltrashë, i doli.

- Hejrlí?⁶³⁾ – pyeti sa u përfal me djaloshin e e zû vënd në një ndëjse kundruell tij.

- Pate ardhë për një fjalë ti vetë, tash një dy javë. Aty për aty, kur më thae, s'e peshova mirë punën edhe të dhaçë përgjegjen qi din, por tash kam ndrrue mendim; due m'e marrë vajzën.

Plaku e shikoi me një fytyrë të tretun prej çudije. I shkuen vetûllat e thîme disa heresh poshtë e nalt e tue u çue gati në kâmbë këlthiti:

- Pashë Zotin, më kallzò shka ka ndodhë?

Loro Shegorit i diq zëmra e iu terë fytyra kah e përshkoi një dyshim si vetima.

62) sa ndora: pak kohë.

63) hejrlí: mbarësi, ç'e mirë të solli.

- Pse po më pyetë? – bâni me një fije zâni.
- Po si mos me të pyetë? Kjo âsht një punë për sèri.⁶⁴⁾ Sot nadje më ka ardhë edhe dikush tjetër pa frymë...
- E dishe: Hilushi – vikati djali tue u zbë e tue brofë në kâmbë me idhnim. – Po...
- Më vjen i biri i Filip Vilzës – vazhdoi plaku, qi të rijt i thirrte gjithmonë me êmna t'etënve; – e më thotë tamam njishtu si po më thue ti. Por tepër vonë ti edhe ai.
- Si? Pse vonë?
- Ju s'e deshtët e atëherë i ati, qi kish qitë cekën⁶⁵⁾ m'e fejue sa mâ parë, ia dha Zef Laskut qi ia lypte pa ia dá. Ka pesë dit qi kjo punë ka krye: ia kam çue un vajzës shêjin e vogël. Të dielën Cuk Raja pret shêjin e madh edhe qet kafën e fejesës.

Në novelën “Bylbylat e Plepishtit” përqasen sërisht miti i Oksidentit me traditën shqiptare. Qytetërimi modern dhe ai bukolik. Tregimi shquhet për një strukturë të pastër narrative dhe skalitjen e personazheve me botën e tyre moderne të Loro dhe Çiljeta, ndërsa filozofike të Hilushi i shkolluar në përëndim. Por sërisht temë qëndrore është fejesa me shkuesi, si pjesë e traditës. Megjithë përpjekjet e tre të rinjve për të qortuar zakonin e trashëguar të mblesërisë, duke arritur që të pëlqehen mes tyre në një takim idilik në fshatin e Plepishtit, zakoni triumfon mbi emancipimin në zhvillim e sipër të qytetit. Mungesa e determinacionit të të rinjtë tregon se miti i oksidentit tek ata mbetet ende në kuadrin e formës dhe të leximeve. Veprimet e tyre janë ende të kondicionuara nga vendimet e etërve dhe shkuesve me gjithë botën e përkryer poetike të ndijimeve të tyre të lidhur së forti me humanizmin, natyrën dhe përsiatjet diskursive. Kënga e ndërprerë e bylbylave paralajmëron simbolikisht mosrealizimin e dashurisë. Ekzekutimi artistik i kësaj novelë e ngjit në arritjet më të larta prozën me timbër të theksuar poetik të Koliqit.

64) punë për seri: punë e habitshme. 65) kish qitë cekën: kishte vendosur.

Duert e nânës

U zgjue. Nji të nxehtë i mërzitshëm në trup e nji rëndim kreje i dhanë ndijen e zgjimit. Përgjumshëm mëndën kaplue prej avujve të gjumit, njiherë së pari s'dinte se ç'orë ishte as ku gjindej. Hapi syt e i mbajti çelë dy çasa të vetëm.

Orendit e odës së huej, ku ai përkohësisht banonte, erdhën e u futën në shikim të tij ashtu si mbytën sendet në nji liqë.

Oda me dy pasqyrat e saja, me tryeza mbushë me libra, me raft e lavabo,¹⁾ qendronte në nji gjymë drite të lehtë. Ai ndieu nji të dridhën trishtimi tue e pá. Ah, me çelë syt e m'u gjetë n'odën e vet, në Shqipni! Kapakët e dritoreve t'afruem e koltrinat²⁾ e bardha zbutshin dritën, e cila jashtë dukej e gjallë. Ishte mbasdite.

Prap mbylli syt. E atëherë heshtja iu avit si dét mje ke veshët.

Xhamat e dritoreve të hapuna lëshshin me hy n'odë zhurmën e zânet e rrugës. Ai banonte në nji ndër udha mâ të qeta t'atij qyteti të huej... Nji zile, tringulloi e pak mbrapa nji portë krisi tue u hapë e tue u mbyllë; do hapa kumbuen e u larguen; nji zâ grueje i largët thirri e mbandej qeshi.

Ai e shijonte at qetí tue mendue do zâne të njoftuna tjera, ato të shtëpis atnore.

Kryet i dhimbte. Syt me i çelë i digjshin. Nji jone pianoforte kah fundi i rrugës nisi me e kënaqë e njiherit m'e trazue. Kujtoi se do të mundte me ndjekë fillin e melodís. U shtrí prapët në shtrat, tue mbështetë qafën edhe butin³⁾ e krës në jestek e tue lânë veshët e lirshëm.

1) lavabo: lavaman. 2) koltrinat: perdet.

3) buti: maja e kokës.

Por vùni roe menjherë se duert e shpejta e të zhdërvjelluna qi shetishin poshtë e nalt tastjerën e largët, përsritshin me kujdes një ndër aso ushtrimesh të vishtira e të ndërlikueme, të cilat kunorzojnë një studjim shumë vjetsh.

Shkalla herë të planta⁴⁾ herë të pingulta tingujsh, qi holloheshin e zgjânoheshin, tue u shtue e tue u rrallue, vijshin e ngreheshin përpjetë n'at paq mbasditjeje. Atij i gitej si m'u ngjitë nëpër to hov hov, dhe, i arrijtun në kulm, m'u rrëzue në një shpraztí, prej kah binte në një shpraztí tjetër disi më të hapun, deri sa ato duert të panjoftuna të largta prap e kapshin edhe e naltojshin kâmbë kâmbë maje një piramidje tingujsh... Në fillim u ngjit e u zbrit disi me ândje; mbas pak kohe ato shkalla qi rrëxoheshin e prap ngreheshin u bânë një torturë për të. Mshafi kryet nën mbloje për mos me ndëgjue. Kumboi një hap nën dritore. Të tânë shpirti i tij ndëi pezull në kumbim t'atij hapi. Nuk i thonte kurr gjâ. Kâmbë të panjoftuna.

Përkujtoi hapat shtëpijakë nëpër çardak, atje. Të gjithë i njihte në t'ecun gjinden e vet. Një hap tjetër u afrue e u largue n'udhë qi heshte. Sa gëzim me njoftë papritmas një hap të dashun e m'e ndëgjue tue u ndalë: një tringullimë zilje, një krizëm porte të hapun, zhurmë e zâne në rruginë...

Vetëm n'at odë të huej. Hapat qi kalojshin edhe më të huej se ajo odë e cila nemòse njihte vëngjillet⁵⁾ e tija mbi letra e mbi libra.

Të nxehtë. Flakroi larg vetes mbulojën. Pjanoforta kumbonte, në fund t'udhës, papushue. Një grue foli do kohë prej një dritorje kundruell me dikë poshtë në rrugë.

Kishte zjarrmí. Sigurisht ethe. U mbulue prap. I rá ziles qi varej në krye të shtratit.

E zoja e shtëpis erdhi e u çudit tue e pá rát n'at orë. Ai ia lexoi çudin në fytyrë. Lypi një thermometer. Kur ia sollën edhe e vûni nën sqetull, i rá në mënd se herën e fundme qi pat ethe, nâna e motrat rrijshtin prânë tij, atje në shtëpi aq të largët.

E hoq: tridhetë e nandë e gjymsë.

4) të planta: të rrafshita, të shtrira.

5) vëngjillet: ungjijte.

- Ju lutem pak akull, zojë, për me i vû peca të ftofta krës.

U suell në brî të rrëmajtë e mbylli syt. Shtrati i tij. Andej musandra,⁶⁾ këtej dritorja prej kah shifej mandi në mjedis t'oborrit. Në fund tryeza e punës. Për brî soje libërtorja. Oda e tij. Atje. Edhe smundja përveshet me âmbëlsi depërtuese kur ta shtron trupin n'odë tande e grumbullon rreth teje gjindt e shtëpís sate. Nâna, motrat.

Hapi syt. Drita mbas koltrinave të bardha bierte pak e nga pak gjallnín. Hija po mbushte udhën. Mbrâmja avitej.

Pjanoforta kish heshtun.

Ndrroi brî e me qepalla të mbylluna ndêi në prigjim. Do kumbonë filluen me rá. Prej mbrâmjet, kur dielli prendon mbas Taraboshit, nëpër kopshte të Shkodrës, derdhet kânga e përmallëshme e kumbonve. Nga një nga një përkujtoi zânin e veçantë qi ka sejcila sosh. Ajo e Fretënve me një kumbim t'ultë e të fortë si luta e një burri, ajo e Murgeshave me një tingull t'argjantë e gazmuer si gjasëramje⁷⁾ hymnash latinishtje të dekadencës, ajo e Kishës së Madhe si thirrje atnore, e âmbël por qortuese pse âsht kumbona qi sa t'ushqehemi me frymë na kujton kohën rrëshqitse e detyrët e pakryeme e qi, të shkëputun prej shpirtit, tash na përsjell me zâ të qetë deri n'Ermaj.⁸⁾

- Qe, akulli.

Zâni i huej ia pezmatoi edhe mâ tepër dhimbën e krës. Zoja e shtëpís ia lagu do peca, grîni akullin e, si e shûni ndërmjet atyne, ia vndoi mbi ball e filloi me ia fërkue tâmthat.

Ah, një cirkë ufulle drandofillesh do t'ia kish pushue at dhimbë! e bâme me ato drandofille qi çelshin para jerevís⁹⁾ e mblidhte me kujdes gjyshja në çdo verë. Me pasë ndie tue u hapë aty n'odë, n'at odë të huej, ânsimin e atyne drandofilleve, ai do t'u shëndoshte menjihërë. Ânsim i fortë e i âmbël, depërtues, qi freskon gjakun kur flëgurat e hundve tue u dridhun nuhasin gjatë e ândshëm, qi lecon e

6) musandër: dollap i madh i futur në mur të dhomës.

7) gjasëramje: rimë.

8) Ermaj: varrezat katolike të Shkodrës.

9) jerevi: kthinë përdhese.

10) lecon e shutitë: lehtëson dhe pushon.

shutitë¹⁰)dhimbën e tãnthave kur gishta të dashtun t'i njomin me tẽ, qi ndiell gjumẽ erandëshẽm kur tẽ tãnẽ oda eraton prej tij.

Ato duer qi ia fẽrkojshin ballin a ia ndrorojshin pecat e ftofta, s'dijshin me ia zbutẽ dhimbat.

- Nãnẽ!

E shqyptoi me zã tẽ naltẽ emnin e dashtun? Grueja u pẽrkul kah ai e pyeti plot kujdes:

- Deshironi gjã?

Po, duert e nãnës deshironte, pse vetẽm ato mund tẽ dijshin me gjetẽ dejt mã tẽ mshefun qi dhimbshin.

Iu dukte se rrẽzohet nẽpër nji firmament tẽ kuq. Binte prej nji reje nẽ tjetrẽn. Hyj tẽ vogjël kalojshin, firmamenti i djegun zhari pikalasej¹¹) me hyj, me nji mori hyjsh qi rridhshin si lum.

Shkalla ngreheshin prej duerve tẽ panjehuna, e ai rrẽzohej e rrẽzohej pa rá kund.

- Pse bjẽ ajo pianofortẽ?

- Asnji pianofortẽ s'ã tue rá, zot i dashun.

Ai heshti do kohẽ. Mbandej prap:

- Sa mirẽ s'lodhen ato duer?

- Duert e mija, thoni?

Zoja e shtëpis, grue e shtyme nẽ mot, e shikoi pẽr seri. Ai mbante syt mbyllẽ. Po, ai dinte se ato duer nẽ firmament flakues, ato duer fluturuese nẽ tastjerẽ tẽ largõt, ato duer tẽ hueja nẽ ball e ndër tãnthava, dojshin m'e torturue. Ah, duert e nãnës. Ato shẽrojnë me nji tẽ prekun sepse i njãjti gjak rrjedh n'ato gishta qi freskojnë e nẽ tãnthava qi digjen; ai mish qi vuen qe dikuer nji me ato duer qi ambẽlsisht pẽrpiqen me largue zjarrmĩn e tij.

E ato duer ishin larg.

Tregimi pẽrshkruan vegimet e pẽrjetuara gjatẽ një kllapije tẽ një studenti larg vendit tẽ tij dhe tẽ afërmeve, sidoms nãnës. Tema e kalimit tẽ kohës sẽ paperceptueshmẽ ẽshtë tepër e zakonõt pẽr Koliqin.

11) firmamenti i djegun zhari pikalasej: kupa e qiellit e djegur flakẽ piklohej.

Mungesa e nënës e trazon më tepër personazhin se vetë sëmundja. Ky tregim zhvillohet në një tablo të vetme të thjeshtë konvikti ku mbizotërojnë kujtimet e pashlyeshme nga vendlindja dhe adhurimi mistik amësor.

Kumbulla përtej murit

Kjo i ndodhi Lec Gurrmallës ndër të parat lirime vere qi erdhi me kalue në Shkodër mbas dhetë vjetsh banimi ndër shkolla të përjashtme.

Nji ditë korriku i tokoi m'u ndalun për mjesditë te nâna e dajës. Kah mbarimi i zhegut, nësa tjerët flëjshin ende, zbriti poshtë n'oborr e mbandej hyni në kopësht mbas shtëpije. S'ishte e para herë, mbas këthimit të tij në Shkodër, qi vinte në shtëpí të dajave, por asnji herë s'kishte pasë rasë me shetitë të gjitha skutat ku strukeshin kujtimet mâ t'âmblla të fminís së largët.

Kopshti n'at mbasdite të nxehë, heshtte në diell. Ajo heshtje e tij po vlonte me zâne të panjehuna veçse të lehta e me lëvizje disi të shutituna. Lëvizje kandrrash e fluturash; zâne bletësh e grêthash.¹⁾ Ndiehej si nji marrje fryme e gjânë bimësh, nji aht²⁾ i thellë bimuer tue u përhapun nëpër at heshtim ari. Lëshojshin hije anave hardhijat e rrëfatuna³⁾ në hûj të tyne me gjethë stërpikë në gur kali ndërmjet cilve lavireshin vilet e rrushit ende të bleruna e të pashêjuna⁴⁾ e në midis pêmët rrjesht e rrjesht, zerdeliya pjeshka dardha molla ftoj kumbulla. Asaj hije i epte ngjyrë të bruzët⁵⁾ ari i diellit me feksime plot gjallni. Kumbullat dëng me kokrra të pjekuna s'mungojshin aty në kopësht. Por syt e Lecit, si të tërhjekun prej nji fuqije shortare,⁶⁾kërkuen nji kumbull përtej murit.

1) greth: arëz e madhe me thumb helmues.

2) aht: psherëtimë.

3) rrëfatuna: të degëzuar

4) pashêjuna: paprekura.

5) bruzët: bojë qielli e mbyllët.

6) shortare: magjike.

Ishin dhjetë vjet, e mâ ndoshta, qi s'e shifte at mur. Nji mur i vjetër jo fort i naltë, i nxâm prej kohet, me këlqere gjithkund të rame. Ngjyra e atij muri e bânte Lecin me ândrrue. S'kishte nji ngjyrë të përçansueme;⁷⁾ në të të gjitha ngjyrat ishin të përmbledhuna. Shiu e dielli, tue e rrahë me vjet e vjet, e kishin veshun me një lëmashk, të bruzët ashtu si hijet e gjalla të kopshtit. Në skâj të tij, aty ku përbânte kând me nji ânë tjetër, shtrîhej për të e kacavarej dashunisht nji jesemin plym me lule të bardha të çeluna. Ajo lule me njomsí dhe âmsim të vet ngushullonte pleqsín⁸⁾ e murit.

Përtej atij muri në nji kopësht të huej, me do degë të nalta qi zgjateshin dhe këtej, ngrehej nji kumbull. Syt e Lecit e përshëndetën me adhurim.

Arsyen e këtij adhurimi as ai qartas s'e kuptonte. Në mjegullimet e kalthera qi mbështjellshin fminín e tij në mbamendje, ajo kumbull naltohej gjallnisht mbi çdo gjâ tjetër. Psehin s'e dinte. As nuk përpiqej m'e dijtë. Atij i mjaftonte ajo andje e hollë qi, tue shikue kumbullën e huej përtej murit, nga syt i rrëshqitte në shpirt, në të cilin zgjoheshin ndiesína të vjetra e shije të harrueme.

Përmbante kopshti i dajave plot kumbulla boshnjake e bodorike e gabele,⁹⁾ me kokrra picigjate e të rrumbullakta, por atij papritmas, turrshëm i flakoi në shpirt nji deshir i falisun.¹⁰⁾

Ndieu nevojën e çuditshme me i kërkue ato kokrra të vogla, të verdha me ngjyrën e dyllit, të kumbulles përtej murit.

Njiherit me kêt deshir iu zgjue e i vetoi¹¹⁾ përmbërnda edhe kujtimi se nji trill i atillë ia tronditi shpirtin shum vjet përpara.

Ai s' dinte, as nuk donte n'at ças, me pá qartas ndër ndiesina të veta të ndërlikueme. Lëshohej me mirakândje në valë të tyne. Donte me hypë mbi at mur e me ngrânë aso kumbullash të verdha. Ndoshta ky ish deshir i vjetër qi zgjohej rishtas mbas nji gjumi dhjetë vjetësh. Ndoshta ish trill i ri lindë n'at paq zhegu ari. Por kjo s'i duhej gjâ m'e dijtë. Dishka mâ e fortë se urtija e shtynte m'u ngjitë maje murit.

7) të përçansueme: të përcaktuar.

8) pleqsín: vjetërsinë. 9) gabele: të zeza.

10) i falisun: i çmendur

11) vetoi: i vetëtiu.

“Marrrí! S’jam mâ i vogël si atëherë! Dikur do sênde mund i bâjshëm... Tashti âsht marre me më pá kush...”

Ky mendim s’i vjefti.¹²⁾ Harroi moshën, humbi njohunín e kohës e të vëndit, shtëni në punë kâmbë e duer edhe u gjet maje murit, midis degve të kûmbulles. Si i dishruem, me at lakmí për pêmë në gêm¹³⁾ qi vetëm kalamâjt ushqejnë, çoi dorën kah kokrrat e verdha dhe, kur i shtrëngoi ndër gishta për me i këputë, i rrëshqiti një të dridhun ândjeje në trup si të prekte mishin e njomë të një krijatyre nxehtësisht e gjatë mot¹⁴⁾ andrrue e pritë. Lângu u kûmbullave i ngjalli në gojë një shije verash të humbuna, një âmë,¹⁵⁾ stinësh të mbrekullueshme shlulzue mbas një prendimi të largët.

Por, qe, syni i xhixhilloi në harén e një zbulimi të papritun.

Andej murit shtríhej një kopësht tjetër shumë mâ i hapët se ai i dajave. E shifte at mareshtë¹⁶⁾ gjelbrore tërhjekse nëpërmjet gjetheve e gëmbave. Jo me vûllaj¹⁷⁾ të mjellun me gjithnduer¹⁸⁾ barishtesh si ai i dajave, por të tânë bar e i dëndun me lândë.¹⁹⁾ Drita e diellit me mzi depërtonte nëpër degë nalt gërshetue. U futëshin n’at gërshetim të blerët rrezet diellore tue u zbutë, e aty në bar t’imë, qindisë ashtu prej rrezeve e prej gëmbave, halí²⁰⁾ prrallash shpalisë nën kâmbët e një princeshe të zhdukun.

At ditë princesha e mërtisun në dëgërmija²¹⁾ ândrre ishte *Fmijnija*. Kishte ikë për gjithmonë a por do të këthente?

Pa peshue mirë veprën e vet, kërceu prej majes s’murit në kopësht të huej.

Vetëm kur u gjet mbi bar, n’at anë, pau nëpërmjet trupave të lândve të shumta dritoret e një shtëpije qi çeleshin kah kopshti. Në mënyrë të pacaktueme, mjegullore, i binte në mend ai vënd. Ndoshta kâmba

12) s’i vjefti: s’i vlejti.

13) pêmë në gemb: fruta në degë.

14) gjatë mot: prej kohësh.

15) âmë: burim.

16) mareshtë: kopësht me pemë mareje.

17) vulláj: copë toke e vogël në kopësht mbjellë me lule e barishte.

18) gjithnduer: gjithfarë.

19) lândë: pemë, 20) halí: qilim me push qëndisur me lule. 21) princsha e mërtisun në dëgërmija: princesha e mbuluar me shami.

e tij s'e shkelte për të parën herë at bar t'imë, të butë, plot lajle rrezesh e hijesh. I kuj ishte ai kopësht? Ai s'donte me mendue. U lëshonte në rrjedhë të trillit qi e kapi. Eci kadalas si të dronte se po zgjon dikë të fjetun n'at paq të kulluet kû amnija e tokës lumnonte ndër pëmë qi piqeshin në diell. Shëndronte hapat me droje, si ai vjedhsi qi i avitet tue u matë teshës lakmue kahmot. Po, vjedhës... E varun, n'ata gëmbe të dendun, në heshti të mysterëshme, ku zânin mâ të naltë e lëshonte tufa e jaseminëve me erë të vet, derdhë këtej nga kopshti i dajave, pëzull n'at gjymsaterr t'âmbël ku hija e drita putheshin dashunisht, si dy motra bashkue në një mall të dridhun, rrinte degërmija qi mërtisi dikur fytyrën e *Fmijnís*. At degërmí zbriti me pushtue... Jo vjedhës, s'ishte... Përkundrazi dikush qi flënte n'at kopësht i kish vjedhë dishka të çmueshëm në shpírt... Tashti ecte mbi bar të njomë m'e gjetë at pjesë të humbun të shpírtit e, pa u kujtue, i avitej shtëpís.

- Ej, ti djalë, shka lypë khâ?²²⁾

Nji zâ kërcnues grueje kumboi befas n'at paq shortar ku pluskojshin ândrrat e tija. U trëmb e iu dha, n'at të parë, me ikë vrap kah erdhi. Por i rá në mend se mjerisht s'ishte mâ kalamâ, e se duhej disi spjegue pranija e tij n'at vënd të huej. U gjet ngusht. I vinte marre. Si i dejun ishte futë në një pyll prej kah do të dilte i turpnuem. S'guxonte me i çue syt kah dritorja prej kah kumboi zâni. Nji zâ, kët përshtypje pat, i ri, muzikuer.

- A nuk dron se mundem me të paditë nânës-dajës-a?

- Kësaj here tingullonte në zâ një gaz i përzëmërt. Ajo grue atje nalt tallej. Çoi syt. Nji plakë me dy sy të gjallë e me një shamí gjyre-hîni në krye, i flitte prej dritores tue qeshë.

- Hajde, atje e ké derën. Shtyje se çilet. Hajde se due me të bërtitë.

Ai bâni si tha ajo. Hyni në një oborr, krejt në hije, plot freskí, ku ndieu një ndije të papritun flladitjeje. Gryka e pusit, sjellë motit nga Venediku, edhe lugu ngjat saj, ndritëshin të bardhë në një skâj. Limoj n'arkë të ngjyeme në të blerë e lule në saksija e shimshirë shatorr²³⁾

22) khâ: këtej.

23) shimshirë shatorr: shkurre bushi në formë çadre.

e mbushëshin oborrrin e ngushtë. Ai iu ngjit shkallave të një shtëpie së vjetër, mbajtë shumë mirë. Nalt e pritte buzqeshun, plaka e dritores, veshë me brandavrekë e bohçe të bardhë përpara.

- Urdhnò – edhe e qiti në një odë prej kah nëpër dritore shifej kopshti i andrrave të tija.

Djali e shikonte tue heshtë. Fytyra e saj mbushë me rrudha ndritte kur i qeshëshin sytë që i kishin mbetun të gjallë e të rij si zâni muzikuer.

- Ça më ké bâ me qeshë... Të kam pá tue këcye prej murit. Menjiherë të njofta. A të bjen ndër mënd sa sherret m'i ké bâ? Për gjith verë gjymsën e atyne kumbullave m'i vidhshe. Mbandej më hîjshe në kopësht...

Ajo rrinte në kâmbë para tij që shtrîhej në minder. Fytyra, me ata sy flakuesa në midis, përsiellte, me lëvizje të gjalla pëjzash²⁴⁾ e rrudhash, tregimin.

- Mâ... s'e xên besë sa u gëzova kur të pásh tue këcye në kopësht. Malli të ka hjedhë këtej, e dij. S'të kam bâ zâ. Të kam lânë m'u avitë. Kur të fola, deshta me të trëmbë, si atëherë... Më janë lecue²⁵⁾ vjett në shtat kah shifshe tue ecë hajnisht si dikur!

Fshâni. Doli prej odës. Leci s'mendonte kurrgjâ. E ndiente veten mirë n'at odë të freskët t'asaj shtëpije të vjetër në një âmtí²⁶⁾ pushuese.

Zoja e shtëpis këthei me një tabake ndër duer. I vûni para një çiní reçel.

- Âsht i bâmë me kumbullat të tuja – tha me at zâ të rí që djalit i dukej se buronte nga kalesa²⁷⁾ e largët.

- Kuptonte plaka se tue ia paraqitë at çiní me reçel kumbullash, t'atyne kumbullave, kryente një vepër poezije hum të hollë e të njomë? Ai reçel kishte një vlerë të madhe symbolike, n'at mbasdite në të cilën gjithënjë shpirti i tij përkundej në mall të një moshe së humbun. E shikoi ngultas. U çudit. Po, ajo kuptonte.

Kur ai në kopësht të heshtun kërkoi hijen e ditve të sosuna nuk dridhej i vetëm n'at ndiesí të mallëngjyeshme. Plaka, tue e ndjekë

24) pëjzash: dejsh.

25) lecue: lehtësuar.

26) âmtí: depozitë.

27) kalesa: e shkuara.

ndër lëvizje të tija, bashkohej shpirtnisht me të. Gjithënjë në fytyrën e pastër, ku lëshonte dritë jeta e gjatë e saj kalue fisnikisht në frymë të zakoneve tona më të bukura, i lexohej po ai rrëmbim malli që pat edhe ai.

Uli kryet e kërkoi reçelin. Ndieu prap një shije verash të fikuna, sinësh të largta që sidomos mbasi prëndojnë na lënë në shpirt lumnin plot shqetësim t'amës së tyne të mrekullueshme.

Kur çoi fytyrën, vroi se ata sy të mbetun të rij të grues, që rrinte tue e shikue nësa ai ngrante, qitshin lot të heshtëshëm. Porse, nëpër lot, qesheshin.

Te tregimi "Kumbulla përtej murit" kultivohet adhurimi i fëmijnis: "princesha e mërtisun me degërmi andrre". Nostalgia për kohën e shkuar nuk prek vetëm Lecin e larguar nga atdheu prej dhjetë vjetësh, por edhe plakën e kopështit e cila përjeton të njëjtën ndjesi të përkujtimit të rinisë së saj kur ndiqte fëmijët që i vidhnin pemët e kopështit.

Tek poetët, kapërcimi i kohës ndihet me të gjitha simptomat e tragjedisë. Koliqi sado modern, ishte konservativ për sa i përket traditës, kultin e të cilës e barti edhe në veprat dhe studimet që botoi në vitet '45-'75 në perëndim, ku kaloi pjesën më të madhe të jetës. Kërkimi i parajsës tokësore ka qenë gjithmonë një ide e fëmijnisë së njerëzimit, dhe Koliqi përmes magjisë kërkon t'i veshë personazhit Lec Gurrmolla atributin e magut që heton të gjejë ndërmjet elisirit të kumbullave "degërminë" që i mbulon gjelbërimin e përjetshëm të "princeshës" feminare.

Rrokòll

Rrokòll nëpër teposhtën e shnjërzimit. Qyshë “at mbrâmje” e shifte qartas poshtërsin e sjelljes së vet. Edhe përpara mëninte në vetvete dobësin e vullnetit që s’e lënte m’u vû për së mbari njëherë e mirë, por tashti ajo mënî ishte shëndrrue në përbuzje të thellë, në një afsh të deshpëruem. Shka mujte me bâ? Tepër vonë!

Mujte vetëm me pí, m’u zhytë në ves që e plandosi n’at shkallë. Për gjith mbrâmje pinte sa ku mujte. Pinte m’u ngushullue. Jo, as m’u ngushullue, por me shafitë¹⁾ tue e mbytë në rakí, zânin e pakët që i mbet në ndërgjegje. M’u dejë e me harrue. Tre muej kishin kalue prej asaj mbrâmjeje e atij herë iu dukshin së paku tri vjet, herë vetëm tri dit. Pinte edhe përpara. Por prap se prap, përpara asaj mbrâmjeje, ishte një të pîm tjetër.

Asokohe hynte serbes në pijetore, porositte gotën e rakís, zënte bisedë me tryeza tjera, herherë ia niste kângës. Kishte një farë rëndësije aty n’at rreth gjindsh që pijshin me të. Paj, s’ishte do kush do: Ndrejë Batuçi ishte nëpunës qeveritar, mirret vesht i së tretës rradhë, por nëpunës me një rrogë të vogël. Po të jetonte me rregull e pa e kapërcye masën, aqë të holla sa mirrte në muej mund i mjaftojshin për vete e për familje. Grueja e vajza mandej dishka vîejshin²⁾ edhe ato tue punue punën e huej, njâna tue bâ pelhurë e tjetra tue qindisë. Pija, pija, atë s’e lënte m’u sjellë mbarë. S’paku tri herë në javë përbetohej në vetvete mos me avitë mâ gotë rakije te goja, sa binte në pare, harronte bënât e bâme.

1) shafitë: shuajë.

2) vîejshin: vlenin.

Hynte në pijetore, me pí veç një gotë, një gotë të vetme. E para, mbandej, joshite të dytën; e dyta të tretën... e nuk u njehshin³⁾ më. Do me thënë nuk i njehte më ai, se pronari i pijetores i njehte e i stërnjehte... Ndër gota të para luftonte me vete. Iu paraqitshin fytyrat e Linës e të Siles, qi e pritshin atje në shtëpí t'u siellte ndoj sënd për darkë.

Lina, e shoqja, gojën plot të sháme e plot ankime, s'iu dhimbte aspak: Silja, po, e bija, me at fytyrë të hijshme qi nuk qeshej kurr, nemóse⁴⁾ a ndodhej ai pranë. Por ávujt e pijes dal-ngadalë rrethojshin e mshefshin at fytyrë të paqeshun e gota, përherë më shpesh e çueme, ia zhदारaritte kujdeset e trishtimet... Para asaj mbrâmjeje pija e tij ishte e gzueshme. Tash kishte idhtín e helmit... Edhe atëherë e thershin përmbërnda të brémet e zëmrës, por gjithmonë shpresonte m'u qortue,⁵⁾ m'u lirue nga robnija e vesit, m'u urtue.

Dilte prej pijetores natën edhe ecte nën qiell plot hwj, tue i prem tue vetes me ndrrue mënyrë jete të nesërmen. M'e lânë krejt rakín, me i thënë lamtumirë mejhânës për gjithmonë... Po, sa të nxirrte më të parën rrogë, m'e mbushë shtëpín me të mira... Siles me i pré një kotull...⁶⁾ Nesër, nesër! Silja la mësimet e gjymsë pse mungonte vesha qi lypej. Kâmbë zdathun e me petka arnue në dhetë vënde, në shkollë nuk shkohej. Por ai do ta ngjite⁷⁾ prap... Nesër! nesër! Námte vesin e mbrapësht tue llogaritë se, me një të katërt të gotave qi pinte në muej, vajza e tij mund të dilte e veshun më mirë se shumë shoqe tjera. Nesër! nesër! Por ajo nesër kurr s'agulloi.⁸⁾ E tashti ishte vonë.

Tashti mbas asaj mbrâmjeje, ndiente në pije shitjen e turpít. Hynte i zymtë në pijetore.

I gitej se të gjith largojshin syt prej tij në përbuzje. Rrinte në një qoshe, vetëm. S'flitte e s'bisedonte me kurrkënd. S'këndonte më. U dejte më zor⁹⁾ se përpara. Tue dalë, natën, nga pijetorja, n'at heshtje të ftofët qi e rrethonte, s'dinte a me marrë rrugën kah shtëpia a por

3) njehshin: numëroreshin. 4) nemóse: të paktën.

5) m'u qortue: të ndreqej, korrigjohej. 6) kotull: fustan.

7) do ta ngjite prap: do përsëriste, do ia priste (me fjalë).

8) s'agulloi: nuk agoi, s'erdhi.

9) u dejte ma zor: dehesh më keq, më zi.

Tregu i Madh m'u hjedhë n'uj prej urës së Buenës. Ujin nën urë të Buenës e mëndonte pajadâ tue u ushqye me shpresë se ndoj natë – pijshëm – do t'i zgjohej në zëmër aqë trimní sa m'e bâ të kryem mendimin m'u mbytë.

Kishte frigë Zotin e jetën e përtëjshme, por prap i thonte vetes se, mbasi ishte fajtuer, mâ heret a mâ vonë, tue u mbytë deshtas¹⁰⁾ a tue dekë si të tjerët padeshtas, njinji dënimit nuk i shpëtohej. E ai dënimin e vet, në ket jetë a n'at jetë, e këndoi qartas në syt e saj, n'at mbrâmje.

Pinte sa ku mujte për me harrue, donte at mendim m'e mbytë në pije, por në fund të gotës shifte ata dy sy të butë qi e dënojshin, por mbi gjith rakín qi kapërdinte vetëm kujtimi i asaj mbrâmjeje pluskonte.

Dyshimi i erdh pak nga pak. Përpara, sa hynte në shtëpí me duer thatë, e shoqja niste me bërtitë. Bërtitë tue e shá me të madhe, e qante. Silja s'flitte as nuk qante kurr, nemòse në sy të tij. T'án e mirrte malli me ia dëgjue zânin. Po, ishte i lig, i keq e sarahosh, por vajzën e vetë e donte. Ajo heshtte gjithmonë para tij. Ai, tue e dëjtë veten fajtuer për at skam në të cilin shlulzohej rinija e saj, ndiente një vishtirsí të çmueshme, s'guxonte me nisë bisedë me të.

Për ditë e mâ fort erdh tue iu dukë vetja si i huej në shtëpí të vet. Në mjesditë mâ të shumtën hante në pijetore. Kur këthente, në mbrâmje vonë, i gjënte të ráme. S'pyette kurr si jetojshin. Pajtonte disi ndërgjegjen tue mendue se bâjshin pelhurë e qindisshin, por në realitet e dinte mirfilli sa fitim mund të qitte ajo lloj pune. Vënte roe se do tesha të shtëpís ishin zhdukun prej vëndeve të zakonshme.

Thonte me mënd tue mēní veten: "I shesin për me hângër"!

Por një ditë, qi erdhi i papritun në kumbonë të mjesditës, gjat sofrën e shtrueme me minestër e mish e barishte e pëmë. U çudit, por s'bâni asnji pyetje. Mendoi se ato do të kishin nëpër duer ndoj pare pelhurash a të qindisunash. Por, në dit tjera pak nga pak, nisi me vû roe tjera ndryshime. Grueja s'i bërtitë. Fytyra e saj s'kishte zynimin e përparshëm.

10) tue u mbytë deshtas: të vetëmbytej, me dashje.

Shifte, mbandej, se jo vetëm s'mungojshin si përpara tesha shtëpije prej vëndeve të zakonshme, por aty-këtu, sidomos n'odë të bukës, qi shërbente si odë pritjeje, tërhiqëshin vrejtiën disa orendí të reja. Kur një ditë i shkeli kâmba në një halí qi përpara s'e kishin, nuk iu durue e pyeti:

- Po kjo prej kah na doli?

- E bleva: dikush e shitte për nevojë e ma dha lirë – u përgjegj e shoqja.

- Po paret kû i more?

- Më qilluen do pare pelhuret.

Ai s'e çoi mâ gjatë. Për të parën herë mbas tetëmëdhetë vjetsh qi u martuen, ia theri veshin si një tingull i panjoftun në zâ të grues së tij. Një tingull i ngurtë e i pabukur, guximtar e i panjerzishëm. Ndieu një kopane¹¹⁾ të shurdhët e të fortë në fund të vetvetes.

Shikoi të bijën qi po qindiste afër dritorje. Ishte vërte e hijeshme. I ndritte një hijeshí e butë në fytyrën e prirun në të qindisun, ndër gjymtyrë të përmbledhuna në ndëjse për me mbajtë punën në prëhën, ndër kâmbë t'ardhuna¹²⁾ të ndrejta gërshetue lirisht njâna me tjetrën. Vroi se e bija, qi përpara rrinte zdathun nëpër shtëpí, kish veshë çarapë e papuçe, do çarapë të mirë ngjyre-hí e do papuçe të bukura lëkure ngjyrë-ufull. Ishte e hijeshme, po; edhe po, i rrijshin mirë çarapët e papuçet; veçse ai, at ditë, s'ndiente kurrfarë knaqunije¹³⁾ atnore për bukurí e stolí të saj... Pse s'mbesin vajzat gjithmonë të vocrra?

Silja, para do vjetve lonte kukllash me flokë të lëshuem, jo mâ e rritshme sa dy pash mbi dhé! Tashti me at shtat të hjedhun e të bâshëm, dukej motër me t'âmën... E kapi një shqetësim i paspjegueshëm.

Ai shqetësim ngjati dhe të nesërmen. Filloi mos me pí. Kësaj here qindroi në bé të bâme.

Donte me i braktisë krejt pijetoret. Në shtëpí, veç, nuk shkonte ende heret, pse pritte me marrë rrogën, me shkue me pare; e me

11) kopane: goditje me kopan, çekiç druri.

12) t'ardhuna: të plota.

13) knaqunije: kënaqësie.

fillue jetë të re! kur iu pague rroga, ngau te i zoti i shtëpis, mbas sa muejve, me lá qiran... Ky i tha:

- More zotni loci, kam dashtë me të qitë jashtë pse mjaft të kam pasë pritë... shyqyr qi m'i lau grueja e jote qiran...

- Grueja? po sa muej ka lá?

- Të gjithë ata qi ké mbetë... Edhe kët qi jemi mbrëndë...¹⁴⁾S'ke gjâ borxh, tash nji herë...

Ndreka s'kuptonte. E mbuloi nji djersë e ftofët. Njimijë zâne iu çuen peshë përmbërnda.

Shka ishin ato punë? Prej kah dilshin ato pare?

Po errej. U nis kah shtëpija. Po bijshin kumbonët. At mbrâmje ishte e para herë, mbas sa muejve, qi këthente në shtëpí aqë heret. Banonte në fund të nji rrugace të ngushtë. Në gjymsë të saj ndeshi nji nëpunës shkodran, i cili në kalim e shikoi për rrëshqit¹⁵⁾ edhe shpejtoi hapat...

- Jarebi!¹⁶⁾ po në rrugacë tonë ç'punë ka ky njeri?

Papritmas si gjarpën i helmatisun nji dyshim e kafshoi në shpirt. Ai njihte nji nga nji të gjith bânuesit e rrugacës së vet. Nuk spjegohej asnji marrëdhânje e tyne me at nëpunës.

Atëherë...

Çeli pa bâ zhurmë, me çels qi mbante me vete, derën e oborrit e hyni n'odë të bukës i papritun.¹⁷⁾ Nji shikim qi hodhi për rreth ia vërtetoi dyshimin. Silja me nji xhup të ngjyrshëm veshë, e krehun e e goditun, po çonte prej tryezës nji tabake me do putira pije të mbetun në gjymsë. Oda ishte mbushë me tym duhani. Mbi tryezë shtruje me nji mbulojë të re, vroi nji taketuke mbushë me funde cingaresh.

Verdh në fytyrë, ai briti:

- Shka më siellni në shtëpí gjind të huej?

E shoqja, pa u trazue aspak, bâni me at zâ qi atij i dukej se kurr përpara s'ia kish njoftë:

- Pse bërtet? Ké ardhë heret sundte. Njishtu vjen përnatë, me kënë hejri!¹⁸⁾

14) kët qi jemi mbrendë: edhe këtë muaj në vazhdim.

15) për rrëshqit: rrëshqitas, shtrembët.

16) jarebi: *trq.* çudi! 17) i papritun: papritmas, befás.

18) me kënë hejri: po të ishe i mbarë.

E bija as nuk u suell kah ai me e shikue, kur briti. Vûni mbi arkë tabaken me putira, muer taketuken dhe, si hapi një dritore, e shkundi jashtë. Mbandej ia hoqi tryezës mbulojën e ré edhe shtroi sofrabezin në vënd të saj.

Lëvizte e qetë nëpër odë, pa u tundë aspak për at idhnim të thellë që e bante t'án m'u dridhë e m'u idhnue aty para saj.

- Për ty ka ardhë ai...?

- Shka ké sundte? – ia priti Lina.

Nuk mohojshin as nuk e drojshin. Ajo gjakftohtësi e tyne, n'at turp, e tërboi. Iu vërsul së bijës tue vikatë si i çmendun:

- Ti...

Pa folë asnji fjalë, qetisht, ajo suell prej t'et fytyrën e njomë rrethue me hijeshí të butë edhe, për të parën herë mbas sa vjetsh, e shikoi drejt. N'ata sy që nuk ankoshin, që pranojshin pa u turbullue rriskun,¹⁹⁾ plot turp ai lexoi fajin e vet dhe dënimin pa apel.²⁰⁾

U rrëzue në një ndëjse e heshti.

Tashti kur pinte, gjithmonë, në fund të gotës, shifte at shikim.

Tregimi "Rrøkoll" (rrukullisur) trajton një temë të mprehtë sociale, atë të familjeve ku kryetari i familjes mbetet i papunë dhe bie prë e pijes, ndërsa vajza merr rrugën e prostitucionit për të mbijetuar. Tregimi ka nota të zbehta pirandeliane ashtu si dhe të ndonjë tregim tjetër, ndonëse personazhet këtu (Ndreka dhe e shoqja) iu nënshtrohen fatit pa shumë tragjedizëm. Befasia e pikës së kthesës të subjektit të tregimit shërben të Koliqi për të nxjerrë shndërrimin e karakterial të personazheve në rrethana dramatike.

19) rriskun: rrezikun.

20) pa apel: pa të drejtë ankimi.

Nji ngjarje në rrugacën “Kezenaj”

Sh’Jozefi qiti motin¹. Nji erë malesh e ftofët me të pî, por në të cilën ndieheshin tue u dridhun hov hov freskínat e premdverës s’afërme, liroi heret në mëngjes qiellin prej reve edhe teri²rrugat e laguna. Shkëlqimi i diellit të ri n’ajrin kristalore premtonte tjera dit mâ të vokta e të lume.

Zef Sinadinit qyshë n’orën tetë filluen me i ardhë miq për vizitë për ditën e êmnit. Ai i pritte n’odë të mirë, i ndihmuem prej dy emteve³ të babës, dy emteve të tija, nânës e motrës së martueme. Miqt hyjshin e, tue përçapë ngutëshëm përshëndetje e urime, ia shtrëngojshtin dorën mâ parë atij e mbandej rrjeshtit të grave, – në kâmbë në nji anë t’odës, mâ e motnuemja në krye e mâ e reja në fund – edhe, uleshin me ndëjë. Zefi u epte cingare, ua ndizte edhe zënte vënd në ndëjse kundruell tyne. Edhe rrjeshti i grave ulej ndëjun në rrjeshtin e karrigave mbas tryezës, plot taketuke e kutija cingaresh e shkrepsash, midis odës. Bisedojshin.

Zakonisht biseda e parë êndej mbi mot të dalun. Kujtoheshin me fjalë mërziqe shinát e paprém të frorit, lagshtina e shkaktueme prej tyne, bâheshin fatime⁴ për qindresën e atij moti të mirë. Vinte kafja, pihej e shtyme me të thithuna cingarje, këthehej filxhani në tabake

1) Sh’Jozefi qiti motin: Shën Jozefi solli të ftohtin (19 mars). *Bibl.* Shën Jozefi i shoqi i Marisë. Festa e Shën Jozefit u caktua në datën 19 mars nga Papa Piu IX në vitin 1870, ndërsa Leoni XIII e paraqiti si mbrojtës të punëtorve të bashkëshortëve dhe kundërshtar të ateizmit. Nuk duhet të ngatërrohet me datën e tanishmë të përkujtimit të Shën Jozefit punëtor, që është caktuar në 1 maj, që nga viti 1955.

2) teri: thau.

3) emteve: hallave.

4) fatime: urata.

përsjellë me urimet e rasës, vazhdonte biseda mbi mot e mbi dobëti që bulkija⁵⁾ do të kishte sigurisht prej tij. Siellej edhe gota e rakís. Përsriteshin urimet, por këso here përpara se me vû goten ke buza. Mbandej vizituesi, – i cili, po mos ishte i afërm i shtëpis, rrinte si ndër grepa kundruell atij rrjeshti grásh që e shikojshin kah flitte, – çohet, lum e lum që e kreu detyrën e vet shoqnore tue pít një kafe e një putir rakije, edhe dilte i shoqnuem deri në krye të shkallës së çardakut prej atij që kremtonte at ditë ëmnin.

Vizituesit deri n'orën dhetë shtjelluen mbarë e mbarë bisedën e motit ndër imtimet⁶⁾ mât të pamendueme. Zefi, miqve që hyjshin, u përsritte fjalët e ndëgjueme prej atyne që duelën. Mbas dy orësh e shifte veten në gjendje me mbajtë një konferencë të gjatë mbi mot, po ta lypte nevoja.

Por, papritmas, n'orën dhetë e atypari⁷⁾ ndrroi biseda.

Erdhi Patuk Dedgusha, burrë katërdhetë e sa vjetsh, pronar shtëpijash e tokësh. Qilloi vetëm, pse tjerët, që gjet ndëjë, u çuen sa hyni ai n'odë, si mbas zakonit që ásh m'u lëshue vënd atyne që ia behin. Patuku s'e çeku aspak punën e motit, por bân:

- Ej?!... Shka po thonë për ndodhjen e mbrâmëshme?

- Për cilën ndodhje? – pyeti Zefi.

- Si?! U çudit miku. – Askush s'e ka përmendë?

- S'dijmë gjâ – tha ëmtja e babës me brandavrekë e bohçe të bardhë edhe enterí për jazë⁸⁾ që zënte kryet e vëndit në rrjeshtin e grave të ndëjuna.

- Po këtë e ka marrë vesh të tânë Shkodra! Mbrâmë, natën â bindë dreqi⁹⁾ në rrugë tonë. Njaty pak mbas mjesnatet â kënë. Njatëherë sa më kish marrë gjumi, kur t'ia krisi brima¹⁰⁾ e potera rrugës. M'u bâ se ndjeva edhe një zâ grueje. Dola në pixhere me shikue, por s'mund

5) bulkija: bujqit, bujqësia. 6) imtimet: hollësitë.

7) atypari: rreth (orës dhjetë).

8) enterí për jazë: këmisha e jelek për zî. Kjo është Drandja që hyn në bisedë me Patukun e veshur "për jazë" (për zî) mes e lart pasi i kish vdekur burri, e me të bardha poshtë për të respektuar veshjen e çelët për kremtimin e emrit të nipit, Zefit, sipas zakonit.

9) â bindë dreqi: e morën vesh të gjithë, ndodhi hataja.

10) brima: kuja, ulërimat.

11) dreshta: u druajta, pata frikë.

dava gjâ. Duket se kanë ndie kapakët tue u çilë e janë largue, pse nisi prap shamata, por mâ larg. Më duket edhe se jan rrahë! Deri te un vinte zhurma e shputave. Dreshta¹¹⁾ me dalë, kallzoi të drejtën! Shka më duhet? Sot nadje jam çue heret e kam gjetë shêje gjakut për tokë brî murit të kopshtit të Filip Golëmit.

- Shka po kallzon! – tha Drandja, êmtja e babës qi foli edhe mâ parë. – Po a u muer vesht se shka ka ndodhë?

Grát tjera, me veshë të hapun, pritshin pa marrë frymë fjalët e Patukut.

- Për Zotin, Drando, na, njikaq shêji i gjakut për tokë. E kam pá vetë me njikta sy! Shkova tue pvetë, me marifet, e dikush më kallzoi se bash n'at kohë, qi kam ndie un shputat, janë ndie edhe dy pushkë. Un s'i kam ndie, pse me rrëjtë? Çue, pra, ishem, si kallzova. Por do të kenë rá në të sjellun të rrugës, tamam te muri i Filip Golëmit. Do të ketë mbetë dikush i varruem.

- Po kush se? – pyeti Zefi, plot kureshtë.

- S'dij... Por tash merret vesht. S'rri gjâ mshefët. E gzosh¹²⁾ për shum mot.

- Thae se ké ndie një zâ grueje, a më bâhet? – ia nisi Drandja qi e pyette Patukun lirisht pse e kishte do të folun me të.

- E kam ndie, por dhe me duket se...

Hynë do miq tjerë. Patuku u çue.

- A ka ndoj të re? – pyeti Zefi.

- S'dij – përgjegji njâni prej vizituesve. – Po flitet se mbrâmë janë ndie do pushkë në rrugicën e Kezenajve.

- Thonë – ia priti një tjetër – se dishka aty la ndodhë. Duket se ka mbetë e plagueme një grue.

- Po kush?

- Kush mundet me kënë? ndoj rrugaçe, por. N'at kohë natet grát e ndershme janë ndër shtëpija – gjikoi me zâ të prém Drandja.

Miqt s'dijten apo s'deshtën me kallzue mâ gjatë. Pinë kafën e rakín tue ia urue Zefit êmnin edhe u nisen. Sa dolën ata për deret oborrit, arrijtën Loro Shegori e Hilush Vilza, dy shokët e padám.

12) e gzosh: e gëzofsh (ditën e emrit).

Zefi kërkoi lajme prej tyne. Hilushi po e ndëgjonte aty për të parën herë at fjalë e prandëj s' dijtë me kallzue gjâ; Lorja kishte marrë vesht se dy vetë ishin zânë natën për shkak të një grueje e se njëni sish mbet i plagosun, por ëmna s' dijtë a s' desht me përmendë.

Krisi dera. Agostina, motra e martueme e Zefit, shikoi prej xhamave të dritores poshtë n' oborr e bân:

- Tash kena me marrë vesht mirë. Po vjen Bob Rrùkulli.

- Bobi njifej në Shkodër si gjuetar lajmesh. I pari i të gjithve mirrte vesht çdo të re qi niste me qarkullue. As ndodhja mâ e vogël s' i shpëtonte. Sa hyni, u pá në fytyrë se kishte mjaft shka me tregue.

- Ele, Bob, ç' po thonë për pushkët e mbrâmëshme?

- Shumica flasin kot. Un e di punën taman.

- Hâ, pra, na kallzo se plasme m' e marrë vesht.

Bob me mzi ç' priti me shprazë thesin.¹³⁾

- Ka mbetë i plaguem Luigj Flîza...

- Luigji? – u çuditen grát.

- Luigji, po.

- E prej kuj?

- Këtë s' e din kurrkush m' e kallzue. Veç dihet se për shkak të një vajzës...

- Vajza a ishte aty mbrâmë?

- Thonë se po. Nji, qi ka dritoret e shtëpis n' at rrugacë, ia ndieu zânin.

- Po kush âsht ajo vajzë? A bân m' e dijtë? – pyeti Zefi.

Bobi piu gotën e rakís edhe u ngrejt në minder tue çue vetullat përpjetë si të donte t' ipte me kuptue se s' mujte kurrsesi të flasi mâ gjatë. Por e vërteta ishte se ai, mâ gjatë, kurgjâ s' dinte.

- Shka po na duhet m' e dijtë? – foli Drandja, qi pëlsitte me marrë vesht ëmnin e asaj.

- Thonë se Luigjin e ka gjuejtë vllau i vajzës por ia ka njitë¹⁴⁾ lét.

- Shyqyr Zotit, duhet me thânë, qi s' paska varrë të rândë – tha Liza.

- Po a kje kush sot nadje m' e pá Luigjin në shtëpi? – pyeti Zefi.

13) me shprazë thesin: shprehje shkodrane për atë që gënjen pamasë.

14) ia ka njitë: i ka shtënë, e ka plagosur.

- Tash due me dalë e m'e marrë vesht – përgjegji Bob Rrùkulli. Zefi e përsolli deri ke dera e oborrit. Para se të dilte, prap e pyeti:

- Kush ishte ajo vajza?

Bobi, pa e shikue ndër sy, bân:

- Lêne mâ mirë. S'e dij me siguri.

- E iku.

- A ta kallzoi êmnin e vajzës? – e pyetën grát Zefin sa u ngjit nalt.

- Jo. S'kje punë me ia nxjerrë.

Tjerë miq erdhën, pinë kafe e duhan tue bisedue, bânë urimet e u nisen. Por askush s'dinte mâ tepër, veç aqë. I fundmi, para drekës, qi zotní Rroku, fqîni, i cili diftoi sa u ul, tue shpupurishë zjarmin në tangar:¹⁵⁾

- Duket se kanë plague mbrâmë Luigj Flîzën para derës së shtëpis së vet. Luigji del përditë nadje në kafe, heret fort. Sot s'ka dalë; s'â dukë asnjifije. Nji shok i ka shkue në shtëpi me marrë vesht për të, por i kanë qitë fjalë te dera: s'â këtu! Duen m'e mbajtë mshefët. Edhe kanë arsyë. Ngatresia! Nji vajzë âsht e përzieme në kët punë.

- A dihet cila? – pyeti Zefi.

- Thonë për...

Shqyptoi êmnin e mbiêmnin e nji vajze.

- Ajo?! – u mrekullue Liza.

- Shka ndien nieri! – bân Katrina, e motra e Lizës.

- Pse po çuditëni? – ia priti Drandja. – Si kanë ardhë vaktet, gjithëshka mund të bâjë vakí. S'ka mbetë gjâ si motit.

- Keq! Keq! – përfundoi, tue u çue, zotní Rroku.

Kumbonët e mjesditës tingulluen qartas n'ajr kristaluer t'asaj dite të bukur marsi. Të gjithë u grumbulluen rreth tangarit n'odë të bukës. Gráve u qiten nga nji gotë rakí të fortë. Cuku, i biri i Katrinës e kushrini i Zefit, kallzoi shka kish marrë vesht jashtë. Ajo vajza (tue folë këto fjalë shikuen rrotull me pá mos po ndigjojnë motrat mâ të reja e vllau mâ i vogël i Zefit, por ai as ato s'ishin aty n'at ças) ajo vajza shkonte te Luigji. Natën para kish ardhun vllau i saj prej Tirane, vonë; marrë vesht punën, dalë e ruejtë derën e Luigjit edhe qitë

¹⁵⁾ tangar: mangall.

pushkë në këtë kur ky doli me të motrën e atij për m'e përsjellë natën kah shtëpia.

- Po shamata qi ka ndëgjue Patuk Dedgusha?

- Duket se janë shá një herë përpara e mbandej ai djali ka qitë në Luigjin – spjegoi Cuku.

II

Buka ishte gadi e u shtruen në sofër. Në krye të vëndit rrinte Zefi. N'e djathtë, dy êmtet e babës (dritë- pastë!), mbandej e âma. N'e rrëmaktë Cuku edhe Liza e Katrina. Në fund motrat e kushrinat e reja ardhë për ditë êmnit, edhe vllau me kushrij të vogjel.

- Mjaft faqe e zezë! – filloi Drandja; – djelt e konaqeve të mira m'u shnjertzue në këtë mënyrë...

- Lë, por pa nevojë... – shtoi Liza. – I ka lânë gjâ boll i ati. Vetëm edhe âsht. Pse s'martohet, këtë s'e marr vesht? Martoju, more kastigim,¹⁶⁾ mbasi ta ka bâ Zoti nafakë!¹⁷⁾

- S'e kishe mendue për Luigj Flîzën! – foli edhe Katrina. – M'âsht kënë dukë djalë i urtë...

- Eeeh, Katrinoooo! – ia priti Drandja. – Kanë zânë m'u shtë keta të rijt qí s'ké me ta.¹⁸⁾ Sa mâ shêjt qi të duket, aq mâ djall del.

- Joo, për Luigjin s'e kishte mendue sakt.

- Pse po çuditëni? – hyni në bisedë edhe Ganxhja, motra e Drandos.

- Luigji i ka gjâ axhës. A pak ka pasë bâ axha i tij-a? Ju jeni të rij e s'i dini.

- A thue ka ra n'erë policija? Pyeti Zefi Cukun.

- Me kënë un hyqymet¹⁹⁾ – ia nisi prap Liza, – a dini se shka bâj? S'kapem aspak me Luigjin, por me at... stërvinë...²⁰⁾

- Po thue bijën e...

- Po, pra. Pleh qi duhet hjekë. Ajo i ka të tâna fajet.

16) kastigim: *këtu*; ditëzi. Nga *it.* i ndëshkuar, i dënuar.

17) nafakë: fat, mbarë. l

8) qí s'ké me ta: që ç'ke me të.

19) hyqymet: *trq.* shtet.

20) stërvinë: kurvën.

- Po pse ajo? – pyeti Zefi ëmtën e vet.
- Po ajo e ka shkaktue punën.
- Shif, hallë, un e njoft at vajzën: s'është ashtu si thue ti. S'kam ndie kurr një fjalë të keqe për të, prej njerzve që e njofin mirë. Rreziku i saj që është e hijeshme edhe e mëçme. E të papunët i njesin bishta kot.
- Kot mos thuej – ndërhyti Agostina, motra e Zefit. – Mbrâmë në mjesnatë është kë në me Luigjin rrugave. Të duket punë e mirë kjo-a?
- Ka zënë marak²¹⁾ në Luigjin e ka shkue te ai – ia këthei Cuku që s'i matte fort fjalët.
- Ndoshta Luigji tash e merr – foli shpejt e shpejt Zefi me mbulue thânjën e papeshueme të Cukut.
- At... rrugaçe... m'e marrë i biri i Ndrejë Flizës? – fshâni me çudî Drandja. – Zot, o Zot ku kena vojte!
- Rrugache – kundrështoi Zefi – asaj s'mund i thohet: kjo është e para herë që dihet se ka miksi me dikë. Ndoshta fillon e mbaron me Luigjin. Atëherë rrugaçe nuk i thohet.
- Rrugache e stër-rrugaçe! – u nxë Liza që idhnohej lehtazi për çdo kundrështim. – Si me i thënë ndryshej...
- Po shka po na duhet në? – s'e la me vazhdue Ganxhja tue pá se biseda po kapërcente. – Na të shikojmë punët tona. Ti, njëherë, djalo, ma gëzofsh për shumë mot. Sot një vjet me një nuse.
- E këputën bisedën e plagosjes së Luigj Flizës.
- N'orën dy e gjymse pasdreke prap filluen vizitat.
- I pari që Tef Ballstani.
- Pushkë të bukur ka qitë ai djali, me kallzue të drejtën – tha, kur u hap biseda e ditës. – Ka ardhë prej Tiranet. S'e gjën të motrën në shtëpi. E âma mundohet m'e rrejtë tue i thënë se ka shkue me bûjtë te një shoqe. Ai kupton se dishka duen me i mshehë. Idhnohet, bërtet deri sa merr vesht. Del e i pret një orë, e dy, e tri. Në mjesnatë i shef tue dalë s'bashku. Edhe qet në Luigjin. S'ka: shqyptarçe duhet me thënë: ia lumsha!
- Po ku e ka plague a dihet?

21) Ka zënë marak: ka rënë në dashuri.

- Kurrkush s'din me kallzue. Luigj Flîza ka hupë. Në shtëpí të vet njëherë s'âsht. E dij prej nierit qi hîn e del te ata. Më ka bâ bé qi Luigji s'â në shtëpí. Duket se plumbat veçse e kanë gërdhishtë e kurrgjâ tjetër.

- Ka pështue mirë...

- Kam pá sot, para mjesdite, Pjetër Gurrmollën, mikun e Luigjit, tue folë me komiserin e policís. Sigurisht për me mbyllë kët punë.

Tef Ballstani shkoi.

Për një copë herë s'erdhi asnjí vizitë. Grát duelën n'odë të bukës.

- Asaj, asaj kishte bâ mirë vllau me i rá pushkë lules së ballit – ia bâni prap Liza.

- Ky muhabet ka fillue me na mërzhitë – tha Zefi; – ul e ço punën e Luigj Flîzës sot gjithditën. Mjaft mâ!

Kur ra dera, rrejshti i gráve u rendue si mbas moshe para rrjeshtit të ndëjseve n'odë të miqve, tri prej tyne me brandavrekë e tri veshë *ala franga*.

Erdhen tetë vetë përnjiherë në vizitë. Prap u rrah çáshtja e ditës. Nji mësues kallzoi: - S'âsht aspak e vërtetë qi ka qitë i vllai në Luigjin. Vllan e saj e kanë pá sot nadje në Tiranë. Ka dalë në zyrë si përditë. Jam pá me një nieri qi tash mbasdite erdhi prej Tirane e më kallzoi për të vllán e saj qi e ka lânë sot nadje atje. Ai me fluturue s'ka mujtë.²²⁾ Edhe mbrâmë â kënë në Tiranë, i vllai...

- Po atëherë kush e ka plague Luigjin?

- Ç'e dij? Mundet edhe qi Luigji s'âsht aspak i plaguem...

- Joo, sa për ketë, – pohoi njëni sish – mundem m'e vërtetue un. Sot nadje heret tue kalue kah rrugaca Kezanaj kam pá një doktor qi po delte andej. S'ka pasë ku me kënë njëti²³⁾ veç të Luigji.

- Po, xhanem, për i plaguem âsht. Por s'dihet se prej kuj...

Hyni Karlo Gjinaziu, kishte hjekë kapotën edhe e kishte varë në çardak para se me hy n'odë të miqve. Veshë me kujdesin mâ të madh, rrue e krue, me flokë të krehùn pá asnjí fije jashta vëndit, shëndritte

22) ...me fluturue s'ka mujtë...: *ndërto*; s'ka pasur mundësi të vinte nga Tirana kaq shpejt, sepse në mëngjes ishte atje dhe në mbrëmje ishte po në Tiranë, vetëm nëse do të fluturonte që të vinte në Shkodër dhe të kthehej.

23) njëti: gjetiu.

plot elegancë prej kâmbve deri në krye. Përshëndeti, sa kaloi prakun e derës, tue u ndalë një ças, me një të prirun të ballit, gjindet ndëjë rreth e rrotull; mbandej mësyni fill kah grát e ua mori dorën tue u përkulë me shtat e tue bâ një qëndrim të shkurtë para sejcilës; ia mori dorën edhe Zefit. Këtij s'i tha as "e gzofsh" as "për shumë mot" simbas zakonit, por "urime". Miqt i përshëndeti rishtas me një t'odës.

Tjerët heshtëshin, por askush nuk u ngrejt. Pritshin me ndëgjue shka po thotë ai djalë qi kish shpenzue gjymshën e pasunís së t'et përjashta.

- Si po jeni, zojë? – pyeti Gjinaziu Dranden, e cila iu përgjegji menjherë më një njerzi të posaçme. Karlton të gjithë e shajshin mbas sysh²⁵⁾ për mënyrat e tija të çmueshme, por para sysh të gjithë e nderojshin. Një prej vizituesve e pyeti:

- A keni marrë vesht gjâ, zotni Karlo, mbi këtë ngjarjen e rrugacës Kezenaj?

Djaloshi elegant thithi mâ parë cingaren qi ia ndezi Zefi, tue i mbajhtë në heshtje të gjithë me sy kah ai, e mbrapa bisedoi:

- Këtu çuditen e mrekullohen gjindja për kurrigjâ send. Përjashta këso punësh ndodhin përditë edhe askush nuk interesohet për to. Në fund të fundit shka ka ndodhë? Shka ka ndodhë, për m'u interesue të gjithë kaq fort? Kurrigjâ në dyrnjâ. Një shkenë xhelozije. S'po tham: për pak kjo shkenë qesharake xhelozije kje tue mbarue në një tragjedi pasjonale, por ajo vajza duket se nuk âsht mësue m'e përdorë revolverin ashtu si e përdorin vajzat përjashta qi, kur qesin, njesin.²⁶⁾

- Po pse? – pyetën dy tre s'bashku: a vajza ka qitë-a?

- Merret vesht: vajza. Luigji flyrtote me tëne. Këtë e lajmojnë se ai natën vepron krejt ndryshe prej fjalve qi i flitte asaj ditën. Informohet mirë; i kallzojnë si mundet me vërtetue traktin e së dashunit' del e e pret, e shef tue përsjellë një grue tjetër edhe pam, pam...

- Kështu paska kënë puna! – bâni Liza.

24) t'epër: të sipërm.

25) mbas sysh: pas krahëve.

26) kur qesin njesin: po e nxorren (armën) qellojnë.

- Si urdhnon, zojë. Ka dftue energji ajo vajza, me kallzue të drejtën. Mue gjesti i saj më pëlqen.

- Atëherë dy grá e një trim, jo dy trima e një vajzë.

- Mjaft turp për të birin e Ndrek Flízës m'u futë në këso pyjesh²⁷⁾—gjikoi Drandja.

- Jo, zojë, pse? Psyka²⁸⁾ e nierit ásh t e çuditshme. Luigji sigurisht e don me shpirt at vajzën. Tash qi ajo ka qitë në të ka m'e dashtë edhe mâ tepër.

- Po pse shkote me at tjetrën at'herë?

- Thaçë, psyka e jonë ásh t e çudiçme. I ka dashte të dyja. Ásh t rritë përjashta. Moj Katrinë. Njikshtu janë të rijt e soçëm — e ngushulloi Agostina.

Edhe vizituesit tjerë qi erdhën pohuen fjalët e Karlo Gjinaziut. Vajza kishte qitë. U muer vesht edhe êmni i asaj grues tjetër. Kaq mâ u dha e u muer gjith ditën mbi at ndodhje saqi Zefi në mbrâmje i mërzitun e i shurdhuem me mzi ç'priti m'u lirue prej miqve të fundëm e me mbyllë derën e oborrit.

- Tash s'vjen mâ kush — tha: — ásh t vonë.

- Kur, qe, krisi dera.

- Po tash kush â?

- Cuku do të jët.

Ishin mbledhë të gjithë n'odë të bukës rreth tangarit. Zefi po u lëshonte një sy kartave urimi qi i suell letër — përdási.²⁹⁾

- Shpejt delni se ka ardhë Luigj Flíza.

- Kush? — këlthitne të gjith me fytyra kah shegerti.

- Luigj Flíza, pra, po ju tham! Ka ardhë për êmën.

Qëndruen do kohë si të hutuem tue shikue pa folë njâni tjetrin e mbandej Zefi e grát duelën në çardak. Luigj Flíza, lânë në krye të shkallës prej shegertit, ishte drejtue vetë kah oda e miqve, kishte çue flakën e ulun të kandilit me vojquri, kishte marrë e ndezë vetë.

27) këso pyjesh: (përzihet) në këto çështje.

28) psyka: psikika. Më sipër Karloja përdor *flyrtoi*, si i shëtitur në perëndim.

29) letër — përdási: postieri.

cingaren edhe po pritte qetisht ndëjë në minder atë qi kremtonte at ditë ëmnin.

U ngrëh në kâmbë e ua mori dorën gráve qi e shikojshin, syt mbushë me çudín mâ të madhë. Ata e shqyrtojshin me sy gjithkah: shëndosh si molla në fytyrë, asnji shëj të keqe në trup.

Ai prap u ul, kadalë, pa u tundë e pa u kujtue për shqetësim të gjithë atyne qi i rrijsin kundruell tue pritë paduerueshëm fjalën e tij.

Tha:

- Më fal se kam ardhë pak vonë, por mbrâmë...

- Mbrâmë? – s'mujt m'u durue pa përsritë Zefi, me shpírt pèzull në flakë të kureshtës. Grát ngrehen me gjoks e me fytyra kah heroji i ditës.

- ... mbramë kam bûjtë në Bushat e sot nadje heret pa dalë drita i jam njëjtë malit të Kakarriqit për me zânë fëllanzâ me leq. S'ka një orë qi jam këthye: sa shkova m'u lá e m'u ndrrue. Sado vonë, thaçë, po shkoj e ia pí kafen.

Zefi tepër i mrekulluem harroi m'e falnderue. Ai u kujtue për çudín shpërthyesë qi shkruhej në fytyrë të Zefit edhe, tue mendue se ia gjet shkakun, vazhdoi tue buzqeshë:

- Pse po çuditësh? Âsht një send shumë interesant... Kafazi me fëllanzë mbrëndë mbulohet me pecë të zezë e këndon aty fëllanza pajadâ.³¹⁾ Mashkujt mblidhen si të hutuem e, tue u avitë gjithënji mâ tepër e mâ tepër mbas zânit të saj, bijnë ndër leq të ngrehun rreth e rreth. Interesant, ás?

“Nji ngjarje në rrugën Kezenaj” është një novelë që ka si temë qëndrore, përhapjen e thasheshemeve në qytet. Koliqi është i pari në letërsinë shqipe që zhvillon një novelë bazuar kryekëput te thashethemet.

Kjo ndodh në ditën e emrit dhe në shtëpinë Zefit, që sipas traditës pret miqtë në kremten e Shën Jozefit, më 19 mars. Ky kremtim sipas

30) trumhasun: tromaksur, trembur shumë.

31) pajadâ: pandërprerë.

Kishës Katolike përkujton ditën e punëtorëve dhe të bashkëshortëve, pikërisht në ditën kur shpërthejnë thashethemet më të bujshme të Shkodrës. Ditë e cila është zgjedhur simbolikisht dhe ironikisht nga autori, për të rrëfyer mjedisin djerraditë dhe që ende s'e ka shkundur pluhurin social oriental (benevrekët bashkëjetojnë me veshjet *ala franga*) dhe në qëndrimin ndaj punës. Fantazia dhe realiteti këtu bëhen njësh në gojën e personazheve fanatikë e konsumatorë ngjarjesh erotike të reja, madje kemi dhe një "gjuetar lajmesh" të specializuar si Bob Rrëkulli që do shfaqet sërish në novelën "Djepi Arit". Aty, Bobi, nga "gjuetar" do të bëhet prë e pasionit të tij.

Nga kjo novelë janë ndikuar më pas, edhe shkrimtarë të tjerë shqiptarë duke rimarrë deri diku stilin sarkastik të Koliqit, gjithsesi duke e transferuar mjedisin thashethemor nga veriu drejt Tiranës dhe jugut.

Nji ditë prej ditsh...

Zinte një vënd në vete, aty në pijetore të Simës, e verës pinte mastikë të zbardhueme me uj, dimnit rakí të butë. Ky, pushimi i tij, mbas mundit të ditës.

Ishte ajo pijetore puntorësh, me tavan t'ulët, e ngushtë dhe e gjatë, plot me një erë të fortë pijeje s'ufullueme. Në fund, afër banaku, disa lojshin letrash tue shpërthye hove hove në britma të therëshme. Mâ e shumta pijshin në heshtje, tue shijue me mirakandje mastikën e rakín qi shutitë për dy tri orë halle e kujdese dhe shkurton një pjesë të jetës.

Fytyra te reja rrallë shifeshin aty; gjithmonë njata ishin e mirrshin sejcili vendin e shënuem prej zakonit. Zeshkani, qi ia niste kângës mâ i pari, rrinte atje në fund afër lojtarësh. Kur bisedonte ia çante kryet të gjithve. Sa niste me këndue, të gjith i kënaqte. Por, aty mbrëndë mâ fort këndojshin se bisedojshin. Për këtë arsye sidomos Keli e pelqente at pijetore.

Zeshkani, me gjoks leshatak të zbulueme, dalë nga këmisha e shkyeme, mbështette brrylin në tryezë e faqen e djathtë në shuplakë të dorës, edhe mirrte varg ato kângë tona plot ankim dashunuer e plot mall lumnije.

Tjerët e ndëgjoishin, sejcili tue u ndry në një ândërr të vet, tue kërkue harresën e një mjerimi, tue dëshirue plotësimin e një shprese. Kângatari siellte gojën kah ata puntorë të lodhun e derdhte, me at zâ të plot e të përmallshëm, ngushullim muzikuer. Mbi ato buzë të rîme¹⁾ me pije të dobët lulzoishin fjalë premdverore, karajfila e drandofille, dhe me mekâme²⁾ të thekëshme.

1) të rîme: të njomura.

2) mekâme të thekshme: këngë vaji që të rrënoqethin.

Keli, ndëjë në vete, shijonte kângën mâ fort se pijen. Ajo ia ndezte gjakun e ri të fuqíshëm, mâ fort se kjo. E bâte me ândrrue. Gjâna fare të pacaktueme. Njashtë, në mbrâmje, i pushonte trupi mbas mundit të ditës; aty i pushonte shpirti mbas mërzsís së punës.

Zâni i derdhun e i dridhun i zeshkanit zhelan reshte njomsí drandofillesh e haré bylbylash mbi shpirtin e tij plot et lumniye. Kânga e shkrînte në një shqetësim të hollë, në një dëshir të pacaktuem qí e mbajshin pëzull ndërmjet mallëngjimit e gëzimit. Dishka ishte në jetë qí ai ende s'njifte, dikush do të vinte me iu paraqitë si mishnimi i lumnis. Po kur? Kânga premtonte, pija i epte hov shpresës. Nji perde do të binte e atëherë ai do të shifte sêndin e çmueshëm, ndiesín e panjoftun qí do t'ia bâte mâ të pasun jetën. Pritte... Kânga qí kumbonte në mbrâmje aty në pijetore të Simës ia qindiste at pritje me ândrra të freskta e me mëndime plot dritë.

E dita e tij erdhi, ai ia këputi shpirtin copë copë si këputet krândja³⁾ e thatë prej një dore idhnake. Lumnija kaloi mbi të, nalt, teper nalt, si kalojnë hyllsít në paprekmenín e firmamentit.

Edhe at ditë u hodh nga e shtruemja në të zbardhun të dritës, pa u ngí mirë me gjumë. Doli n'oborr, mbushi uj në pus edhe u lá faqesh tue e qitë ujin prej kovës vû në zgrip të rrasës së pusit. Ashtu i freskuem, veshi setrën e punës, të tânë dânga⁴⁾ bojnash, mori nën sqetull brushat e modelet letrash, e u nis në punë.

Ke furrтари, në krye të rrugës së vet, bleu një frangjollë dhe eci tue e kafshue.

Kur s'i mungonte puna, ishte i kënaqun. Kënd me mbajtë së kishte. Qyqe vetëm në botë, me do ilaká të largët qí nuk e afrojshin. I ri, i shëndoshët, i papritueshëm, mjeshtër në zanatin e vet, punë gjënte përherë edhe paguhej mirë.

At ditë ishte thirrur me lye çardakun në shtëpí të Pjetër Vallnis. Sa mbërijti, rrogtari⁵⁾ i prîni nalt edhe i solli një shkallë. Keli, si përgatiti bojnat, nisi me i ra mureve në brushë.

Shtëpija e hapët heshte. Keli për të parën herë punonte aty.

3) krândja: degë e hollë. 4) dânga: njolla.

5) rrogtari: shërbyesi.

Çardaku i madh, i freskët, me dyer t'odave anash, mbushej përherë
mâ tepër me dritë, të cilën kanarinat ndër flantiktha⁶⁾ varë në tavan e
përhëndetshin me çërrcërrime gazmore. Dielli u çue e mori dhén.
Keli s'ndëgjonte asnji levizje ndër oda të përmbrendëshme.

- Ku janë këta gjind?

- Nisi me e ngacmue një kureshtë e pazakonshme. Pa u habitë në
punë, tue lye shpejt e mirë, si pak kush dinte ndër bojnaxhij, veshin
e mbante gjithënji të ngrehun n'at heshtje të mysterëshme qi zotnonte
në çardak e n'oborr ku hapeshin dritoret e çardakut.

Rrogtari u duk e i solli kafe.

Ai zbriti nga shkalla e, në kâmbë, nisi me pí kadalë.

Nji ndër dyer të çardakut u çel. Doli një vajzë. Kishte një fytyrë të
bardhë, të lëmuet, – qi gjumi pushues i mëngjesit njomsonte gjithënji
me âmbëlsín e qetë të vet si voesa qi rîn⁷⁾ lulen, – edhe dy sy të zez,
të thellë qi u drejtuen në një ças të vetëm kah puntori. Shikoi e tha:

- Puna e mbarë.

U zhduk në një derë tjetër.

Keli hypte prap maje shkallës për me vazhdue punën. Ndieu brushën
e kapi një plogtí, një padurim i paspjegueshëm. Prap zbriti e, gjá qi i
ndodhte fort rrallë në punë, nisi me mbështjellë një cingare tue u
mbështetë për shkallë.

Si një idhnim i shurdhët, si një pezëm i turrshëm i gufojshin
përmbrenda e u ngjitshin për me ia lidhë nye fytyrën.

E pushtoi befas një deshir vaji.

Në paqin e qartë t'atij çardaku pluskojshin shfrimet kumbore të
kanarinave. Të lum, ata njerz qi jetofshin aty!

E përtrîni me mend të pámit e mâparshëm. Një derë hapet edhe
hollake, e ndrejtë, e zhdërvjelltë del ajo. Kapërcen çardakun prej një
dere në tjetrën me at hap zotnuer, të sigurtë, qi kanë vajzat shtëpijake
në shtëpí të tyne. Ajo fytyrë! E kthiellët, e freskët, lá sigurisht
njatëherë me uj pusi qi s'ia hoq krejt një habí t'âmbël të
përgjumëshme. Ai zâ! I ulët, muzikuer kishte kumbue n'urim të
zakonshëm.

6) flantiktha: kafaze. 7) rîn: freskon.

Të gjitha këto sênde vroi Keli n'at kalim të shpejtë.

Gjakun e kishte të tânë pezëm.

Po, n'at shikim të kulluet qi ajo hodhi një ças mbi të; n'at urim të njerzishëm qi ajo i drejtoi tue kalue, shifej qartas – kështu i gitej Kelit nemòse – se ajo s'e njehte njeri, por puntuer. Ai shikim binte si prej së nalti, ai zâ kumbonte si prej së largu.

Keli u shkund. U çudit për këto mendime e shau veten. Fiku cingaren e u vû në punë me hov. Por edhe ky hov iu këput mbas pak kohe. Tue sjellë brushën vûni roe se krejt shiset e tija ngreheshin në pritje të një zhurme të lehtë. Pritte me zëmër pëzull të hapej rishtas ndonji prej atyne dyerve për rreth.

Por ranë kumbonët e mjesditës e kurrkush nuk luejti në çardak. Keli la punën e doli.

Këthei mâ heret se zakonisht në punë, me shpresë të mshefun ta shifte prap. Pa pí asnji cirkë rakije ishte si i dejun. E tremben ndiesinat e reja, të paprituna, qi mungullojshin⁹⁾ mbrênda tij. Deshiroi m'u lëshue në valë të kângës së zeshkanit. Iu ngjat ardhja e mbrâmes.

Me mllef e luente brushën, me rreptësi ia lëshonte bojën përdes.

Papritmas iu ngrî dora: Prigjoi me të tânë fuqin e shpirtit.

Zhegu po mbaronte. Drita e diellit kish ardhun tue u sjellë rrotull në dysheme të çardakut dhe asnji zâ, asnji kumbim nëpër shtëpí. Për orë e orë të gjata puntori deshiroi një krisëm të vogël, një zâ sado të thellë mbrênda odave, një hap sado t'ikëshëm mbas atyne dyerve përherë të mbsheluna.¹⁰⁾

E, tashti, kur mâ pak e pritte, qe, jehuen do zâne grásh, e shka e bâni m'u dridhë fund e maje, një gaz i gjatë, i freskët, kristaluer. Por asnji derë s'u çel.

Edhe pak i mbette me mbarue krejt punën.

Nji trishtim dërmues e kaploi. Me dalë e mos me këthye mâ kurr n'at çardak të paqët? Me dalë pa e pá edhe njëherë derën tue u hapë e atë tue ecë mbi ato drrasa?

8) zuni mënd e shise: nisi të mendojë e të shohë

9) mungullojshin: mbinin.

10) mbsheluna: mbyllura.

Zêmra i ndrydhej tue vrue¹¹⁾ diellin kah po largohej pullazeve, tue mendue mbrâmjen qi po afrohej. Makar ta shifte edhe njiherë! Ta shifte edhe njiherë...

Do hapa të lehtë tingulluen. Nji derë luejti. Ai solli kryet. S'pau gjâ, por ndëgjoi zânin qi i bâni urimin mëngjesuer tue thânë:

- Jo. Aty âsht: s'ka mbarue.

- Kuptoi. Pritshin qi ai të dilte për me ardhë aty në çardak. Mblodhi brushat e teshat e tjera e u bâ gadi m'u nisë. E therte mbrëndë nji trishtim i mortëshëm.

Tregimi "Nji dit prej ditsh..." trajton një nga temat sociale të parapëlqyera nga Koliqi. Ai kërkon një strukturë më humane ndërmjet shtresave të qytetarëve. Keli një bojaxhi që jetonte i vetëm, ka përfutur ndjesi të holla, por në punë e sipër te shtëpia e tregtarit Pjetër Vallnia zbulon se prania e tij nuk duhet të kapërcejë statusin e punëtorit. Lumturia e punës i kthehet në një ankth ekzistencial. Personaliteti i Kelit merr një krisje të pakthyeshme. Klasat sociale kristalizojnë distancat ndërsa tregimtari merr përsipër rolin e rregullatorit. Punëtorët e Koliqi shpalosin edhe ata një botë të pasur poetike por u mungon akti dhe paraqiten tepër të brishtë si karaktere duke përfaqësuar si në këtë tregim fatalizmin.

11) vrue: vërejtur.

Lumnija

Nësa po shetitshin në oborr. Gjizela, ecte pak përpara, u ndal e pyeti befas Shotën:

- Deri tash, në jetën tande, në ç'rasë e ke ndie veten krejt të lume?

- Pyetja s'kishte kurrfarë lidhjet me bisedën e bâme deri atëherë, e cila siellej mbi punët e rangët¹⁾/ e përditëshme qi mbushin jetën e vajzave të reja. Por Shota nuk u çudit, pse e dinte qi heshtjet e shkurta të Gjizelës qitshin gjithmonë sênde të paprituna.

- Pse? – Përgjegji; – ku po të shkon mëndja?

Gjizela ishte ndalë afër një muri të mbuluem fund e maje me lule-mustak. N'at sfond gjethësh e lulesh shtati i saj spikatte plot harmoni vijash të holla e të lakueshme. Kaçurrelat e kështjët flakojshin rreth fytyrës qi dukej, n'at ças, si e përmbledhun në një mendim të vishtë. E Shota, me at sy vërejtës Shkodranje lé e rritë në vënd qi deshiron e përpiket të nxjerri mësim sa mâ të madh prej një shoqe të shetitun, admiroi e studjoi ngjyrat e prëmjen e petkut qi Gjizela kishte në shtat dhe mënyrën e kapjes së flokve të shkurtë, t'ujdisun lëmueshëm e përpikshëm ashtu si dijnë me ia ujdisë vetes vajzat qi kanë jetue shumë kohë përjashta.

- Nuk mban në mënd një kohë ase një ditë ase vetëm një ças qi ta kësht ndie veten krejt të lume?

- S'dij tash...

- Një rasë në të cilën shpirti ta ka shëndritë e t'është dridhë në një gzim të ri, të panjoftun?

- Kuptova. Më ka ndodhë, po.

1) rangët: punë shtëpiake.

- A po ma kallzon?

Shota ngurroi:

- S'është gjâ qi me t'interesue...

- Pse mos të m'interesojë?

- Mirë, pra.

Gjizela e shtëni krahun në krah të Shotës e dy shoqet ashtu të ngjituna vijuen shetitjen nëpër oborr ku vullajt errsojshin në diellin e lehtë të mëngjesit.

- Tash nja dy javë është mbushë vjeti. Ndoshta ke me më qeshë, ti qi je mësue përjashta me argtime shumë më të zgjedhuna, kur të tham se qejfi më i gjallë, i ëmi është me luejtë shrregullash.²⁾ Vjet, për gjithë mbrâmje, kah fundi i prillit, shkojshem këtu në kojshí ku mblidheshim disa të njoftun, burra grá djelm vajza. Lidhshim konopin për një degë mandí, njëni nesh hypte në shrregull e dikush vinte tue e hjedhë, nësa granija në një anë e mashkullija në tjetrën ia thojshin valles me të madhe. Një natë (nuk më hiqet mëndsh) erdh edhe një djalë qi nuk e kishem pá kurr përpara. Rrinte pak si i dâm shokësh, në një skâj, me gjithë qi trimat iu siellshin paprâ e i thojshin me këndue. Kur hypte ndonjâna vajzash në shrregull, e gërgitshin djalin edhe dojshin përdhuni me bâ të kapin bishtin e konopit për ta luejtë shrregullën poshtë e nalt. Ai u shëmângte tue qeshë. Dukej shumë i marëshëm.³⁾ M'erdhi rendi edhe mue me hypë në shrregull e un po zëjshem vënd mbi jestekë, kur, qe, ai më shikoi edhe bâni braf në kâmbë; mori konopin e u ul ndër gjûj në bar, kundrejt meje, tue fillue me më lëkundë. Trimat qeshen, grát pëshpëriten, un u kuqa. Ai më hidhtë kadalë si të dronte mos po rrëxohem. Dritat e vjerruna⁴⁾ për rreth e ndriçojshin në fytyrë. A e zën besë? Kurr në jetë tëme s'e dij veten më të lume se at natë, aty në shrregull, e hjedhun prej dorës s'atij djali qi i mbante syt e ngulun në mue. Ata sy më kërkujshin shpirtin. Sa mbaroi vallja, un zbrita shpejt e shpejt prej shrregullës, edhe shkova e u msheha mbas gráve, kaq drojshem mos po kujtohet ai ase tjerët për zëmër qi më rrihte me turr. Mbas asaj nate s'u duk

2) shrregull-ash: kolovajse. 3) marëshëm: i urtë.

4) vjerruna: varura.

mâ, as un mâ s'e kam pá. Edhe mbrapa më ka ardhë marre me pyetë për të kush është e ku gjindet.

- Maraku i parë, ás?

- Marak? S'dij a mund të thirret kështu.

Heshtën, tue vijue ecjen nëpër oborr të gjânë, e të dyja dukeshin në mendim.

- Kështu qi ti – bâni mbas një copet Gjizela – tash për tash nuk shef tjetër n'ëndërr veçse shregulla qi hidhen poshtë e përpjetë prej dorës së një djalit të ri, e kjo është lumnia e jote...

Shota s'u përgjegj, pak si e vrëme prej këtyne fjalve qi iu ngjã se përmbajshin një grimë ironi të hollë; u pendue vetimeveti qi shfaq shka ndrynte me zili të mshefun në skâjin e zëmres ku ruhen kujtimet e mendimet mã të dashuna.

Të ngjituna krah për krah, dy shoqet kishin arrijtë afër pusit, ku një vashë malsore, qi vinte ditën me punue n'at shtëpi, po mbushte uj.

Gjizela, si e torturueme prej një trilli qi s'e linte të qetë, e pyeti:

- Dalinë, a e ke ndie veten ndoi herë krejt të lume?

- Malsorja e re hapi syt e mëdhej, të zez e të shkëndijshëm. Kur u bind se zojusha pyetjen e bënte përnjimend e jo për tallje, buzqeshi e tha:

- E lume? Po s'është lumnia për mue, qi jam Malsore e shkretë, lum Gjizela; është për jû të dyja qi jeni zoja!

- Po pse? Buka e një millit jena të gjithë. Fol: kur t'u duk se kje me të vërtetë e lume?

- Ç'e dij un, e mjera?

- Mendò një fije. Të ka tokue ndoi herë me të këcyë zëmra në fyt prej gzimit?

- Jo, kurr, manà.⁵⁾

- Po, për një herë mund të tham se jam kënë sak e kënaqun edhe e lume sa s'bâhet.

- Kallzò.

Vasha, tue mbajtë kovën me duer mbi grykën e pusit, kallzoi:

5) manà: besa.

6) kondend: it. e kënaqur.

- Tata më ka fejue në djep. Burrin tēm s'e njof as dij gjā për tē, pse āsht turp me pvetē vajza për djalē. Por tash një ditē biseduen në shtëpī edhe thānē se ka marrē një gjak tē vjetēr edhe e levduen për pushkē tē bukur qī kish qitē. Un. Kallzoi tē drejtēn, u shendova⁷⁾ sa s'kā. Kjo punē e vonon martesēn, por s'm'erdh keq asnjī fije. Mendova: "Makar tash e dij qī kēnka trim"! e at ditē m'u mbush shpirti me gzim e me krenī.

Shota u shpērthye në gaz, por Gjizela ndēi mendueshēm e bāni:

- E marr vesht: do tē jēsh kēnē sakt e lume at ditē! Shota, mbasi shkoi Dalina me kovē uji në dorē, u suell prej shoqes:

- Po fol një herē edhe ti?

- Njatē, pra, jam tue mendue ka-herē.⁸⁾ Pyes kujtimet e mija e orvatem me gjetē çasin mā tē lum qī njofta mje sot.

- Edhe...?

- Edhe s'dij.

Vajza e shetitun heshti. Ecēn prap nëpër oborr. Papritmas Gjizela tha:

- Po, e dij.

- Tue shikue larg para saj tregoi si t'ishte tue folun me vete.

- Mora pjesē një natē, përjashta, në kërcimin qī epej në një villa në breg tē një liqēni tē bukur. Toilette-a e re qī kisha veshē më rrinte shum mirē e suksesi i ēm kje i math n'ato soirée.⁹⁾ S'mbet kavaljer pa ardhē tē më marri s'paku dy tri herē me vallzue. Lavdet mā tē mëdhaja un i korra at natē mbi tē gjitha zojat e zojushat pranē n'at kremtim. Gadi afēr dritet, lodhē prej qejfit, pranova me pushue në një odē qī zojusha e shtëpīs, shoqe e eme, pat mirsín me m'ofrue. Un u ula sa m'u pēshtetē pak e më këthye prap në valle. Por më mori gjumi. Sa kohē fjeta? As un s'dij. Vetēm një çiqirrim¹⁰⁾ i çuditshēm më zgjoi. Hapi syt e shoh dritēn n'odē edhe, n'at dritē tē bardhē, një dallndyshē, qī kishte hy prej dritores lânē çelē prej meje, po fluturote mbi mue tue cërrcërritē. A dīn si m'u bā? Si me pasē çelē syt në një

7) shendova: gëzova.

8) ka-herē: prej kohësh.

9) toilette: fr. fustan; soirée: mbrëmje (vallëzimi).

10) çiqirrim: cicërimë.

botë më të bukur, më të pastër. Nuk e zën besë sa gzim dikoka¹¹⁾ mbi mue ai fluturim i gjall, i freskët në bardhëni të mëngjesit. Ndëja pa luejtë tue e shikue, edhe e ndiejshem veten të lume, të lume sa s'ka. Dishrova me ndëjë gjithmonë shtrë me fytyrë përjetë, n'at odë të huej, tue shijue paqin e çuditshëm ku agimi e dalldyshja ëndshin një lumni të panjoftun për mue. E triumfi mondan i natës së mëparëshme më dukej qesharak, i pakrypë, i shprazët. Ai zgjim, ai zgjim, më bëni me njoftë vetëm për një ças si mund të jët lumnija.

- Shka? Ky, çasi më i lum qi pate?

Gjizela liroi krahun e lëmoi me të dyja duert kaçurrelat e vet si të donte me vërtetue a i kishte në vend, nësa përgjigjej me zë të largët:

- Ky.

“Lumnija” është një tregim që rreh një argument filozofik. Tre personazhet janë femra dhe secila prej tyre merr pjesë në disputacion duke sjellë edhe nga një shembull përkatës së përvojës së tyre personale mbi Lumturinë. Të trija vajzat shkodrane vijnë nga mjedise të ndryshme, Shota banon në Shkodër, Gjizela së shumti jashtë vendit dhe Dalina në Malësi. Karakteret e tyre përmtësohen nga shembujt që sjellin, përmes autorit, duke mos pasur asnjë shenjë të teorive të ndryshme filozofike dhe teologjike për një temë kaq subtile. Kuadrot e tyre të veçanta bashkohen në një pikë tek mbresat erotike që janë të përbashkëta, ndonëse Gjizela e sheh në mënyrë simbolike me anë të dallëndyshes që i përkujton vendlindjen. Dllrësia e rrëfimit gjithsesi nuk ka një përfundim për t'ia lënë lexuesit ta zhdrivillojnë më tej temën, pasi në diskutet filozofike më rëndësi ka parashtrimi i pyetjes sesa zhvillimi: “Ç'është lumturia?” do të pyeste sërish Koliqi.

11) dikoka: rridhka.

Hânë gjaku

Kishin harrue se ishte vonë. Në qiell të mbrâmjes s'mette mâ as mâ i lehti kujtim i tingujve të kumbonve prendimore. Nata me hije të bruzta kish nisun të mbulojë, larg, qytetin pikalasun me drita xhixhilluese e, afër, kodrat e Tepes të heshtuna. Ata ecshin në breg të Drinit, me një lodhje t'âmbël në shpirt e në trup.

Kur, qe, mbas një shelqje¹⁾ ujit të lumit, në breg t'andejshëm, u kujtuen se kish dalë një hânë e madhe, e verdhë me do dânga të kuqe.

Ai u ndal. Ndieu ajo ndoshta si një të përqethun tue rrëshqitë nëpër shtat të tij?

Pyeti, plot kujdes:

- Shka ke? Pse u trêmbe?

- S'u trêmba: u ndala me shikue hânën...

Ajo soditi rrollen e zjarhtë viganore, qi mashtronte syt tue u dukë jo mâ nalt se tridhetë kutë sipër Vukatanit.²⁾

- Hâna si gjithmonë...

- Jo, – murmuroi ai me zâ si të tretun – shif dângat e kuqe... S'âsht si hâna e zakonshme...

ajo ishte e mëndshme edh'e arsimueme, por plot bestytni si shumica e gravet. U dridh e u shtrëngue mâ fort për krah të tij:

- Ugurzezë, thue?

- Kushedi! Por janë marrina...

heshtën të dy për do kohë tue ecë mbi rânë të bregut, ku hapat s'bâjshin zhurmë. E para e tyne, hâna eci me ta, mbassi doli prej gëmbave të shelqes në qiell të hapun tue u ngjitë përherë mâ nalt.

1) shelqe: shelg.

2) tridhetë kutë sipër Vukatanit: tridhjetë metra mbi malin e Vukatanit në lindje

Por befas e kaploi vajzën një frigë e paspjegueshme. Ndoshta friga e asaj heshtjeje tepër të gjatë mbas fjalve të nxehta që deri atëherë ai i kish folun.

Bâni:

- Pse ma prishe këtë paq nate me friksime kote? Shetitet mirë nën këtë hânë të bukur e është e para herë që rrijmë bashkë, kaq vonë, jashta qytetit...

- Ajo suell ambëlsisht fytyrën prej tij tue ia kërkue syt, por ai kish humbun në një mendim të vetin, që s'ë lënte me ndjekë fjalët e saja. Vajza u sticue³⁾ e u ankue:

- A ndëgjove shka të thashë? Ku je me mënd? Pse s'u vën vesh fjalve që të tham?

Ai shkundi mendimet e përgjegji:

- Kurrgjâ: një kujtim i vjetër...

- Cili? Due m'ë dijtë!

- S'ke shka me dijtë... Kur ishëm fmij, pash një hânë si këtë e tashti m'u kujtue...

- Ku?

Ai, në vënd që me kallzue, tha:

- Të këthejmë; është vonë; tash po të bërtasin në shtëpi.

- I suellën shpinën hânës edhe ujit të Drinit; u drejtuen nëpër zall kah rruga e Qafë Hardhis⁴⁾ që çon në qytet. Nuk çilën gojë për shumë kohë. Ajo digjej në kureshtë me diktue rrymën e mendimeve që ia barshin⁵⁾/ larg mënden shokut të saj, por dronte me përsëritë pyetjen. Ishte aq i gatshëm ai ndër përgjegje ironike që, pa zbulue kurrgjâ të ndiesive të mbrëndshme, mbyllin pa apel bisedën! Pritte me paduresë kallximin e vetvetëshëm të tij. Por ai ecte mendueshëm tue heshtë.

Ajo s'u durue gjatë. Sa duelën prej ograjave mbë rrugë, iu suell:

- Elë? Ku e pae herën tjetër një hânë ksisoji?

- Ai këthei kryet me shikue prap hânën që tashti ndiqte ecjen e tyne për mbrapa, n'ë djathët. Pa ndalue ecjen, tregoi:

3) u sticue: u zemërua.

4) rruga e Qafë Hardhis: rrugë në afërsi të Shkodrës në lindje të saj, nga veriu ajo lidhet me Koplikun.

5) barshin: ia bartnin, degdisnin.

- Punë boshe. Nji herë në fmijní udhtova prej Podgoricet në Nikshiq të Malit të Zi. Atëherë udhtohej me omnibus.⁶⁾ Në nji ndalje pásh nji hânë të kuqe si këtë. Kurrjá tjetër.

Asaj i kërcyen dreqnit, por e ndaloi veten. S'kishte si me qënë aq e thjeshtë ajo ngjarje qi e mbylli papritmas në heshtje atje në breg të Drinit. Shoku ia këputte shkurt, pse s'donte me ia diftue përshtypjet e holla me të cilat sigurisht ajo ngjarje rrinte e rrethueme në kujtim të tij. Ajo e njifte mirfilli zilín e shokut për çdo ndiesí shkaktue nga kujtimet e fëmijnís, të cilat ai i ruente mbrënda vetes si nji visar të paçmueshëm larg kureshtës së kujdohit,⁷⁾ edhe të saj. Mbante për veti shijen e përmallëshme qi falin kujtimet e brishta e t'avullshme të kalesës. Fytyrën e vërtetë të shpirtit të vet, atë mâ të mirën, ai ia mshifte edhe asaj. Kjo gjâ, qi ajo qartas kuptonte, e mbushte me pëzëm. Ajo deshironte qi dashunija e tyne të kishte për themel besimin mâ të plotë ndër këshille.⁸⁾ Asnji skâj i botës së mbrëndshme të tyne s'do t'i mbetej i panjoftun as njânit as tjetrit. Pse mshifej ai mbas asaj heshtjeje? Ajo, me kryeneçsín e dashunorve, dau me dijtë. Bâni, me zâ fare të qetë:

- Vetëm kaq?

- Kaq.

- Sa vjetsh ishe ti?

- Qe me 1911, prandej un ishëm dhetë vjetsh.

- Si e mban mënd me kaq përpikní vjetin?

- Pse shi n'at vjet në Podgoricë dëgjova krismën e pushkëve ndër male të Hotit, ku luftojshin Malsorët tonë për liri.

Prap ecën në heshtje. Ajo rishtas pyeti me zâ t'ulët:

- Pse të bâni aq përshtypje ajo hânë e atëhershme?

- S'e dij. Në menden e njomë të fëmis lânë mbresë disa sende qi s'kanë randësi a nemðse s'kanë aqë sa me mbetun të pashlyeshme për të tânë jetën. Në paç kujtime fëmijnije, mund të vëjsh roe në to se mâ të dashunat e mâ të çuditshmet janë shi njato qi, me i kallzue, duken asgjâ.

6) omnibus: karroceri e madhe si kabinë tërhequr nga kuajt.

7) kujdohit: të kujtdo qoftë. 8) këshille: biseda.

Në zânin e tij, mâ të nxehtë e mâ të gjallë, ajo ndieu ngadhënjimin e vet. Kishte zgjue në të nevojën e këshillimit. Priti, pa ia pré fjalën, vazhdimin.

- Ti s'e njef âmbëlsín e dridhunj qi më rrëshqet në zëmër kur prirem plot hábí kah stina misterjoze e fëmijnis së kalueme. Ti çmon vetëm kohën e tashme, edhe je e përkulun me të gjitha deshoret tuja kah koha e ardhëshme...

- ... pse koha e tashme edhe ajo e ardhëshmja, për mue, je ti!

- Nejse. Un s'jam ende plak me moshë, por e ndiej veten të plakun në shpirt. Jeta e ime qe aqë e ndryshme, edhe aqë e dendun me ngjarje të pamendueme, sa qi më duket si me pasë në shpinë jo aqë vjet sa vërtë kam, por edhe një herë aqë. Jam plot kujtime si t'ishëm gjashtëdhetë vjetsh.

Vajza ia priti:

- Kjo prirje e jote shpirtnore me dashunue kalesën në shfaqjet e saja të largta e të zbëta, e m'u ndry mbrënda teje në një adhurim vetmitar, âsht një verigë qi të pengon në zhdrivillim⁹⁾ të cilsive të tuja. Këtë e kam vû roe mirë. E më fal qi po të flas çiltërisht. Kur të ndryhesh tepër shpesh si në një mareshtë,¹⁰⁾ ndër kujtime të kalesës, don me thënë se nuk beson n'ardhëmení...

- Nejse — ia këthei shoku: — shkon gjatë me të kundrështue. Këtë s'dij a e ke vû roe. Në zgjim të tyne të papritun, shkaktue nga sëndi mâ i vogël e i kotë, kujtimet e harrueme të fëmijnis na paraqitën të rrethueme në tisa të lylyvertë¹¹⁾ ândrre. Shka kishin syt tonë n'at moshë për me na u dukun bota e ngjyrat e saja mâ të gjalla; shumë mâ të gjalla se sot? Vëndi ku u ndal omnibusi. Ishte në breg të Moraçës... Ujnat e këtij lumi të rrëmbyeshëm rridhshin në fund të një gryke të ngushtë. Valët e tija të furishme na s'i shifshim sepse, atje në fund të shtratit të tyne, i mbulonte terri, po ndëgjojshim zhaurrimën e potërëshme të tyne. Si tash e mbaj mënd. Rreth e rrotull nesh rrijshim pëzull shkambije kërcnuese. M'u dukshin ato male si me pasë qënë shtângue dora e Perendís në rrotullim e në rrëxim. Edhe në breg të

9) zhdrivillim: përparim. 10) mareshtë: kopësht.

11) tisa të lylyvertë: tise ylberorë.

lumit në maje të një curri qi lëshohej pingul në greminë ku shungullojshin valët e tërbueme, mbaj qartas mënd se pash një lëndë sa gazepi,¹²⁾ rritë shtrembët, qi kish dukjen e një vigani të deshpëruem, n'e matun¹³⁾ m'u hjedhë në humnerë për me i ikë mjerimit të vet.

- Romantik! Salvator Rosa!¹⁴⁾

- Më qesh sa të dësh. Edhe pse s'dij m'e kallxue, e kam gjithënjë gjallë në kujtim at mbrâmje të shqetë në breg të Moraçës.

- Po hâna?

- Ishte në qiellin përtej Moraçës, n'e djathët t'asaj lânde me trup të shtrëmbët si vigâ garravaç.¹⁵⁾ E ngjyeme në një të kuq të murrmë si m'u pasë çue njetëherë prej një kënete gjaku. E, në dritë të saj, mbi një stom¹⁶⁾ brî rrugës sonë, u ngreh pa pritë pa kujtue një plakë e dërmueme prej moshe, flokë-shprishun e thatë në fytyrë e në shtat, malazeze banuese n'at vis. Çoi dorën kah hâna e vikati me zâ të shkyem: "Kukú për Malin e Zî! Kukú për gjithë botën qi ka m'u mbytë në gjak! Pushkët e Malsorve të Hotit, kanë me ndezë një zjarm qi, kukú, vonë e vonë do të shuhet! Ajo foli e foli gjat, por un s'mbaj mënd fjalë tjera.

- Me 1911 thae?

- Po. Sa herë në kohën e luftës i kam mendue ato fjalë të plakës.

- Çudî: paska pasun vërtë ndiesî profetike!

- S'e besoj. Popullsî e atyne krahinave thonë se hâna me dânga të kuqe bjen luftë. Plaka flitë mbas gojëdhânës. Rasa deshti qi të flitë shi në prakun e ngjarjeve të përgjakshme qi ndoqen at prendverë epopeje arbnore. Lufta e Tarabulluzit, dy luftat ballkanike, lufta botnore...

Mbas një heshtjeje sa grima ajo pyeti, tue u sjellun mbrapa mendueshëm me shikue rrollen ari të hânës qi gjithënjë kish do shëje të kuqlimta kah fundi:

12) sa gazepi: gjigande

13) n'e matun: thuajse.

14) Salvator Rosa: piktor italian i stilit barok (1615-1673). Përshkrimi në tregim ka ngjashmëri me tablonë "Arkadia" me një pemë mistike në plan të parë. Në autoportretin e tij shkroi "Midis heshtjes dhe të folurit, heshtja është më e mirë".

15) vigâ garravaç: vigan i kruspulluar.

16) stom: breg toke e ngritur në një shesh.

- Vetëm luftë paralajmon hâna e kuqe apo edhe të zeza tjera?
- S'e dij. Mue më përkujtohet figura e asaj plake në breg të Moraçës sa herë qi del kështu.
- A dron? – pyeti prap ajo tue u rrasë për të si me gjetë mproje në krah të tij.
- Atëherë dreshta. Fjalët e parafoljes pa dhâmbë në gojë ma mbushën shpirtin e njomë me një afsh të pamasë. Por tash, mjerisht, nuk drue mâ.
- Pse thue mjerisht? Mâ mirë mos me drashtë.
- Pse tashti shof se kam humbë krejt gjallnín e përshtypjeve. Nji hânë kuqalake pásh në fmijní e më ka mbetë e pashlyeme në mbamendje e prap edhe sot m'ep, tue e kujtue, nji të dridhun misterjosh. Tashti shofim shpesh herë ngjarje me shumë rëndësi dhe të nesërmen i harrojmë krejt. Nuk na ngacmon mâ kureshta hyjnore e moshës ari para sendeve të thjeshta por plot msheftësi të botës; tashti s'kemi mâ në shpirt tronditje të thella e s'dijmë as me gzue as m'u pikllue, as m'u trëmbë para nji hâne gjaku...
- Kishin arrijtun te Xhamija e Kuqe.¹⁷⁾ Vajza, tue e ngrehun kryet kah shoku qi ishte mâ i gjatë e tuë ia afrue buzët të veshi, pëshpëriti me zâ t'âmbël ku tingllonte nji kujdes i mshefun:
- Po me më dashtë mue a din?
- Ai ia lëshoi krahun e s'foli mâ.

“Hanë gjaku” trajton temën e dashurisë dhe të përsiatjeve të kundërta psikologjike që ndodhin te çifti i dashnorëve. Kjo novelë rimerr disa koncepte mistike dhe paranormale të teorive të K.G. Jungut, të cilin Koliqi e ka cituar shpesh në studimet e tija. Brenda kësaj teme ndërkallen përshkrimet e fëminisë së personazhit rrëfimtari që është tronditur nga lufta e Turqisë me shqiptarët dhe me Malin e Zi më pas. Por më tepër atij i ka lënë përshtypje një plakë profete malazeze që paratha luftën pasi dalloi shenjat e gjakut tek hëna. Duke përzier

17) Xhamija e Kuqe: në qendër të Shkodrës e shembur nga regjimi i E. Hoxhës. U rindërtua disa vjet më parë kundruall vendit ku ngrihej dikur.

simbologjinë tradicionale kozmike me ato realiste të shoqes së tij, atmosfera e tregimit shkon drejt moskuptimit të dashnorëve. Interpretimi i njollave tek hëna, sipas vajzës, parathotë mosrealizimin e dashurisë së saj. Vajza e shembëllen djalin me citatin e famshëm të Salvator Rosa-s: "Heshtja më e mirë se të folurit". Djemtë janë bij të Martit (luftës) dhe femrat bija të Venusit (dashurisë).

Djepi arit

Kjo novelë u kushtohet gjith atyne qi Bajrami përkundi në djepin ari të Fantazisë...

I

Nji Malsuer?

- Si urdhnon.

- A ka fjalë me mue a me tem át?

- I kallzova qi zotnija ka dalë në pazar e qi vetëm djali gjindet në shtëpí; më tha "flas edhe me djalín".

- A e njef kush ásht?

- S'e mbaj mend ta kemi pá ndojherë.

- Mirë; bjere këtu.

Rrogtari doli. Loro Shegori vazhdoi letrën qi po shkruente në makinë.

Hyni n'odë, sjellun prej rrogtarit, nji Malsuer shkurtalak, veshë me çakçirë¹⁾ e nji setër ushtarësh, në krye nji rubë të kuqe lidhë nye nën mjekërr, në dorë nji shkop të gjatë. U ndal afër derës. Lorja shkruente gjithënji, përngutshëm. Donte të mbarojë deri n'orën njimbëdhete letër-shkëmbimin tregtar të javës me vise të jashtme për me dalë në Treg të Madh të qytetit.

- T'u ngjatët jeta zotní – përshëndeti Malsori.

- T'u ngjatët me nderë – përgjegji Lorja, por vetëm kur mbaroi rrjeshtin çoi syt kah ai edh'e pyeti:

- Shka don, more daí, prej meje?

1) çakçirë: tirqe.

Ai nga dera eci edhe dy hapa mâ mbrëndë n'odë, hodhi syt për rrëshqit n'e djathët kah tryeza mbushë me teftërë ku po shkruente nëpuni i Shegorejve, këthei si vjedhtas kryet mbrapa e vrejti rrogтарin qi qëndronte me dorë në dorzë të derës edhe bâni:

- Pata një fjalë me zotnín tande.

- Lorja e shikonte, me gishta gjithënji ndër germa të makinës.

- Çfarë fjalet? Thuej.

Prap ai shikoi nëpunsin. Edhe rrogтарi doli, kur ai lëshoi syt në të për së dyti.

- Më fal se ké punë e po të trazoj, por deshta me i folë zotnís sate vetëm për vetëm.

Lorja i tha nëpunsit:

- Shko, Pashko, e pije një kafe andej edhe thueju ta na i sjellin dy këtu.

Iu largue makinës e iu afrue me ndëjse aty afër, ftoi edhe atë:

- Del.

Nxori kutín e cingareve edhe ia paraqiti Malsorit.

- S'e pij – tha ai.

Në majen e shkopit të gjatë qi kishte në dorë Lorja vûni roe një lëmue²⁾ e u kujtue se mbante Ramazanin.

- Po çfarë fjalet ke me mue, more daí?³⁾

- A jé djali i Mark Shegorit, ti?

- Njâj vetë. Pse?

- Qofsh shëndosh. Kam ardhë për një punë qi mundet me na qitë çirak⁴⁾të dyve.

- Me na qitë çirak? Po çfarë punet?

- Ti gjâ ké boll, shyqyr Zotit. Të ka kurdisë Perendija me të tâna të mirat. Edhe un, prej Zotit, s'jam keq. Por nieri s'ngihet kurr.

- ?!

- Tash disa dit siellem nepër Shkodër tue kërkue një burrë të ndershëm e të dijshëm. Edhe më duket se ndesha taman n'atë qi më lypet. A ké besë, zotní?

2) lëmue: limon, shenjë që Malësori agjiron gjatë Ramazanit.

3) daí: trin. 4) me na qitë çirak: me leverdi.

- Fol, prá, po të tham! – ia këputi shkurt Lorja padurueshëm.
- Paj s'po dij, zotní, kah m'e nisë fjalën. Due me ta çilë një punë qi ka me të lânë pa mend.

Lorja mâ u afrue. Filloi me ia zgjue kureshtën ai drej Malsorit.

- Dishka kam gjetë në një ograjë⁵⁾ temen. Do gjâna të kushtueshme.

- Lorja ia nguli syt. Shqyrtoi me kujdes at fytyrë qi i rrinte kundruell: fytyrë me hije të mirë, plot çilteri, burri t'urtë.

Malsori vijoi:

- Mos u mërzit se due me ta diftue mbarë e mbarë si më ndodhi. Tash do dit po mblidhshem gurë në krye të një ograje qi kam pak si larg shtëpis. Hëm dojshem me dliër tokën, hëm me i grumbullue gurt të tânë në një vënd për me goditë një mur. Edhe nâna punonte aty me mue. Kur, shka me të kallzue?!, më ndeshë ternagopi⁶⁾ në një teshë. Largoj dhën e gjë një rrasë të gjânë. Thras nânën me m'ardhë në ndihmë. Me njimijë zore e losim rrasën vëndit edhe shof, more lum zotnija, një gropë...

- Një gropë?!

- ...një gropë e madhe, qoftë për të mirë, sa dy herë kjo odë. Një shkallë guri ulej deri poshtë. Por ish terr. Çova nânën shpejt e shpejt në shtëpi me më prû një bishtuk. S'kam gojë me të diftue si e bâna, zotní. Baba em, rahmet pastë, më thote gjithmonë se nën kalá të Drishtit ka gjâna të kushtueshme gropue në dhë.

Lorja ndëgjonte me sy hapët. Shpirti i mvarej nga buza e Malsorit.

- A hîne aty mbrëndë?

- Po si s'hîna, zotní? Prit se po të kallzoi. Kur ma pruni nâna bishtukun, u ula kund një pesëdhetë kâmbë shkallë e... shka me pá!

Burri i Malsís i ra syve me dorë e shprehi me vizat e luejshme të fytyrës habín mâ çmeritëse. Lorja, të tânë vesh, gati sa s'harroi të mirrte frymë.

- Aty ka njerz gurit, aty ka qypa të mëdhaj mbushë me një pluhun të rândë qi shëndritë, ka stola florînit...

- Florînit?

5) ograjë: pjesë pylli me kullotë, pronë private.

6) ternagopi: *sll.* kazma.

- S'dij, shka me të kallzue mâ parë!

Lorja u përkul kah tregimtari me shtat, gati si të donte m'e ndihmue në tregim.

- Po, hâ, kallzò shka pae tjetër?

- Shka pàsh-a? s'dij, më turbullohet mëndja, zotní loci.⁷⁾ Tash i shef vetë kur të vjsh. Ka armë me dorza plot lajle, ka rrasa në mur me shkrola: në mjedis të mjedisit ka një karrigë, kaq të naltë, krejt e verdhë, mbërthye gjithkah me burma.⁸⁾ Pingul mbi të bjen prej s'nalti një kandil i bukur, s'kam pá!, vjerrë me sinxhirë atje në qemër. Edhe kandili krejt i verdhë. Mbandej në një skutuliq⁹⁾ ásht një djep arit, an'e kând i punuem.

Malsori heshti. Heshtte edhe Lorja, s'pari i hutuem prej atij përshkrimi të papritun visaresh, e mâ vonë i kapërthiem nga mendimet e ndiesinat e hovshme qi me mija iu linden përmbërnda.

Mori me hy rrogatari, tabakën me dy kafe në dorë.

- S'dona kafe; na lën rahat – i briti Lorja me zâ të marrun. Mbandej iu drejtue Malsorit edh'e pyeti:

- Po a i ké kallzue kuj tjetër shka po më kallzon mue?

- Të thaçë pâr zotní: kam ndêjë tue u sjellë tash mâ se një javë nepër Shkodër për me gjetë një nieri beset. Un jam i Malsuer i pa shkollë. Vetëm s'dij hiç shka me bâ. Ndore Zotit e tanden. Kam pëvetë e kam pëvetë. Kam mësy shtëpít tuej pse jeni zotnij të mirë e të marrun vesht si baba si ti. Kët punë nieri i gjallë në fytyrë të tokës s'e din veç un e ti e nâna e eme...

Lorja u çue në kâmbë e filloi me iu endë poshtë e nalt odës. S'e zënte vëndi vënd.

Befas një dyshim ia terratisi shpresat e mëdhaja qi i flakojshin përmbërnda. U ndal para Malsorit edh'e zamariti¹⁰⁾ ftoftas. Por, jo. Shprehja e asaj fytyrë të qetë, drita e thjeshtë e atyne syve ia zhदारitën dyshimin. Ishte e vërtetë. As ândërr e kândëshme qi tretë ndër avuj të zgjimit mëngjesuer, as ngjarje e lexueme në një romanx, por punë e vërtet! Nafaka, zojë bishtnore, me një karvan

7) zotni loci: lum miku. 8) burma: vida.

9) skutuliq: skutë e vogël. 10) zamariti: e zhbiroi.

visaresh kishte trokllitë vërbtas në derë të tij. Lypej, veç, një drejtim i shpejtë, i matun, i urtë veprimesh. Prap u ndal para burrit që rrinte tue i marrë erë lëmonit në majen e shkopit edhe foli:

- Ti e merr vesht, more daí, që këtë zbulim s' duhet ta dije kurrkush. Po ranë n' erë njerzit e qeverís, të lënë pa gjá. Pa gjá. Pa gjá, për Zotin! T' i marrin të tana. Ke báz shumë mirë që erdhe të na. Kjo áisht një punë që vetëm s' mund ta kryejsh. Êe? A të mbushet mëndja që vetëm s' mund e kryejsh? Edhe, po të tham, ke ndeshë sakt në njerz të ndershëm. Qe, besa e Zotit: Çfarë do fitimi që të dali prej gjánave të gjetuna, do ta dajmë për gjysë.

E Lorja i dha dorën. Tjetri tha:

- Ndore Zotit e tanden.

E vijoi:

- Tash më mëso si me punue.

Djali rishtas iu end poshtë e naltë odës. I fluturonte mëndja gjithkah: s' mujte m' e përqandruë në një vënd. Mendime udhtimesh nëpër dét, hotelesh luksí, automobilash, argtimesh, grásh. Sa, sa mund kapej vlëra e atyne gjánave të vjetra? humbi në një gjire¹¹⁾ shifrash. Por s' duhej m' u habit. Lypej veprim i shpejtë. U këthye te Malsori edhe prap u ul ndëjun.

- Po më kallzò edhe një herë shka pae aty mbrëndë?

Ai prap ia njehi gjánat e çmueshme që përmbante qelija e nëndhëshme.

Sa qypa janë?

Katërmbëdhetë. Ta mëdhaj gati sa un në kâmbë.

- Po a e shtëne dorën thellë?

- Jo, por përsipër kanë një pluhun si të verdhë.

- Ar?

- S' di shka me të thënë.

- Po tjetër shka ká, veç sendeve që më kallzove?

- Ka gjithëshka. Áisht një njeri gurit mâ i gjatë se tjerët. Mbas atij kam gjetë një derë hekurit.

11) gjire: vurbull.

- A e ke çilë?
- Ditën e parë, dreshta. Por e kam çilë mbas dy ditsh.
- E shka pae?
- Me të marrë mnera,¹²⁾ zotní. S'kam hî mbrëndë, por prej deret pash një odë, një shtatë herë mâ e madhe se e para, të tânë rreth e përçark me shtylla mërmerit, e me njerz gurit rreshtue andej e këtej, e me karrigë punue për bukurí, e me gjithëshka.
- Arit, karrigat?
- S'e dij. S'jam avitë.
- Po pse s'e ke prû një dreq mostret? Shkado me pasë marrë me veti.
- Na jena gjind e pa dije, zotní. Nânën e kapë hataja kur hî aty mbrëndë. M'i qet bënát ku të jén mâ të mëdhaja tue më porositë mos me prekë gjá. Thotë se ato gjâna janë amanete të dekunsh e se i ruejnë orët. Dron se orët më shitojnë¹³⁾ me vû dorë në to.
- Prralla! Shikò këtu: për sa sahat mbërríhet te shtëpia e jote?
- Për dy sahat, për dy sahat e gjysë.
- Mirë. Tashti nisu fill e më bje një mostër, të shofim shka janë ato gjâna qi gjete: ar a serm a shka...
- Un po shkoj edhe njitesh, në daç, por ditën tham se s'bajmë mirë me i marrë. I marr sundte sa t'erret. Kam edhe do punë në pazar.
- Lëni punët tjera. Në kryejshim këtë qi kemi për doresh, do bajmë pallë e s'po punojmë mâ se të jena gjallë...
- Si urdhnon, zotní, po kam dá orok¹⁴⁾ me njânin e më pret.
- Me ké? – pyeti djali me një tingull dyshimi në zâ.
- Jo, me një shok temin. Për atje, nisem mbas yftarit e sundte sado vonë këthej me mostra. Tash po i fus në thasë të qymyrit. Po ta bie një barrë qymyr.
- Bjer sa të duesh. Po shka po merr se, për mostër?
- Po ia hjeqi një copë, në mujsha, kandilit. Po të bie edhe burmat e karrigës. Po shof edhe a kam si ia marr një copë djepit.

12) mnera: frika, tmerr.

13) orët më shitojnë: sipas bestytisë mitike Orët e ngurrojnë (ngrijnë) atë që i sheh.

14) dá orok: kam lënë orar takimi.

- Jo, jo: djepin mos e përkit. Por shtëne dorën thellë ndër qypa e shif a ka gjâ tjetër nën at pluhun qi pae. Mos gjetsh gjâ, merre në faculetë do asi pluhunit e bjerma.

- S'ka m'u qitë prej nânës, zotní. Qán sa herë marr me hî në gropë. Lorja nxorri prej xhepit dy napuljona e ia dha Malsorit.

- Na: blej ndoj peshqesh e mbushja menden qi po del çirak ti edhe ajo. Orë e amanete, e ku dij un shka keni ju, janë prralla.

Malsori u ngrejt.

- Mbasdite tash po këthehem te ti.

Lorja mendoi pak e tha:

- Hajde e haje yftarin këtu te vetë.

- Jo, zotní, pse...

- Hajde, hajde. Mbandej nisu prej këtej.

- Peqe.

- Të pres, prá. Shif, gati sa s'harrova me të pyetë: po si të thonë emnit?

- Bajram.

II

Lojnat e mrekullueshme të fatit! Çohet njeriu në një mengjes si përherë edhe fillon të mirret me punët e mërzitëshme të ditës, me rangët e randa të jetës së zakonshme, nuk ndritë me asnjë ngjyre të gjallë, s'përmban kurrfarë tërhmeksije në vetvete. Kujton njeriu në mëngjes se edhe ajo ditë do të kalojë njësi si vargu i paprém i ditve tjera, endë me kujdeset e rendomta edhe me andjet e vogla të rendomta, të cilave vadija ia paksoi shijen. Zbardhë njeriu për m'u errë pa dridhjen e një përshtypjeje të jashtazakonshme, tronditëse, përtrëse. Kur, qe, një Malsuer si i râm prej qiellit kryqzon udhën e jetës së vet me atë të jetës sate. E jeta shëndritë me rreze arit. Jo t'arit metaforik, por t'arit të vjetër e të punuem, qi mund të shëndrrohet e llogaritet në shifra të gjata e të vërteta.

Lorja gjithënjë ecte nëpër odë, i dejun ndër mënd. Si Rafaeli qi në pikturën e martesës së Zojës me Sh'Jozefin rravizon veten në një

skâj tue këputë për gjymsë me gjû një shkop të hollë mbajtë me të dyja duert, edhe don të parafytyrojë me këtë se koha u bâ dysh sepse me at martesë mbaronte dhjata e vjetër dhe fillonte dhjata e re, njashtu Bajrami ia thei dy copash jetën Loros: njëna përfshinte vjett e kalesës pa ngjarje të dëja m'u përmendë gjatë, e tjetra adhëmenín e çelun prej tregimit të papritun, ardhëmení plot mrekullína.

"Pare kam për të pasë shumë në dorë. Me spol.¹⁵⁾ Do të bâj punë të mëdhaja. Do t'udhtoj. Do të blej një *jacht*. Ka m'u çuditë em-át kur t'i kallzoi mbrâma. Sa oda do të jën njëna mbas tjetrës? A thue përnjimend arit janë të gjitha karrigat qi ka pá Bajrami? Ç'do të mrekullohen gjindja. Ku i mori të gjitha këto parë? Do të porosis një *Rolls Royce*. Ky dreq Bajramit mos shkon me i kallzue ndokuj tjetër? Pak i dhaçë, dy napuljona. Dhetë t'i epshe. M'e kaparue mirë. Me kë doli me folë ky? Ç'ka m'u çuditë Hilushi! Do t'i fali një bibliotekë. Do t'ia bâj një odë me shkruar, të tânë stil Nandëqind.¹⁶⁾ A thue t'i kallzoi qysh tash Hilushit? Ai mundet me më diftue çfarë epoke janë ato gjâna. Din vlerën historike të tyne. Mos të më kërkohë hise tepër të madhe mbandej? Jo, Hilushi ka me dalë mëndsh prej shëndit tue pá rëndësín historike të zbulimit. Po dal e i kallzoi. Një shok besnik më duhet për m'u këshillue me të. Kjo punë ást tepër e madhe, e s'bâhet vetëm!"

Hyni n'odë nëpunsí. Lorja tha:

- Un po dal.

- A s'po i mbaron letrat-a?

Lorja luejti dorën si me thënë: "Dreqi t'i hajë letrat edhe punën e deritashme..."

Thirri rrogтарin e e çoi me lajmue n'odë të zjarmit se njaty në pesë mbasdite do të vinte dikush për bukë. Urdhnoi me i përgatitun gjella sa mâ të mira.

Jashtë binte shí i imtë. Shiroku mshefte qiellin mbi qytet me një çarçaf të nxít¹⁷⁾ résh qi kurrkund nuk shifej i shqyem. Rrugat i mbulonte një shtroje e butë llomi. Ishte afër mjesdita. Lorja u nis kah

15) spol: me shumicë, me lopatë. 16) stil Nandëqind: stil i shekullit 20, modern.

17) të nxít: të shpejtë, të ngutshëm.

Liceu i Shtetit për me pritë në të dalun prej mësimëve shokun arsimtar. Nji marsh krenar mendimesh, ku lartushtojshin¹⁸⁾ dallduese burijat e shpresës, ia rrythmonte hapin e zhdërvjelltë nëpër llom të rrugave.

“Kollaj fort qi qypat gurit janë mbushë me pare të vjetra. Ranën sigurisht ia kanë hjedhë përsipër qi të mos të két shka me u bâ zjarrmi. Katërmëdhetë qypa të mëdhaj. As me kënë shpella plot visare e Ali Babahit. Sesam, çelu. Më duket se e ka përkthye shqip Mati Logoreci këtë prallë. Do t’i qes sa mâ parë përjashta sendet mâ të kushtueshme. Paret tash i vendosi n’Angli e në Zvicra. Janë vënde të sigurta.. kur të këthej në Shkodër me nji *Rolls Royce!*”

Mungojshin edhe dhetë minuta me rá mjesdita. Eci deri të Bashkija e këthei.

“Po rrasat me shkrola? A thue latinisht janë shkruar? Kushedi çfarë historije e çuditçme do të dali në shesh! Por nâmin e zbulimit historik do t’ia lâ Hilushit. Ç’ka m’u çuditë Hilushi, kur t’i kallzoi! Mue s’ka me më besue. Tash po e bâj të flasi me Bajramin”.

Nji zâ i naltë nga minarja e Xhamís së Fushës së Çelës thirri kah qielli, zbriti në krahët e qytetit: Tingulloi pîtas nëpër ajri shurdhue prej shirokut ortari¹⁹⁾ i kumbanores së Fraceskâjve, Kumbonët nisën me lëshue nëpër shí uratën e mjesditës.

Nxânsit filluen m’u dá prej shkollët. U mbush udha me ta. Tuba tuba shpërndaheshin shpejt e shpejt në të gjitha drejtimet tue ecë me libra nën sqetull kah shtëpia. Lorja pau Hilushin tue dalë në derë të Liceut me nji kolegë. I lëshoi nji zâ. Ai erdhi.

- Po ti? S’ke dalë në pazar sot-a?

- Jo. Kam ardhë me të marrë për mjesditë. Dishka due me të kallzue.

- Shka? Je fejue a gjâ?

- Jo, jo; por lajme qi kanë me të çuditë. Eja.

- S’mundem; kam mësim mbasdite.

- Ta hajë dreqi mësimin. Hajde po të tham. S’ka me të rá ndër mënd për mësim kur të ndigjojsh punën.

- Mirë: po vî.

18) lartushtojshin: *neol.* ushtonin së larti.

19) ortari: këmbana e orës.

Ecën kah shtëpia e Loros. Rrugës, Lorja filloi:

- Më duket, Hilush, qi kena m'e mrekullue Shkodrën e botën bashkë.

- Êe?!

- Kam gjetë një thesar të moçëm

Hilushi e shikoi për seri.²⁰⁾

- Pásh Zotin shka ke sot? Edhe në fytyrë ke ndrrue!

- Kam gjetë pra një thesar...

- Mos luej. Ti e ké gjetë?

- Un jo, por një Malsuer qi erdhi tash nadje te vetë.

E shkurtazi tregoi shka kishte ndëgjue prej Bajramit. Shoku u habit një herë, por mbandej bâni:

- E ti i beson atij?

- Po ku din një Malsuer me rrëjtë aqë bukur? Ai duhet me pasë këndue në fletore²¹⁾ zbulimin e vorrit të Tutankamenit. Tash e ndëgjon ti vetë me veshë të tuej.

Hilushi tundi kryet. Mbërrijtën ke shtëpia, pinë nga një putir rakí edhe i ulen në sofër me ngrânë.

- Me kënë e vërtetë, kjo ásh një punë e madhe fort – pohoi Hilushi. – Lê paret, por dobija e rëndësija për historín tonë. Një galerí me qemerë gurit plot shtatore... Jo, xhanem, s'mundet me kënë. Ai ka pá ândërr.

- Po të tham qi as mue s'më bâhet m'e zânë besë. Tash shef kur të vîjë Malsori. Mue ma ka mbushë mënden.

- Gjithëkahë ndodhë.

- A thue, Hilush, janë të kohës s'Illyrve?

- S'e besoj. Illyrët s'ishin skulptora të mirë. Por mundet qi shtatoret ia kanë grabitë ndonji tempulli grek. Ata kusarojshin brigjet e detit helen. Mos i ka mshefë Genci visaret e veta para se me ia hî mâ së mbrâmes qindresë kundra Romakve? Do t' ishte zbulim tepër i madh.

Hilushi harroi bukën e u çue me shetitë nëpër odë me mësallë në dorë.

20) për seri: me kureshtje.

21) fletore: gazetë.

22) rrjedhjen: origjinën.

- Shkrolat ndër rrasa do të na lëshojshin dritë mbi rrjedhjen²²⁾ e gjuhës sonë. Do të kishim dokumenta n'Illyrishte. S'e besoi kurr! Do të dijshim a ka arsye Hahn qi thotë se shqipja vjen prej gjuhës së pellazgve apo Mayer qi pohon se rrjedh nga një djalekt i Illyrishtes. S'mundet me këne. Æsht fat tepër i madh. Mundet qi janë të kohës shumë të vonë, ndoshta visare të mshefuna prej Kontave të Drishtit.

I biri i tregtarit s'ia vënte veshin shokut, i marrun mëndsh prej shestimeve²³⁾ qi bante vetimeveti.

Përpiqej me caktue për afras një shumë të hollash qi të përfaqësonte vlerën e gjânave të gjetuna. Shifra të nalta vlojshin në trû të tija.

Kur foli, i tha shokut:

- Un si gjuetar s'biej në sy. Kapi çiftin, marr zagarin e dal në Domën. Natën me Bajramin hî në gropë e shof shka ka. Por duhet të presim qi të na sjellin Bajrami mostrat.

At ditë Hilushi e la Licén. Ndëjën aty n'odë të bukës e pinë kafë mbas kafjet, cingare mbas cingarjet, pëzull në një padurim të madh, tue pritë ardhjen e Bajramit. Për çdo trokllim të derës s'oborrit, të dy kërcejshin me shikue në dritore.

Tekembrâmbja, pak gjâ para orës pesë, Bajrami ia mbërrîni.

Lorja i tregoi tue i shenue Hilushin:

- Këtë e kam shok besnik. Æsht djalë me shkollë, asijsh qi shkruajnë, e na duhet për me na kallzue shka janë ato gjâna qi ká gjetë.

Malsori, pa u tundë, ia priti:

- Ti e din mâ mirë se un, zotní, si rregullohet puna. Bân si ta marri mëndja. Jam lëshue krejt ndore tande.

Hilushi deshi edhe ai me ndëgjue prej Bajramit historín e ternagopit qi ndeshi në rrasë tue dliër gurt n'ograjë. Ky tregoi prap fill e për për shka kish tregue në mëngjes. Shoku i Loros u përpoq me disa pyetje të vrikshme e të ndërlikueme m'e hutue, por ai s'turbullohej asnji grimë veç mbarë e mbarë përshkruente gjânat e páme në qelít e errta. Iu mbush mëndja edhe Vilzës.

Si rá topi,²⁴⁾ ia shtruen bukën para Bajramit. Ngrânte qetisht tue i përgjegjun djelmve qi tash për një sënd tash për një tjetër s'prâjshin

23) shestimeve: planeve.

tue e pyetë. Kur mbaroi së ngrânuni, piu kafe e thithi dy cingare duhan, u çue e muer me dalë.

- Atëherë, sundte: êe, Bajram?

- Sado vonë, vî me barrë qymyrit.

Lorja prap nisi me ia përsritë porositi.

- Njashtu si më thae po punoj, zotni – ndëi gati të premtaje Malsori.

Tue dalë prej ode, djali i tregtarit i tha:

- A ké nevojë për pare tjera?

- Jo, së më duhen gjâ.

Lorja shikoi Hilushin ndër sy mbas kësaj përgjegje. E përsollën të dy Bajramin mje ke dera e oborrit. Lorja uroi:

- Hajt, Bajram, ta priftë Zoti mbarë!

Kur ai u nis, Shegori e pyeti Vilzën:

- Si të duket puna?

- A e din se m'e mendue fort, jena në short me dalë mëndsh prej gzimit?

Mbas do kohe qi u ndryn prap n'odë të bukës me rrahë papushue bisedën e visareve me të cilën s'kishin kurr të ngim, ia behi edhe i zoti i shtëpis prej Tregut të Madh të qytetit.

U fal me shokun e të birit, mbandej iu suell këtij:

- Të kam pritë sot në magaze.

- Apë...

I ati ngrejti fytyrën kah djali tue u çuditë për at dridhje hareje qi i ndëgjo i në zâ.

- Kam me të kallzue punë të mrekuueshme...

Ai i shikoi fytyrat e të dy t'rijve, qi vezullojshin, edhe rrudhi vetullat.

- Ka ardhë sot nadje një Malsuer...

Lorja i diftoi gjithsesi t'et punën e zbulimit n'ograjë. Mark Shegori, i cili rrallë çuditej për ndoj sënd, s'pari nuk e besoj. Vetëm kur foli Hilushi, tue ia përsritë fund e maje tregimet e Bajramit, u bind edhe ai. Por s'dha shëje të teprueme kënaqsije.

24) ra topi: që lajmëronte besimtarët myslimanë mbarimin e agjinimit dhe nisjen e iftarit.

III

Dy të rijt ndëjen sa ndëjen me zotni Markun, i cili bisedoi pak, mbandej duelën në kafe për me ndihmue kohën të rrëshqasi mâ me shpejti. Rrugës hasën Bob Rrùkullin, qi u kaloi për brî si era pa i përshëndetë.

- S'na pau: paska punë shum sundte Bobi – qeshi Vilza.

Në kafe u ulen në një tryezë e porositën dy çaja.

- Edhe një muej kushedi ku jam – filloi Lorja.

- Shporriju njëherë udhtimeve – e kundrështoi shoku. – Në kjoftë se e lypë puna e... punës qi të delish, atëherë, po; përndryshej duhet të qindrojsh këtu.

- Me pasë pare mjaft e me ndëjë këtu? S'kam dalë mëç!

- Të shofim njëherë sa pare ke me pasë...

- Miljona.

- E pra, në paç miljona, duhet të ndalesh në vënd.

- E shka me bâ? Më kallzò. A me dalë përditë m'u shkrrye në magaze-a?

- Prit se të diftoj un. Tashti njëherë duhet ditytë me përpikni vlere e atyne. Po kje vlerë milionash, duhet të gjindet një mënyrë si me i shitë. E zâmë se i shitme e i bâmë pare. Pikësëpari ti, me më ndëgjue mue, seguron mirë e mirë vetin tue dá një shumë të mjaftueshme e tue e çue në Zvicra, mbandej me paret tjera ngrehë një institut bâmirsije këtu.

- Po, duhet me bâ dishka edhe për vënd.

- Një institut bâmirsije me degë të ndryshme. Me një spital të madh. Çon e merr dy profesora jashtë: një internist²⁵⁾ e një kirurg. U vën për afër atyne dhetë doktora të rij shqiptarë si asistenta. I paguen mirë.

- Mbandej?

- Prit. Me një shtëpi kure për ata qi kanë smundje ngjitëse. Me një strehë për për pleq e plaka qi mbesin në pleqni pa ndihmsa. Me një zyre advokatore...

- Mâ ka?

25) internist: mjek psikiatër.

- ...Për Malsorë e Katundarë të vobeghtë ku këta siellen gjithashtërë qi të kën punë me gjyqë. Me një bibliotekë të mirë për të rij... Por, jo; këtë due m'e bâ un.

- Pse, edhe ti don me bâ ndoj send-a? – tha Lorja të cilit s'iu pëlqye fort ajo fjalë e shokut.

- Kjo varet prej shumës qi do të m'apish ti. Po kje se ti mundesh me më falë një sasi të mjaftueshme të hollash, due me ngrehë edhe un një institut tjetër.

- Çfaret?

- Kulturuer. Aty me i bashkue ata qi janë mâ të zott në gjuhë shqipe. Me botue një të përkohshme muejore. Me mbledhë folklorën e tănë Shqipnis, sistematikisht: kângë kreshnikësh e valle, prralla e gojdhâna, thânje e fjalë: mos me lânë skutë të Shqipnis pa kërkue. Me lypë studjime e mendime prej albanologve të huej mâ të përmendun. Me botue libra. E me i pague mirë auktorët. Me bâ një edicion luksi, me koment, të Budit e të Bogdanit, të De Radës e të Naim Frashërit e të Skirojt. M'u kujdesue për përkthimin shqip të kryeveprave botnore. Me hapë një bibliotekë me të gjitha konfortet²⁶⁾ me një salë të madhe konferencash.

- S'e ké keq. I bâjmë të tânâ këto.

- Ti mbandej tash u dâ shtatë a tetë bursa në vjet nxânsave mâ të shquem të Liceut. I çojmë m'u specjalizue mbas nevojave qi të kën dy institutet tona.

Hyni në kafe Bob Rrùkulli. Rrotulloi syt gjithkah si të kërkonte dikë. U afrue kah tryeza e dy të rijve edhe pyeti:

- A e keni pa kund Henrik Vallnín?

- Jo, s'ka ardhë iu përgjegj Lorja.

Bobi doli. Mbas do çasave ia mbërrîni Henrik Vallnîja. Kur kaloi afër tryezës së tyne, Lorja i tha:

- Të ka kërkue Bob Rrùkulli.

- Aa? Ku shkoi?

- Njitash sa doli.

- Tash po këthen. A e kam lëjen? – pyeti tue marrë një ndêjse.

26) konfortet: pajisjet e ndihmëse.

- Hajde urdhnò! - i tha Hilushi.

Henriku u ul me ta, si hoqi kapotën. Dukej mërzitshëm.

- Ej, Henrik ç'kemi?

- Asnji të re, tash njiherë. Por shpresoj se shpejt kemi për të pasë të reja mjaft.

- Pse? Mendon se lot gjâ-a?

- Nuk flas për punë të përgjithëshme; flas për punë vetjake.

- Po ti e din se dishrojmë me ta ndie të mirën.

- E dij. E dij.

- Urime për shka do qi të pritish.

- Ah, m'e dijtë ju se shka pres un! Qe, Bobi. Bob!

Ai erdhi.

- Ku jé? - i tha Henrikut: - gjithkrah të kam kërkue. Hajde se kam një fjalë.

- Prit ta pijë çajën qi porosita.

- Po s'pret pra puna... - u nxé Bobi.

- Më falni - u çfajësue Henriku edhe u ngrejt, veshi prap kapotën e doli me Bobin pa pí çajën.

- Shka patën këta? - qeshi Hilushi.

- E ndëgjove si tha për punët e tija vetjake? Ku desht me shkrepë?

- Ka gjetë ndoj nëpunsí, veç; plasi me hî kund; ka mbetë keq.

- S'ka faj. I pabaft. Janë kënë rahat dikur, shtëpija e tyne.

- E dij: mâ zí i mësuemi se i dishruemi.

- Janë shitë e leçitë* Ngjat nesh i kanë pasë shtëpijat - tha Lorja.

Ndrruen bisedë. Prap bânë sajime si me i shpenzue miljonat e vjetërsinave. Kah ora tetë u ngrejten.

- A po vjen për darkë? E ftoi Lorja Hilushin rrugës.

- Jo, jo; tash shifena nesër heret.

Hilushi, tue ndëjun pak përpara me zotní Markun, kishte marrë një përshtypje, ashtu n'erë, si m'e pasë randë tregtari, prandej s'deshti t'i shkojë për bukë.

Të dy shokët u përfalën e u danë.

Si mbërrijti në shtëpi, Lorja shkoi drejt me pá t'amën, prej sa vjetve rát në shtrat pa mujtë me dalë ode. N'at odë, qi stufa nxente gjith ditën, vinte prorre si një erë e lehtë drandofillesh. Përditë në mëngjes e në mbrâmje, e kur s'dilte në Treg edhe mâ shpesh, Hilushi shkonte e rrinte një copë herë ke e âma. Kjo ia pau menjihërë në fytyrë të birit at haré të shqetë, at dritë shpresash të dridhuna në kujdes e në padurim edhe, sa doli grueja qi e shërbente, i tha:

- Më ka kallzue yt-át: a je kondënd?

Djali u prit e s'e shprehi hovshëm dalldín e shpirtit, nga friga mos ia trondisin asaj zêmren e brishtë ndështypjet²⁸⁾ tepër të gjalla. Foli qetisht:

- Posi! shumë kondënd. Na ka punue kot bafti. Kena me kënë në gjendje me u bâ mirë edhe të tjerve. Po ti, shka thae kur ndëgjove?

Ajo buzqeshi âmbëlsisht. Në dritën e syve të saj, plot dashuní për të birin, ndëhej si hija e një mallëngjimi të pastër. E ndiente veten tashmâ krejt të shkëputun prej të mirave të këtij shekulli. Smundja, tue e bâ krejt të pamvarun nga lakmija e pasunís së landët, e kishte mësue të çmoje visaret shpirtnore qi kanë vlerë edhe përtej vorrit. Përgjegji:

- U gëzova për ty...

- Tash të bij një specialist prej Vjene – ia priti djali me zâ të këputun prej dashunije. Ajo ia muer dorën e ia shtrëngoi, e lume në lumnín e tij.

N'odë të bukës Lorja gjet t'ân, të shtruem në sofër, vrântë në fytyrë. Lorja s'dinte me i dhânë dum atij zymnimi të papritun. Ngrânëte tue heshtë. I ati në një shëj kohe ia nisi:

- Ke bâ gabim qi e lëshove vetëm at Malsorin. Â kënë dashtë me shkue fill atje me të. S'janë punë këta qi lëhen ashtu. Me na pështu zogu doret, ec e kape mandej... Automobilin e ké; me pasë hî mbrëndë me atë e me pasë çá²⁹⁾ sbashku. E m'u pendue ai Malsori e me ia mësy një tjetrit?

- S'e besoj: i dhaçë dy napuljona në dorë.

27) shitë e leçitë: shitur e stërshitur, falimentuar.

28) ndështypjet: mbresat, përshtypjet

- Sa pare bân? Pesë me i pasë dhânë.
- Prap e pyeta kur doli a dote pare, por më tha jo.
Tregtari heshti një grimë, mbandej rishtas nisi;
- Po atij Vilzës pse me i kallzue? Gabim i madh. Njikështu shkojnë punët kur s'jam un në shtëpí. Ai, tashti, don hisen e vet...
- Lorja uli kryet në çiní.
- Po me iu mbushë mendja atij e e shkue, tash sa jena këtu tue hângër, drejt e tu ai Bajrami e me krye punë pa né?
Djali çoi kryet e me energji kundrështoi:
- Kurr s'e bân këtë punë!
- Eee... Ndër këso punësh s'duhet me i besue as këmishës së shtatit.
Ti je i ri; un e di jetën m'at tepër.
- E njof mirë Hilushin.
- Mundet me kënë; po e lâmnë n'e t'andën.³⁰⁾
Prap ngrânëne në heshtje do kohë, mbandej i ati e pyeti Loron:
- Kur vjen ai Malsori?
- Njaty prej mjesnate, më tha.
Zotní Marku foli me zâ të fashitun:
- Ti rri e prite. Shofim njëherë shka janë ato mostra. Bâjmë edhe një hesapë qi të dijmë çfarë shume të hollash na del prej kësaj pune.
Duhet urtí e madhe. Mâ i vogli gabim na lê pa gjâ. Gjânat m'at të kushtueshme i biejmë këtu në shtëpí, nën ahër. I barim natën me kual ase me automobil tand. Në paçin pare ato qypat, si besoj, të qes ty përjashta me i shitë ka pak ka pak. Edhe gjânat tjera i nisim përjashta.
- Ka me kënë punë e zorshme.
- Dij un si. Shofim sa nxjerrim prej tyne; e, në kjoftë levërtija, hapim një dugâjë të madhe në Tiranë.
- Po Bajramit shka me i dá?
- Bajramit? Kollaj. Kur t'i barim gjânat në shtëpí, të gjitha, i apim njëherë një njëqind napuljona.
- I kam dhânë fjalën m'e dá përgjysë shka të dali!

29) me pasë çá: të udhëtonit.

30) n'e t'andën: siç thua ti.

- Ke falisë në mende-a? Nejse, e ndreqim at punë. Si t'i shesim vjetërsinat përjashta, i apim edhe njiqind napuljona tjerë. As ândërr s'i ka pá kurr kaq pare!

- Po Hilushit?

- Ky drej na âsht ngatrrue kot, faji i yt. Atij i lâmë ata njerz gurit edhe rrasat e shkrueme. Të shkojmë e t'i marrim vetë, po kur t'i kemi shitë na gjânat tona.

- Po ndoshta shtatorete e rrasat bâjnë shum mâ tepër se gjânat arit...

- E dij hollë, por âsht zor me i qitë jashtë. Të bâjnë shka të duen me to. Un jam i sigurtë se heret a vonë tash ia zën qeverija. Marifeti âsht qi të marrim na sa mâ parë hisen tonë.

Tregtari ndëi gjatë tue bisedue me të birin. Gjithënji sajonte si m'e hapë tregtin e vet në Tiranë e në Durrës. Lorja heshte aspak i kënaqun prej fjalve të t'et. "Në dalshin aq pare sa mendoj, ç'na duhet mâ tregtija? Ky, në dashtë, ta mbajë magazen e pazarit".

Kur shkoi me rá i ati, Lorja i shtëni drû stufës edhe u ul prânë saj me një fletore në dorë. Vetëm syni lexonte, mendja ikte larg. Përshtypja e fjalve të Hilushit nuk i hiqej. E pau veten në krye të dy instituteve të veta, ndieu rreth e rrotull mirnjohjen e admirimin e gjindes, shetiti me mënd nëpër rrugina të gjata e të bardha të godinave ndërtue me pare të tija, u foli si i parë mjekve nëpër spitale, shkrimtarve në bibliotekë, nëpunsave të shumtë shpërndá gjithkah qi u ngrîshin në nderim porsa arrinte ai. Mbandej rrëshqiti me dëshir ndër qejfe. Institutet, njiherë mirë rregullue, do t'ecshin vetë. Ai do të mbette i lir me shetitë Europën, m'u rrethue me të gjitha mirakandet e bukura qi falë pasunija e madhe.

Rá mjesnata. Ai u shkund. Nji shqetësim i hollë filloi me ia terratisë lehtas vegimet e shkëlqyeshme t'ardhëmënis.

- Si s'po vjen ky drej Bajramit?

Rá ora një. S'e zûni vëndi ndëjun, por muer me shetitë nëpër odë. Zëmrën ia ndrydhte një ngashrim i dëndun. Rá ora dy. Sado qi ishte ftoftë, shkoi n'odë të miqve e shikoi në rrugë. S'binte mâ shí. Rét ishin naltue e vënde vënde shqye: ndoj hyllë xhixhillonte mbi Shkodër të kotullueme.³¹⁾Rá ora tre. Gati sa s'i shpëtuen lott prej idhnimit qi

e kapi në fyt. Këthei n'odë të bukës. Kaluen orët njâna mbas tjetrës. Ai u zbardh³²⁾ brî stufës, së cilës kish harrue me i qitun drû, i pigulluem³³⁾ në trup e në shpîrt, pa qënë i zoti me mendue as mirë as keq.

Bajrami s'erdhi.

IV

Hilushi, si u dá prej Loro Shegorit, eci kah shtëpia. Mendime krenare iu rrotullojshin ndër trû. Shkon njeriu rrugës me hap të zakonshëm, tue ndeshë gjinden e zakonshme, tue marrë e tue kthye si zakonisht përshëndetjet e mbrâmjes, dhe askurrkush i huej s'kujtohet se jeta e tij ndroi në themel, se një përfitim i gjânë e i fuqishëm i botës zûni vendin e përfimit të ngushtë e paguximshëm me të cilin doli në mëngjes nga praku i shtëpis. Qe, për shembull, Tish Arvënit, qi kalon brî mureve, për mos m'u lagë kâmbësh, tue i lëshue vjedhtas një shikim t'ulët, në gjymsaterr t'udhës keq ndriçue prej lampave elektriku, kurrkund s'i shkon nëpër mënd se Hilish Vilza, nesër – sot një muej, – sot dy muej, – do të përmendet prej të gjithve e se biseda e zbulimit të mbrekullueshëm nën kështjellë të Drishtit do të jesi me emën të tij e përzieme gjatë e gjatë në gojë të qytetsave. Jashtë, në fytyrë e në sjellje, njeriu i lum mban dukën e përditëshme, por mbrëndë sekreti i çëmueshëm i praron si diell qi pret agimin.

Djali ngrâni pak e aspak në sofër, ku nâna e motrat rrijshin tue ia shqyrtue ballin qi i qeshte në një mendim të heshtun. Nuk e pyeten. Shpesh ai humbte ashtu, rrëmbye në hov t'ândrrimeve.

S'mujt me zânë vend në shtëpi; u çue e doli prap në kafe. Ishte kohë Ramazani e kafet punojshin deri mbas mjesnate. Shpresoi të shifej prap me Loro Shegorin, i shtym edhe ai ndoshta me dalë nga shqetija e padurimi. Por shoku s'u duk. Veç u duk Bob Rrùkulli edhe u afërue kah ai.

31) të kotullueme: të përgjumur. 32) u zbardh: e gdhiu.

33) pigulluem: pikëlluar.

- Vetëm-a?

- Vetëm, — përgjegji Vilza: — hajde.

Bobi ndëi. Hilushi e shikoi tue buzqeshë.

- Ej, Bob, shka ke sundte qi po më dukesh i ndrruem?

- Si i ndrruem? — kërcei tjetri me zâ disi të lëvizun.

- S'dij: s'je si përditë...

- S'mundet me kënë nieri gjithmonë në qef!

Tue shqyptue këto fjalë, Rrùkulli i ikte shikimit të Vilzës. Ky, kot m'e gergá, e sulmoi gjithënji me pyetje.

- Po çfarë hallit ke, a mundet m'u dijtë?

- S'kam kurrfarë hallit: pse?

- Të kam pá sot tue kalue rrugës vrap...

Bobi luejti në ndëjse i shqetsuem. Përgjegji pak si egër:

- Kam edhe un punët e mija; kujton ti se vetëm ai mik u yt Shegori ka punë-a?

- Shka hîn në perde³⁴⁾ Shegori këtu?

- Jo, po e kam maraz, pse është madhështuer. I duket vetja dishka, vetëm pse është biri i Mark Shegorit. S'bân mirë m'u ngrehalucë aq fort, ai djali.

- S'e njiftke mirë, Bob; pse, po ta njifshe si un, nuk flet për të ashtu.

- Un s'e njof? Un i di fën. Por mos të kujtojë se veç ai ka pare. Pare munden me pasë edhe tjerët shum mâ tepër se ai!

- Ajo qi po, dihet. Shkodra është e madhe. Të pasun ka plot.

- Ka, ka; por munden me dalë pa pritë pa kujtue njerz me pasuní qi me pasë mëndja çeder.³⁵⁾

Vilzës iu dridh zëmra. Nji dyshim i ftofët i rrëshqiti përmbrenda. Por qëndroi buzqeshun e vazhdoi:

- Po, pse jo? Mjafton me fitue loterín e Dublinit!

- Çfarë loterie? Kur të don bafti, ka njiqind e njimijë mënyra tjera si me u bâ i pasun...

- Po na kallzò, Bob, pashë besën, nji prej këtyne mënyrave?

- Ka, posi s'ka...

34) në perde: në skenë, në punë.

35) me pasë mëndja çeder: me të ikë mendja.

- Por është puna qi bafti s'na don.
- Ç'e din ti a më don a s'më don? Mos kujto se ka lé me baft vetëm ai miku i yt. Prit do kohë e flasim.

Hilushi mendoi: "Sigurisht ky paska rá n'erë të visareve. Mos na tradhtoi Bajrami?".

- A din shka është azbestí, ti Hilush?

- E dij, po; pse?

- A kushton?

- Sa të duesh: gati sa ari. Pse? ke gjetë kund ndoj minjerë azbesti-a?

- Në mos e paça gjetë, do ta gjëj shpejt.

- Aman, Bob, mos më harrò mue!

Hilushit iu qetue zëmra. Bajrami ishte vetëm i tyne. Bobi ândrronte xehe³⁶⁾azbesti.

Ndrreen bisedë. Afër mjesnate u ngrejten e u nisen sejcili në krah të vet kah shtëpija. Çuen qafzat e kapotave, pse ishte si të prëm jashtë. Moti po dilte. Hilushi e zgjatoi pak rrugën e kaloi kah kryet e rrugës së Loros, tue shpresue mos po ndeshet kund në Bajramin me barrë qymyrit.

Në shtrat, Hilushin s'e mirrte gjumi. Puna e Bajramit, deri aty e gjallë dh'e sigurtë në mende, papritmas u shkep prej tij, i shpëtoi vërtetimit të shiseve, u largue e u avullsue e u var nalt në një qiell ândrre. Si mujte t'i besojë përnjimend një zbulimi aqë çmeritës? Me një mundim vullneti, u përpoq ta ngjalli rishtas besimin n'at punë të madhe, përsriti në mbamendje me të gjitha hollsinat ngjarjet e ditës së kalueme, ndëgjoi zânin e Malsorit, pau fytyrën hije-mirë të tij, fytyrat e Loros e të zotní Markut. Atëherë prap visaret e gjetuna u avitën, depërtuen në shiset e tija, i soditi me sy, i preki me dorë. Arrîni në Domën, shkeli prakun e shtëpis së Bajramit. Me bishtukë e me fenerë ecën natën kah ográja qi ruejti në gjinin e terrshëm kushdi sa kavaljeta tepricat e ndritëshme të një kalese të largët. Luejtën rasën e, një nga një, u futën në qelít e nëndhëshme. U shqye errsija shekullore qi ziliqarisht robnonte flakën e arit të punuëm, bukurín e

36) xehe: miniera.

mermerit të skalitun, fjalën e çmueshme gëdhënë mbi rrasa. Sy të gjallë njerzish u epshin jetë të ré visareve të dekuna, përtrijshin në to harén qi i kish mbledhë e përdorë dikur.

Kaluen qelí në qelí, mrekullí në mrekullí. Lexuen shkrimet e vjetra, kundruen fytyrat gurit. Nji epokë e humbun doli dal-kadalë prej territ në dritë. Emna njerzish, nderë e lavd e nji kohe të shkimun,³⁷⁾kumbuen papritmas mbas shumë qindvjetash qi flëjshin në heshtje.

Qe, paret ari ndër qypat e mëdhej guri. Duer ushtarësh i përkitën si çmim për gjak të derdhun në lufta të panjoftuna mbi detna me emna prrallzorë e nëpër vise popullsue me gjymssa-hyjshe;³⁸⁾duer pretare³⁹⁾ tregtarësh i grumbulluen n'arkë të sigurta mbas si shitën në treg tubën e njomë të robinzave zënë në nji popull të mujtun; duer mbretneshash i shkapërderdhën për nji pelhurë, të butë si fletza e drandofilles e t'ylbertë si gusha e pëllumbit, ardhë nga qytete diellore të Lindjes; duer bujarësh i shpërndán në vogjlí tue terë lot mjerimi e vobeksije; duer telozën-mbledhsash⁴⁰⁾ i rrëmbyen nga nji shuplakë e thát bulku; duer kusarësh i ndukën ende të nxehta e të ríme me gjakun e udhtarve të vrám. Ato duer, të reja e të rrudhuna, të pëgâme⁴¹⁾ e të pastra, fisnike e të parodë,⁴²⁾ kahmot u bânë hî e pluhun. Paret ende qindrojshin. Qejfet e mirakandet, blé me to në nji qindvjet të fikun, u zhavaritën; bâmirsít e mbrapshtit, krye me to, u harruen; fuqija qi grumbulli i tyne i fali, tradhtija qi tundimi i tyne shkaktoi, u sos e u shlye. Ato gjithënji qindrojshin, të pushteshëme, përdorake,⁴³⁾të gatshme m'u nisun n'udhtime të reja nëpër botë e me gjinikue⁴⁴⁾ prap përdjerrje⁴⁵⁾e rilindje të panumër.

Qe, kandili i praruem lavjerrë midis qemerit të naltë.

Shka njofti ai kandil? Din vuejtjet e gzimet, burrnínat e shnjerzimet⁴⁶⁾ e nji dere princore t'Arbnis? Dridhte flakzën në kështjell natën mbi gjumin e bardhë të nuseve qi u dhanë lulzim mot

37) shkimun: shuar.

38) gjymssa-hyjshe: gjysëm hyjni.39) pretare: grabitëse.

40) telozën-mbledhsash: mbledhës haraçesh.

41) pëgame: të ndyra.42) të parodë: i parrënjë, vulg.

43) përdorake: në përdorim.44) gjinikue: lind, përftoj.

45) përdjerrje: shterpësi.

46) shnjerzimet: turpet.47) dikoi: rrodhi.

në mot një gjaku të vjetër, ushqyes fatosash të rij. Dikoi⁴⁷⁾ ndoshta ndriçimin e zbët mbi prîsin trim të një toke në rrezik i cili mblidhej në mbrâmje me qitë shestime qindrese të pashoqe me burrat ardhë nga balli i luftës, e këta i pau përnatë një nga një tue mungue në mbledhje derisa ruejti edhe trupin e pa frymë t'atij, qi shtrëngonte në parzëm shpatën e përmendun me duer të pa jetë. E atëherë ndoshta, mbas asaj nate të përmortshme, kandili shëndriti mbi gzim plot brohorí të ngadhnjyesave qi ngrehshin valle përdhuni vashat mbetë pa proje⁴⁸⁾ të kështjellit tue u gërshtue me to anak⁴⁹⁾ mbrênda rrathit të dritës së tij. E, tashti, të gjithë kishin mbarue, burra të mujtun e ngadhnjyesa, nuse të lume e vasha të pafat, të gjithë ishin kalbë në dhé të zí, pa lânë as tingullin e një emni të shprazët për mbrapa. Kandili flinte, pëzull, në kujtime të tija.

Djepi vezullonte në një skutë.

Kush u përkund n'at djep ari? Çfarë krahësh të shkrihtë nânash mbretnore u shtrîn kah ai qi barte shpresën e një kombi të ligshuem, fatosin gojdhanuer, mburojë e dheut, parafolë prej kângatarve? Luhatte mbi shtroje të mundaftshta, tue rythmue një zâ gjumë-ndiellës e urues, edhe mbi të flakojshtin në mur t'odës, e pritshin të rritej, armë plot lavdí, trashigim etësh zëmër-drangoj. Tue u përkundë n'at djep ndoshta u fik një pinjuell, rrânzë ari prej ati e prej âme qi, po të kish gjallnue, ndryshej do t'ia sillte fatet një kombi orzí.

Hilushi, i paqetë livronte or' e ças në shtrat. Nata i kaloi pa bâ një sy gjumë. Në kumbonë të para u çue. Njaty n'orën shtatë doli prej shtëpije. Ishte moti si pisha.⁵⁰⁾

U nis fill kah Shegorejt. Gjet Loron në shtrat. Sa hyni shoku, ai u ngreh ndëjun e tha:

- E kam pritë deri në të zbardhun të dritës: s'erdhi.
- Si? Mos na ka rrejtë?
- S'dij shka me thânë. Më lën se due me fjetë: jam këputë.

Sa doli prej derës s'oborrit të Shegorejve, pau në rrugacë Henrik Vallnín.

48) proje: mbrojtës. 49) anak: bordurë e dalë në bedena kështjellash.

50) si pisha: xham, plot dritë.

“Shka bân ky kësaj?⁵¹⁾ Në kët rrugacë s’ka punë as farefis as t’afërm. Mbandej kaq heret!”

Fjalët e Bob Rrükullit vrik iu përkujtuen. Prap një dyshim nisi m’e brë mbrëndë.

- Tungjatjeta, Henrik.

Tjetri i dha përgjegje ngatrrueshëm përshëndetjes si i zânun në faj. Hilushi u largue, në drejtim kah Liceu.

“Pse siellet, kaq heret! para derës së Shegorejve? E kanë një voe,⁵²⁾ ky e Bobi. Mos na e kanë kapë Bajramin?”

Ecte shpejt, por pa mbërrijte ke Liceu në një shëj vëndit iu mbush mendja me shkue prap ke Lorja me i kallzue fjalët që Bobi kish folun mbrâmen para dhe endjen mengjesore të Vallnís aty në rrugë. Këthei. Në krye të rrugacës, gjet Henrikun tue folë me një Malsuer. Mos t’ia kallzonte mâ parë zêmra se syni, kurr s’do e njifte Malsorin. Ishte Bajrami. Por me at facoletë të kuqe, që ia mbështillte kryet, ndreqë e ujdisë kaq ndryshe sa mos me ia njoftë fytyrën.

Hilushi u lëshue kah ai, i zêmruem tëjet.

- Po ti? – i briti Malsorit: – pse s’erdhe mbrâmë? shka na rrënë kështu?

- Kadalë, lum Zotnija...

Henriku hyni kërcnueshëm ndërmjet Hilushit e Bajramit.

- Ky trimi ka folë me mue përpara.

- Edhe me ty paska folë-a? po ky na bâni bé që na jena të parët m’e dijtë punën!

- S’due me dijtë shka iu ka thënë; dij vetëm që ky ka punë me mue...

- Me ty?

Hilushi i fishkulloi këto fjalë me dhâmbë të shtrënguem edhe shikoi egër tjetrin, gati m’u kapë keqas.

51) kësaj: këtej.

52) voe: vezë; sekret.

Dy djelmoshat idhëshëm u avitën fytyrash, me sy të zgërdhucun qi qitshin shkëndija. Malsori u shkoq sijsh tue thânë:

- Un s'kam punë me asnjânin jush: due me shkue te ai zotnija atje.
- E shênjonte me dorë shtëpîn e Shegorejve në fund të rrugacës.
- Mirë fort – ia këthei Hilushi: – atje duhet të shkojsh.

Henrik Vallnija u largue tue ngá, mbassi qi lëshoi një kanosje të shkurtë:

- Tash po shofim!

Bajrami e Hilushi, pa shndrrue asnjí fjalë, troklluen në derë të Loros. Ky ndodhej te zotní Marku, i cili po pregatitej të dali në Treg të Madh. Kur ndëgjoi për ardhjen e Malsorit, tregtari ia lëshoi çelsat e magazës shegertave e i nisi përpara, ndërsa ai vetë muer Bajramin edhe u ndry me të n'odë të bukës. Hilushi vojt me lajmue Loron.

- Çou se erdh Bajrami.
- Lorja kërcei në shtrat.
- A i prûni mostrat?
- Jo, s'më duket se ka gjâ me veti. Mbandej puna âsht ndërlikue. Ai faqezí ia kallzoi edhe tjetërkuej zbulimin.

- Si buenën?!⁵³⁾

Hilushi ia bâni të dijtun shokut shka ngjau pak çasa përpara në krye të rrugacës. Lorja veshej shpejt e shpejt, ndërsa tjetri vazhdonte tue i diftue edhe ato fjalët e Bob Rrùkullit në kafe.

- Qyshë mbrâmë kam dyshue – përfundoi Hilushi.
- Po tash?

- Kanë me dalë ngatresa, po shpejtò.

Lorja qe gati menjihërë. Shkuen n'odë të bukës.

- Po si dreqin i ke kallzue edhe të tjerve – s'mujt m'u ndalë Lorja pa i thânë Malsorit, tek e pau.

- E dij se gabova rândë, zotní *loci*, por u bâ kështu.

- Po ti më seurove, dje, se veç un e dijshtëm!

53) Si buenën: si dreqin.

- Edhe nuk të rrëjta asnji grimë. Qe, si shkoi puna. Para se me ardhë këtu në shtëpi tuej, ndesha në një djalë qi e njof kështu për të pám. I gjatë, i mbajtur, me një pallto të zezë.

- Bob Rrükulli.

- Q' ai vetë, të lumtë goja. E kam do të folun me të. Jemi gjinde e trashë, lum zotnija, edhe e pëveta kush merret me antika në Shkodër. Nuk shkova më gjatë, por ai na qënka bânakel.⁵⁴⁾ Mbrâmë, si dola këtej, më kish pritë te Dugâjet e reja, edhe më kapi me zort tue më thânë se do të më paditte në hyqymet⁵⁵⁾ mos t' i kallzojshëm shka kishem gjetë. U trëmba, pse me rrejtë? Më mori në shtëpi; aty prûni edhe një shok...

- Henrikun.

- S' ia di emnin. Por vetëm u diftova për do pare qi kam gjetë afër kalâs së Drishtit e kurrigjâ tjetër. I premtova me i çue n' at vënd, pse ndryshej s' mujshe m' u lirue sijs.

- Gabim ke bân! – gjikoi idhnueshëm Lorja.

Foli zotni Marku me butësi:

- Kjo punë ndreqet kollaj; duhet me i kërkue ata të dy e m' u ujdisë me ta.

- Po mostrat pse s' i prûne? – pyeti Lorja.

Përgjegji zotni Marku për Bajramin:

- At ograjën e ka përtë Shtodrit. Ka ardhë új shumë prej shínave e s' mujti m' e kalue mbrâmë.

- Ka dalë moti e sundte, ishalla, e kalojmë bashkë – bân Malsori.

Rrogtari, ndër kto fjalë, hyni e lajmoi se dy të rijt kërkujshin me folë me Mark Shegorin. Ky tha:

- Do të jën ata të dy. Po dal un e flas me ta.

- Malsori dukej pak i shqetë.

- Ç' na e ngatrove punën, morë Bajram!

- Na jemi gjinde e pashkollë, lum zotnija, e mos na vën faj.

Lorja, i padurueshëm, doli me pá si po shkonte biseda e t' et me ata të dy.

54) bânakel: dýshoj.

55) hyqymet: Qeveri.

Gjet Bob Rrukullin tue vrritë, në kâmbë atje poshtë në zyre, prej kah zotni Marku kish nisun jashtë nëpunsin.

- Un kallzoj në Prefekturë!

- As ty së të bjen për shtat ashtu – flitte tregtari për me paqtue punë.
- Por të merrena vesht bashkë mâ mirë.

- Un due hisen qi më përket – këlthitte Bobi, qi s'dinte as ai shka me kërkue.

Foli Henrik Vallnija.

- Ia lâmbë zotni Markut kët punë, Bob.

- Bobi rá në fashë. U ngjitën të gjith n'odë të bukës. Syt e gjallë të Bajramit përshkoheshin prej njânës fytyrë në tjetrën. U ulën ndêjun e buseduen. Danë m'u nisë mbasdreke, veshë të gjith me petka gjoje,⁵⁶⁾ n'automobil të Loros, kah Domni. Do të bijshin njiherë në shtëpí të Bajramit, natën mbandej do të hyjshin në gropën e visareve.

Zotni Marku i dha fund bisedës:

- E tash t'ia apim shoqishojt besën e Zotit me punue vllaznisht tue më ndëgjue pikë për pikë mue, si plak qi jam.

Të gjithë dhanë fjalën.

Henriku e Bobi u çuen e shkuen. Lorja e Hilushi u zbritën poshtë me shqyrtue automobilin mos ka gjâ mangut. I zoti i shtëpís ndêi me Bajramin, të cilin vendosi mos m'e lâmbë të dali kurrkund deri sa mos të hynte n'automobil me djelmt.

Paraditja rrëshqiti e shpejtë ndër pregatitje. Hilushi u ndal me drekue te Shegorejt. Fíll mbas buke vojti në shtëpí të vet m'u ndrrue petkash.

N'orën katër mbasdreke të gjith shokët u mbëlodhën. Henriku e Bobi erdhen me çifte në krah e me zagarë.

- Vetëm nji zagar zên automobili. Po marrim atë të Bobit. Ti, Henrik, lêne tandin këtu te na – tha Lorja.

Hynë n'automobil, tue u shtrëngue. Para se m'u nisë Bajrami mori në njân' anë zotni Markun e i pëshpëriti:

- S'kam si nisëm pa e lá nji borxh të vogël te nji dugâjxhí shkodran. Drue se më vjen nesër në shtëpí te vetë, e na gjênë kallaballek e na ngatrron punë.

56) gjoje: gjuetie.

Tregtari rrudhi buzët e shtrëngoi vetullat. Pyeti:

- Sa i ké?

- Treqind korona.

Zotní Marku ndëi një ças dyshas, mbandej shikoi kah automobili ku pritshin djelmët e bânit:

- Mirë, po t'i nap, veç!

Hyni në shtëpi e pa u vonue këthei me gjashtë fyshek pesëdhjetsha koronash argjanti.

Rrogtari hapi derën e oborrit në të dy kapakët edhe makina u nis.

- Tepër shumë janë, – tha vetimeveti tregtari – tash bijnë në sy...

Te Dugâjët e Reja, Bajrami iu lut Loros që rrinte në volant:

- Ndale pak, zahmet, njaty, sa po do borxh në q'at dugâjë.

Makina u ndal. Bajrami zbriti.

- Mos vonò, Bajram – i vikati mbrapa Bobi.

Malsori hyni në dugâjën që tha. Lorja e çoi automobilin katër a pesë metra më përtej mos me zënë rrugën.

Kaluen do çasa. Malsori po vonohej.

- Sa shumë po ngjatë ky dreq! – u ankue Lorja.

- Ulu, Bob, mos pritò, e thueji të shpejtojë – bânit Hilushi.

Bobi kërcëi në tokë, shkoi drejt te dugâja e këthei tue britë:

- Morë, ai s'është aty!

- Po ku shkoi? – pyeti Lorja me shpirt të tronditun.

Bobi po e kërkonte. I zoti i asaj dugâje, ku hyni pak para Bajrami, doli në derë.

- Kërkon kënd-a?

- At malsorin që kje te ti – përgjegj Bobi.

- Bajramin?

I zoti i dugâjës buzqeshte. Bobi e pyeti:

- A e njef ti Bajramin?

- Posi s'e njof. S'ka më zog dreqi në tănë Malsin. Shka po bân me zotnij të Shkodrës, nuk gjindet gojë m'e diftue...

Dugâjxhiu shikoi kah automobili, buzqeshi prap e shtoi:

- Iu paska rrëjtë edhe jue...

Në këto fjalë, ia behi Hilushi.

Ai trimi vazhdonte:

- Shkon nëpër dyer të pasuna e u kallzon si ka gjetë do gjâna të moçme për m'u kapë pare...

- Hilushi u ngrî. Shpirti i dhimbti kah iu shqyen në të qindisjet e holla me fije ândrrash. Mbandej iu zhgreh një gaz aqë i madh sa me i marrë gati frymën. Shkoi e i lajmoi shokët. Henrik Vallnîja u zbë. Bobi u dha çiftin e u la zagarin edhe u nis furishëm me zânë Malsorin. Të tjerët me automobil këthyen në shtëpí të Shegorejve.

Kur ndëgjoi automobilin n'oborr, zotní Marku doli pa frymë e pyeti:

- Shka ka ndodhë?

Djelmt qeshëshin.

- Joo, se din një Malsuer i pashkollë me rrëjtë n'at mënyrë, kurr s'e kishem mendue – tha i pari Henriku, të cilit po i kalonte idhnimi.

Tue folë të gjithë përnjiherit ia kallzuen tregtarit gënjeshtat e Bajramit marrë vesht nga ai dugâjxhiu qi e njihte mirë.

Zotní Marku s'mujti m'e mshefë zëmrimin e vet edhe briti kah i biri:

- Po m'e kërkue e m'e kapë, faqezín: i kena dhânë pare...

- Ma ka hjekë edhe mue një napuljon – tregoi Henriku. – Nji i dha mbrâmë edhe Bobi...

- S'kena se shka i bâjmë, apë. Duket se ka rrëjtë shumë kënd, jo vetëm né.

- Por Malsuer artist si atë s'bân vakí me pá – u çuditte Hilushi. – Ç'fytirë fotogjenike!⁵⁷⁾

- Mâ, na ka rrëjtë bukur: ia lumsha! – qeshte Lorja.

Iu desht edhe tregtarit ta hante at punë me gaz. Urdhmoi qi të siellej rakija n'odë të bukës. U shtruen në pije. Sejcili kallzonte ândrrimet qi u fali për një ditë e një natë tregimi i Malsorit.

- Mâ zí mbetën institutet tona pa u ngrehë – gërgau Lorja Hilushin.

- Lê, po un gati sa s'u çova natën me i shkruie një vjerrshë djepit arit – u përgjegj vjerrshatari.

57) fotogjenike: *këtu*; e ndritshme. *Biol.* fotogjenezë, procesi i prodhimit të dritës te bimët e kafshët.

- Un – kallzoi Henrik Vallnija – jam kënaqë deri qi ka zbardhë drita në një mendim shumë t'âmbël: thojshëm se prej atyne gjânave të gjetuna do të më delshin aqë pare sa me blé shtëpín tonë të vjetër qi na u desht m'e shitë.

Në zâ, gazin ia njomi një lot mallëngjimi. Vijoi:

- Jam çue heret e kam dalë këtu në rrugacë tuej me shikue derën e shtëpis sime. E bájshëm darsëm me mënd. “Prap kam me të banue un me nânën e me motra!” Njatëherë qi më ke pá ti, Hilush.

- Para se me u ndeshë në Bajramin.

- Kam hasë kot në të. Ai na kish dhânë fjalën se do të vinte me na marrë mbasdite, mue e Bobin, e me na çue te shtëpia e vet.

- Kësi ngatrrëstarit!

Njatje vonë erdhi edhe Bobi e prûni lajme.

- S'jena na të parët qi u rrëjtme. Kanë rá mbrëndë edhe... Këtu Bobi njehi një varg të gjatë Shkodranësh.

- Lorja bâni:

- N'e shifsha kund, do ta ndali e do t'i tham: aferim!⁵⁸⁾

Mirë âsht mos me i kallzue njëherë kuj, qi të rrëhen prap tjerë si na – këshilloi zotní Marku, i cili tue qeshë përpiquej të mbulojë mllëfin për pare të grabituna.

- Në fund paret qi merr i ka hak, – bisedoi Hilushi. – S' duhet përzie Bajrami me vjedhësit e zakonshëmedhe ai bân tregtí. Shet ândrra. S'kanë të paguem ândrrimet e bukura, me të cilat u kënaqmë, nësa Bajrami na përkundte në djepin ari të fantazis së tij...

58) aferim: të lumtë.

“Djepi arit” dhe “Gjaku” janë novelat më të gjata të Koliqit. “Djepi arit” trajton temën e gjuetarëve të antikuarëve. Personazhi kryesor një malësor i quajtur Bajram lëviz fijen e intrigës në këtë novelë, ai është një mashtrues i lindur, që Koliqi e quan “artist” dhe “fotogjenik”, “shitës andrrash”. Ai arrin të magjepsë dhe të luajë si marioneta vetëm me forcën e elokuencës së tij të lindur: Loron dhe Hilushin; Bobin dhe Henrikun; pinjollët e familjeve më në zë të Shkodrës. Struktura rrëfimtare këtu bashkë me “Bylbylat e Plepishtit” arrin një precizion thuajse dramatik në prozën shqipe. Të gjitha figurat, personazhet, përsiatjet psikologjike, dialogjet japin një efekt kompakt artistik. Personazhet plotësojnë dhe ndryshojnë njëri-tjetrin; lëvizin rryeshëm dhe krijojnë besueshmëri në atë çka thonë e veprojnë. Efekti dramatik përshkon gjithë novelën deri në fund duke e mbajtur lexuesin pezull. Koliqi në këtë novelë nuk i është drejtuar intelektualizmit, formalizmit dhe parnasizmit apo poetizimit të tepruar që e dëmton prozën, por është dhënë tërësisht në potencimin e subjektit, duke krijuar një komedi tërësisht shqiptare dhe përherë aktuale. Hilush Vilza është një personazh tepër autobiografik i Koliqit, ai shpalon idetë e veta për krijimin e Instituteve Shqiptare pas zhvarrimit dhe shitjes së visareve antike. Koliqi e realizoi ëndrrën e Hilush Vilzës së tij, pesë vjet pas botimit të librit “Tregtar Flamujsh” kur shërbeu si Ministër i Arsimit.

Ernest Koliqi
(1903-1975)

Lindi në Shkodër me 20 maj 1903. Mësimet fillore i kreu në Bergamo, ndërsa studimet e nalta në Letërsi i bëri në Padovë. Kariyerën e arsimit e filloi në vitin 1930 si profesor gjuhësije në Institutin Tregtar të Vlonës, prej kohë, një vjet më vonë, që dërguem si i tillë në Lycén Shtetnor të Shkodrës. Në vitin 1937 u emnue lektor gjuhe shqipe në Universitetin e Padovës dhe prej kënde, mbas dy vjetësh, u emnue profesor ordinar gjuhe dhe letërsije shqipe në Universitetin e Romës. Me 12 prill (1939) i besohet Dikasteri i Arsimit Shqiptar.

Në vitin 1921 fitoi konkursin e hapun nga Ministrija e Arsimit me vendim të Këshillit Ministror për një hymën kombtar. Që Antar i Institutit të Studimeve Adriatike (në Venedik) dhe pjestar efektiv i Institutit të Studimeve Shqiptare me cilsi poeti dhe letrari.

Librin e parë e botoi në vitin 1924 me titullin “Kushtrimi i Skanderbeut”, poemth dramatik mbrendije kombtare; më vonë dolën dy vepra proze “Hija e Maleve (1929) dhe “Tregtar Flamujsh” (1935) që përmbajnë i pari 12 dhe i dyti 16 novela, në të cilat paraqitet bota e Veriut të Shqipnis. Në vitin 1933 botoi “Gjurmata e Stinve” një përmbledhje lyrikash origjinale. Në 1932 e më vonë në 1936 botoi “Poetët e mëdhej të Italis” në dy vëllime, prej të cilvet i pari me një parathënie të Fishtës, përfshin Danten, Petrarkën, Arioston e Tasson dhe i dyti Parinin, Montin, Foskolon e Manzoni me një parathënie të Prof. C. Tagliavinit. Përveç këtyne veprave, ka bashkëpunuem me artikuj, vjersha, studime letrare etj. ndër fletore të ndryshme shqiptare dhe italjane, sidomos në “Gazetën Shqiptare” të Barit – ku botoi në një radhë të gjatë numrash një studim folkloristik me randsi me titullin “Një rapsod i alpeve shqiptare” që përfshin përshtypjet e tij dhe vretjtet që ka përmbledhë gjatë qëndrimit të vet pranë votrave shqiptare të malevet.

Qe redaktor i së përkohshmes "Illyria". Asht themelues e Drejtor i së përkohshmes "Shkëndija". Nën kujdesin e tij u përpiluen të gjitha librat e anthologjis për klasët e ndryshme të shkollave të mesme.

Karl Gurakuqi, marrë nga "*Shkrimtarët Shqiptarë*" 1941 V. II.

Veprat kryesore

Kushtrimi i Skanderbeut, (1924)

Hija e maleve (1929)

Poetët e mëdhej t'Italis v. I, II (1932-1936)

Gjurmat e stinëve (1933)

Tregtar flamujsh (1935)

Pasqyrat e Narçizit (1936)

Symfonia e shqypeve (1936)

Epika popullore shqiptare (1937)

Veprat gjatë mërgimit në Itali

Kangjelet e Rilindjes (1959)

Shija e bukës së mbrume, Roman (1960)

Albania (1965)

Saggi di letteratura albanese (1972)

Kritika psikanalitike

Leka Ndoja

Një interpretim lakanian të proza e Koliqit

“Lumnija” është një tregim që rreh një argument filozofik. Tre personazhet janë femra dhe secila prej tyre merr pjesë në disputacion duke sjellë edhe nga një shembull përkatës së përvojës të tyre personale mbi Lumturinë. Të trija vajzat shkodrane vijnë nga mjedise të ndryshme, Shota banon në Shkodër, Gjizela së shumti jashtë vendit dhe Dalina në Malësi.

Karakteret e tyre përimsëohen nga shembujt që sjellin, përmes autorit, duke mos pasur asnjë shenjë të teorive të ndryshme filozofike dhe teologjike për një temë kaq subtile.

Këtu personazhet nëpërmjet dekonstruksionit të dëshirës shprehin tregime metonimike-metaforike rreth të njëjtës fushë dëshirash, sipas Zhak Lakanit dhe kritikës psikanalitike të tij të interpretimit të tekstit.

Kuadrot e tyre të veçanta bashkohen në një pikë tek mbresat e lumturisë që gjatë tregimeve nga trysnia zhvendosen në përvojat erotike që janë të përbashkëta, ndonëse Gjizela e sheh në mënyrë simbolike me anë të dallëndyshes që e përçik në ëndërr, si shënjuës. Por i shënjuari është metaforikisht vendlindja, fertiliteti, ose vendi i mëmësisë.

Shota thotë, verbin 1) “mes lulemustakësh” (falocentrikë, dhe sipas Derridas logocentrikë) apo metonimi – metaforë sipas Lakanit, “e mashkujve”) 2) “gëzimi ma i madh i emi asht me luejtë shtregullash” ku mblidheshin burra e gra të panjoftun. Djali personazh griset “të kapi bishtin e konopit të luejë shtregullën poshtë e nalt.” 3) Plotësimi i dëshirës erotike si mungesë te Shota 4) “Kurr s’e kam ndje veten ma të lume.

Dalina: thotë për burrin e fejuar në djep u shendua sepse “e levduen për pushkë të bukur qi kish qitë” falocentrizëm: *trysni-zhvendosje* sipas teorisë frejdiste, ose sipas interpretimit të Zhak Lakanit: *metonimi-metaforë falike*.

Rrëfimit gjithsesi nuk ka një përfundim, një tekst i posaçëm për interpretim psikanalitik tek lexuesit. Vetë Koliqi i ka studijuar edhe më vonë në vitet romane 60-70 teorite e psikanalizës të Karl Gustav Jungut të *arketipave kolektivë*, te vizionet danteske të malësorëve të Dukagjinit në *Saggi di letteratura albanese*.

Autori ia le lexuesit ta zhdrivillojnë më tej temën, pasi në diskurset filozofike më rëndësi ka parashtrimi i pyetjes sesa zhvillimi: “Ç’është lumturia?” do të pyeste sërish Koliqi.

Tiranë 16 12 2012

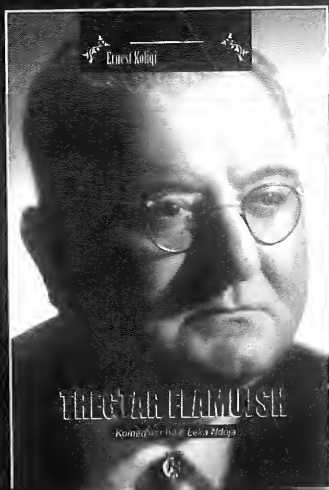
¹⁾ Idi, ego, superego-Frojd

²⁾ Lakan, lëvizja e të shënjuarit, - shënjuesi recto, i shënjuari (disa) verso. Sosyr: çifti *fjalë:kuptim*

Pasqyra e landës

Tregtar flamujsh	3
“A ta laçë?...”	13
Anmiku në shtëpi	20
Dram i vogël	26
Vëna shtatë vjeçe	33
E gjeti mbas shimshirit1)	39
Vaji i qitun	44
Bylbylat e plepishtit	50
Duert e nânës	71
Kumbulla përtej murit	76
Rrokòll	82
Nji ngjarje në rrugacën “Kezenaj”	88
Nji ditë prej ditsh... ..	100
Lumnija.....	105
Hânë gjaku	110
Djepi arit	117
Ernest Koliqi.....	148
(1903-1975)	148
Kritika psikanalitike	150

TREGTAR FLAMUISH



Koliqi asht mjeshtri i
parë i novelës në
gjuhën shqipe.

Ai kësaj dihti t'i japë
me të vërtetë formën
e saj përkatëse.

MARK NDOJA

ISBN: 978-9928-129-11-6



Çmimi 450 lekë